

ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

FAHREDDİN er-RÂZÎ TEFSİRİNDEKİ BAZI
PEYGAMBER KISSALARININ İSRÂİLİYYÂT RİVAYETLERİ
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

MUHAMMED ÖZYURT

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ ORHAN İYİBİLGİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORDU 2019

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi olarak savunduğum **“FAHREDDİN er-RÂZÎ TEFSİRİNDEKİ BAZI PEYGAMBER KISSALARININ İSRÂİLİYYÂT RİVAYETLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ”** adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça” bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

07/08/2019

Muhammed Özyurt

Öğrenci numarası:

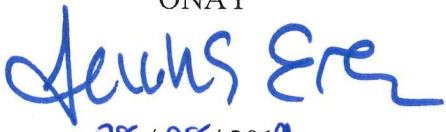
17531200029

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Muhammed ÖZYURT'un hazırladığı **“Fahredden Er-Razi Tefsirindeki Bazı Peygamber Kıssalarının İsrailiyyât Rivayetleri Açısından Değerlendirilmesi”** başlıklı tez 07/08 / 2019 tarihinde aşağıda imzaları olan jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Adı-Soyadı	Üniversite	İmza
Başkan	: Dr. Öğretim Üyesi Orhan İYİBLGİN	Ordu Üniversitesi	
Jüri Üyeleri	: Dr. Öğretim Üyesi Cemal SANDIKCI	Ordu Üniversitesi	
	: Dr. Öğretim Üyesi Mustafa TUNCER	Giresun Üniversitesi	

ONAY

28. / 08 / 2019.

Dr. Öğr. Üyesi Seçkin EVCİM Y.

Enstitü Müdürü V.

ÖNSÖZ

Allah Teala'nın insanlara göndermiş olduğu son ilahi kitap Kur'ân-ı Kerim'dir. Bu kitabın okunması, anlaşılıp hayatımıza uygulanması insanlar için bir görevdir. Kur'ân'ın anlaşılması için insanlar Hz. Peygamber (s.a.v.)'den beri süregelen tefsir çalışmaları içinde bulunmuşlardır.

Tefsir faaliyetleri bazı aşamalardan geçmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den sonra Kur'ân'ı açıklama hissiyatı insanlara daha çok merak uyandırmıştır. Daha sonra yazılan tefsirlerde uydurma haberler, peygamber kıssalarından malumat aktarılırken isrâiliyât içerikli rivayetler yavaş yavaş girmeye başlamıştır. Bu türden haberler rivayet bazlı tefsirlerde olduğu gibi dirayet tefsirlerinde de yerini almıştır.

Bu çalışmada Fahreddin er-Râzî'nin Mefâtihu'l-Gayb adlı tefsir eserindeki bazı peygamber kıssalarını isrâiliyyât rivayetleri açısından değerlendirmede bulunulmuştur.

Çalışmamız giriş başta olmak üzere üç bölümden oluşur. Son olarak sonuç bölümünde Râzî'nin rivayetleri değerlendirirken nasıl yöntem izlediği hakkında bilgi verilmiştir.

Bu çalışmamız boyunca her türlü destek ve dualarını esirgemeyen aileme, çalışmamızın hazırlanmasında bize değerli vakitlerini ayırıp her fırsatta yardımcı olan ve yol gösteren danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Orhan İyibilgin'e, kıymetli değerlendirmeleri ile katkıda bulunan Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Tunçer hocama ve Dr. Öğr. Üyesi Cemal Sandıkçı hocama emeklerinden dolayı teşekkürlerimi sunarım.

Muhammed ÖZYURT

ORDU-2019

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	1
ARAŞTIRMANIN AMACI	1
ARAŞTIRMADA KULLANILAN METOD.....	2
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1.1. İSRAİLİYYAT KAVRAMI VE GENEL BİLGİLER.....	4
1.1.2. İsrailiyyat Nedir?.....	4
1.2. TEFSİRLERİN İSRAİLİYYATA YAKLAŞIMLARI.....	5
1.3. İSRÂİLİYYÂTIN KISIMLARI.....	8
1.3.1. İslam’a Uygun Olup Olmama Bakımından İsrâiliyyât	8
1.3.1.1. İslam’a Uygun Olan İsrâiliyyât	8
1.3.1.2. İslam’a Uygun Olmayan İsrâiliyyât.....	9
1.3.1.3. Tasdik veya Tekzib Edilmeyen İsrailiyyât	11
1.3.2. Senet ve Metin Açısından İsrâiliyyât	12
1.3.2.1. Sened ve Metin Açısından Sahih- Sağlam Olan İsrailiyyat	13
1.3.2.2. Sened ve Metin Açısından Zayıf Olan İsrailiyyat	13
1.3.2.3. Uydurma Olan İsrailiyyat	14
1.3.3. Haberlerin Konusu İtibarıyla İsrâiliyyât	15
1.3.3.1. Akaid ile Alakalı Olan Haberler	15
1.3.3.2. Ahkâm İle Alakalı olan Haberler.....	15
1.3.3.3. Akaid ve Ahkâmla Alakalı Olmayan Haberler.....	16
1.4. İSRÂİLİYYÂT RİVAYET ETMENİN HÜKMÜ.....	17
1.4.1. İsrâiliyyatın Naklini Yasak Eden Deliller	17

1.4.2. İsrâiliyyatın Naklini Caiz Gören Deliller	18
1.4.3. Sonuç Olarak İsrâiliyyât Rivayet Etmenin Hükümü.....	19
1.5. İSRÂİLİYYÂT RİVAYET EDEN BAZI İSİMLER.....	20
1.5.1. Sahabeden İsrâiliyyât Rivayet Eden İsimler	20
1.5.2. Tâbiinden İsrâiliyyât Rivayet Eden İsimler	20
1.5.3. Etbau't Tabiinden İsrâiliyyât Rivayet Eden İsimler.....	21
İKİNCİ BÖLÜM.....	22
2.1. FAHREDDİN er-RÂZÎ, ESERLERİ VE TEFSİRİ	22
2.1.1. Hayatı, Yaşadığı Dönem ve İslamî İlimlerdeki Yeri	22
2.1.1.1. Hayatı.....	22
2.1.1.2. Eserleri.....	25
2.1.1.2.1. Tefsir'e dair eserler.....	25
2.1.1.2.2. Kelam'a dair eserler.....	26
2.1.1.2.3. Felsefe ve Mantık'a dair eserler	28
2.1.1.2.4. Fıkıh ve Usûl-u Fıkıh'a dair eserler.....	30
2.1.1.2.5. Tıp, Astronomi ve Matematik'e dair eserler.....	30
2.1.1.2.6. Arap Dili ve Edebiyatına Dair Eserler.....	31
2.1.1.2.7. Biyografi'ye Dair Eserler	32
2.1.1.2.8. Râzî'yi Çeşitli Yönleriyle İnceleyen Monografiler	32
2.2. "MEFÂTÎHU'L-GAYB" Tefsiri	33
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	36
3.1. FAHREDDİN er-RÂZÎ'NİN MEFÂTÎHU'L-GAYB ADLI TEFSİRİNİN İSRÂİLİYYÂT AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	36
3.1.1. Hz. Âdem (a.s.)	36
3.1.1.1. Yasak Ağaç.....	36
3.1.1.2. Hz. Havva'nın Yaratılması	37
3.1.1.3. Hz. Âdem'in Aldığı Kelimeler	39

3.1.1.4. Hz. Adem'in İki Oğlu Hâbil ile Kâbil	40
3.1.2. Hz. İdris (a.s.).....	42
3.1.3. Hz. Nuh (a.s.)	44
3.1.3.1. Hz. Nuh (a.s.)'un Nesebi	44
3.1.3.2. Hz. Nûh (a.s.)'un Yaşı	44
3.1.3.3. Hz. Nûh (a.s.)'un Kavminin Taptıkları Putlar	45
3.1.3.4. Hz. Nuh (a.s.) ve Gemi	46
3.1.3.5. Gemiye Binenlerin Sayısı	47
3.1.3.6. Tennûr.....	49
3.1.3.7. Geminin Oturduğu Dağ	50
3.1.4. Hz. Salih (a.s.).....	50
3.1.4.1. Hz. Sâlih (a.s.)'in Nesebi, Semûd'un İsmi ve Semûd'un Yerleşim Yeri.....	50
3.1.4.2. Semûd Kavmine Verilen Mucize.....	51
3.1.4.3. Semûd Kavminin Helâkı	53
3.1.4.4. Deveyi Boğazlayanın Adı.....	54
3.1.5. Hz. Eyyûb (a.s.)	55
3.1.5.1. Hz. Eyyûb (a.s.)'ün Nesebi.....	55
3.1.5.2. Hz. Eyyûb (a.s.)'e İblisin Musallat Olması	55
3.1.5.3. Hz. Eyyûb (a.s.)'ün Çilesinin Müddeti.....	57
3.1.5.4. Hz. Eyyûb (a.s.) ve Yüz Sopa.....	57
3.1.6. Hz. Dâvûd (a.s.)	58
3.1.6.1. Hz. Dâvûd (a.s.) ve Ekin Konusunda Hüküm	59
3.1.6.2. Hz. Dâvûd (a.s.)'un Huzurunda Duruşma	60
3.1.6.3. Hz. Dâvûd (a.s.) ve Eyle Halkı	64
3.1.6.4. Hz. Dâvûd (a.s.)'un Câlût'u Öldürmesi.....	65
3.1.7. Hz. Süleyman (a.s.).....	67

3.1.7.1. Hz. Süleyman (a.s.)’ın Tahtının Üzerindeki Cesed	67
3.1.7.2. Hz. Süleyman (a.s.)’ın Vefatı	70
3.1.7.3. Hz.Süleyman (a.s.)’ın Hüdüh’ü Sorması	71
3.1.7.4. Hüdüh’ün Mektubu Belkıs’a Götürmesi	71
3.1.7.5. Süleyman (a.s.)’ın Belkıs’ın Tahtını Getirtmesi.....	72
3.1.7.6. Belkıs’ın Süleyman (a.s.)’ın Sarayına Girişi	74
3.1.7.7. Süleyman (a.s.) Belkıs ile Evlendi mi?.....	74
3.1.8. Hz. Yûnus (a.s.).....	75
3.1.8.1. Hz. Yûnus (a.s.) ve Kavmi Ninova.....	76
3.1.8.2. Hz. Yûnus (a.s.)’ın Gemi İle Yolculuğu ve Kur’a’nın Kendisine Çıkması	76
3.1.8.3. Hz. Yûnus (a.s.) Allah’tan Kaçtı mı?	78
3.1.8.4. Hz. Yûnus (a.s.)’un Balığın Karnında Kaldığı Süre.....	78
3.1.8.5. Hz. Yûnus (a.s.)’un Peygamberliği Balık Tarafından Yutulmadan Önce mi Sonra mı?.....	79
3.1.8.6. Hz. Yûnus (a.s.) ve Yaktîn Bitkisi.....	80
SONUÇ	81
KAYNAKÇA.....	83
ÖZGEÇMİŞ	87

ÖZET

FAHREDDİN er-RÂZÎ TEFSİRİNDEKİ BAZI PEYGAMBER KISSALARININ İSRAİLİYYÂT RİVAYETLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

12. yüzyılın en büyük düşünürlerinden Eş'arî âlimlerinden biri olan Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, bulunduğu asrın tüm ilimlerini öğrenip eser veren çok yönlü bir kişiliktir. İkiyüze yakın eseri olduğu söylenen Râzî'nin en önemli tefsir eseri "Mefâtihu'l-Gayb"dır. Râzî'nin tefsirindeki bazı peygamberleri israiliyyât rivayetleri açısından incelediğimiz bu çalışmamız giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır.

Giriş kısmında araştırmanın önemi, amacı ve araştırmada kullanılan metod hakkında bilgiler vermeye çalıştık.

Birinci bölümde İsrailiyyât'ın sözlük ve terim manasını anlattıktan sonra İsrailiyyâtın kısımlarına değinilmiştir.

İkinci bölümde, Fahreddin er-Râzî'nin hayatından kesitler, hocaları, eserlerinden bilgiler sunduk. Ayrıca er-Râzî'nin tefsir eseri olan Mefâtihu'l-Gayb'la ilgili geniş açıklamalar sunulmuştur.

Üçüncü bölümde ise Hz. Âdem, Hz. İdris, Hz. Nuh, Hz. Salih, Hz. Eyyûb, Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman, Hz. Yûnus gibi peygamber kıssalarından İsrâilî rivayetlere dair inceleme ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Sonuç kısmında ise vardığımız neticeyi söylemeye gayret ettik.

Anahtar Kelimeler: Peygamberler, Tefsir, İsrailiyyât, Râzî, ,

ABSTRACT

EVALUATION OF SOME PROPHET SHORTS IN FAHREDDİN AR-RAZI'S TAFSİR IN TERMS OF ISRAELI RELATIONS

One of greatest thinkers of the 12th century, Abu Abdillah Fahrudin Muhammad b. Omar b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî is a multi-faceted personality who has learned and learned all the sciences of his century. The most important commentary of er-Râzî, which is said to have close to 200 works, is ef Mefâtîhu'l-Gayb eri. This study, in which we examine some prophets in the commentary of al-Râzî in terms of israiliyyât narratives, consists of introduction, three chapters and conclusion.

In the introduction part, we tried to give information about the importance, purpose and method of the research.

In the first chapter, after explaining the meaning of the dictionary and term of Israel, the parts of Israel are mentioned.

In the second part, we presented the sections of Fahreddin er-Râzî's life, his teachers and information from his Works. In addition, extensive explanations about Mafâtîhu'l-Gayb, which is the work of commentary by Razi, are presented.

In the third chapter Hz. Adam, Hz. Idris, Hz. Noah, Hz. Salih, Hz. Ayyub, Hz. Dâvûd, Hz. Solamon, Hz. Investigations and evaluations of Israeli narratives from prophets such as Yunus were made.

In the conclusioni we tried say the result.

Keywords: Prophets, Commentary, Israiliyat, Razi.

KISALTMALAR

(a.s.)	: Aleyhisselâm
b.	: İbn, bint
Bkz:	: Bakınız
C.	: Cilt
ÇÜİFD	: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
EAÜİİFD	: Erzurum Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi
Ed.	: Editör
EKEV	: Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı
H.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
M.	: Miladi
Mu	: Muhammed
nşr.	: Neşreden
öl.	: Ölümü
(r.a.)	: Radıyallâhu anhu, Radıyallâhu anhâ
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
(s.a.v.)	: Sallallâhu aleyhi ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk	: Tahkîk eden, tahkik edenler
Trc	: Tercüme eden
ty	: Tarih yok, tarihsiz
yy	: Yayınevi yok

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Kur'ân-ı Kerîm hayatımıza dair birçok konuya değinmektedir. Ayrıca Kur'ân'da olayların daha iyi anlaşılması ve canlı örneklerin gösterilmesi için peygamber kıssalarından çokça bahsedilmektedir. Peygamber kıssalarından daha geniş bahseden Eski Ahid ve Yeni Ahid, Kur'an'a göre daha ayrıntılı ve doğru olmayan malumatlar sunmuştur.

Yahudi, Hristiyan ve diğer dinlerden, İslamî eserlere ve tefsirlere olayların daha ayrıntılı anlatılması gerekçesiyle geniş çerçevede İsrâiliyyât ve İsrâilî haberler girmiştir. Bu haberler genellikle Kur'ân'a ve sahih sünnete uymayan yalan yanlış bilgilerdir. Bu bilgiler ve rivayetler tefsirlerin içerisine girip dinin bid'at ve hurafelerle anlaşılmasını sağlamaktadır.

İslamî eserlerde İsrailî rivayetlerdeki malumatın kullanılıp kullanılmaması hakkında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bazı âlimler bu tür rivayetlerin eserlerde paylaşılması gerektiği savunurken bazı âlimler ise bu türden haberlerin kullanılmasında sakınca görmüşler. Ayrıca dine hiçbir katkısının ve faydasının olmadığını belirtmişlerdir.

Biz de bu çalışmamızda, İslam kültüründe âlimler arasında mühim bir konuma sahip olan müfessir Fahreddin er-Râzî'nin tefsir eseri olan Mefâtihu'l-Gayb'da İsrâilî rivayetlerin varlığını tespit edip onun İsrailî rivayetleri kabul edip etmediğine, isrâiliyyâtı kullandı ise ne amaçla bu rivayetleri eserinde paylaştığına dair çıkarımlar ortaya koymaya çalışılmıştır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Yapılan bu çalışmada İsrailiyyât konusunun seçilmesinin amacı, bu konuyla ilgili olarak akla gelebilecek soruların cevabını bulmaktır. Ayrıca bu konuda yapılacak başka çalışmalara da katkıda bulunmaktır.

İslam'ın iyi bir şekilde anlaşılması için Kur'ân üzerine yapılan çalışmalar büyük önem arz etmekte bu çalışmaların gelişip büyümesinde Kur'an tefsirlerinin tesiri açık bir şekilde görülmektedir. Bu eserlerde hangi kaynaklardan beslendiğini

doğru tesbit etmek ve doğru ile yanlışı birbirinden ayırıp dinin duru bir şekilde iyi anlaşılması için yapılacak uğraşlar gerekir. Bunun içinde sahih olan ve sahih olmayan bilgileri ortaya çıkarılması esastır.

Bu araştırmadaki gayemizde Râzî'nin "Mefâtihu'l Gayb" isimli eserinde İsrâiliyyât'ı ne oranda aktardığını saptamak ve müellifin bu rivayetler hakkındaki düşüncelerini ortaya koymaktır.

ARAŞTIRMADA KULLANILAN METOD

Çalışmamız konuyla alakalı kitapların, makalelerin ve bunlardan hareketle elde edilen malumat, değerlendirme ve haberlerin imkân dâhilince analiz yöntemine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Birinci bölümde isrâiliyyât kavramının anlamı ve genel bilgiler vermeye çalışılmıştır. Böylece birinci bölümde sahip olduğumuz isrâiliyyât ve konuyla alakalı kaynaklar hakkındaki bilginin bizlere aktardığı bakış açısına göre Fahreddin er-Râzî'nin tefsirindeki İsrailiyât haberlerini tespit etmeye ve bu rivayetleri değerlendirmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünde Fahreddin er-Râzî'nin hayatı, eserleri anlatıldıktan sonra tefsir eseri hakkında malumat verilmiştir. Üçüncü bölümde bazı peygamberlerle ilgili isrâiliyyât rivayetleri açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Öncelikle peygamber kıssalarının geçtiği ayetler sıralandıktan sonra müstakil başlıklara ayrılmış ardından isrâiliyyât rivayetlerine yer verilmiştir. Ana metinde işlenen ve misal olarak verilen rivayetler konu bütünlüğü içerisinde vermeye gayret edilmiştir.

Çalışmada öncelikli olarak faydalandığımız kaynaklar şöyledir: Muhammed Hüseyin ez-Zehebî'nin *el-İsrâliyât fi't-Tefsir ve'l-Hadis*'i, Abdullah Aydemir'in *Tefsirde İsrâiliyyât*'ıdır. Bu kaynaklar isrâiliyyât haberlerini ve kısımlarını ele alınarak değerlendirilmiştir.

Râzî'nin tefsirindeki isrâiliyyât rivayetleri değerlendirilirken genelde Kitab-ı Mukaddes'e, Abdullah Aydemir'in Tefsirde İsrâiliyyât'ı ve İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler'i, Taberi'nin Câmiu'l-Beyân'ı, İbn Kesir'in Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm'i gibi eserlerin bu araştırmamıza kaynaklık etmiştir. Ayrıca bu kaynaklar ile karşılaştırma yapılmaya gayret edilmiştir.

Sonuç bölümünde araştırmanın genel bir değerlendirmesi yapıldıktan sonra yapılan çıkarımlar zet halinde aktarılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. İSRAİLİYYAT KAVRAMI VE GENEL BİLGİLER

İslam dininde her kavram genellikle tarihsel bir olguya sahiptir. “İsrailiyyat” kavramının da bir tarihi süreci mevcuttur. Bu tarihi süreci geniş bir perspektifte anlamının yolu da bu kavramın tarihi arka planını bilmekten geçer. Bu minvalde bu süreci anlatmadan önce “İsrailiyyat” kelimesinin kökenine inerek izahını yapmak yararlı olacaktır.

1.1.2. İsrailiyyat Nedir?

“İsrailiyyat” Arapça “İsrailiyye” kelimesinin çoğuludur. Yahudi kaynaktan alınan bu sözcük kıssa veya hadise anlamındadır.¹ “İsrâîl” kelimesi de Hz. Yakup’un lakabı ve ikinci ismi olarak nitelendirilip İbranicede Allah’ın kulu manasındadır.² Ayrıca “İsrâîl” sözcüğü Hz. Yakup’un adı olarak Kitab-ı Mukaddes’te birden fazla yerde geçtiği gibi³ Kur’ân-ı Kerîm’de iki yerde Hz. Yakup manasında isimlendirilmiştir.⁴ “İsrâîl” kelimesini müfessirimiz Fahreddin er-Râzî şöyle tanımlamaktadır:

“Tefsirciler, “İsrail”in, Yakub b. İshak b. İbrahim olduğunda ittifak ettiler. Müfessirler dedi ki: İsrail’in manası Abdullah (Allah’ın kulu) dır. Çünkü “İsra” İbranicede “Kul” manasında, “il” de Allah manasındadır. “Cibril” ve “Mikail” de aynı şekilde Allah’ın kulu manasına gelmektedir. Kaffal da şu şekilde tanımlamıştır: “İsra” sözcüğünün İbranicede “insan” anlamına geldiği denilmiştir. Buna göre, “İsrail” sözcüğü ile “Allah’ın adamı” denilmektedir. Cenab-ı Allah’ın يا بنى اسرائيل (Ey İsrailoğulları!) hitabı Hz. Muhammed (s.a.s)’in günlerinde Medine’de bulunan Ya’kub (a.s.)’un soyundan gelmiş olan Yahudi topluluğuna söylenmiştir.”⁵

¹ Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *el-İsrâiliyyat fi’t-Tefsîr ve’l-Hadîs*, Mektebetü’l Vehbe, Kâhire, ty, s. 13; Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyat*, Beyan yayınları, İstanbul, Haziran 2015, s. 29; İbrahim Hatipoğlu, “İsrâiliyyat” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, C. 23, s. 195.

² Aydemir, 2015, s. 29.

³ Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil), *Kutsal Kitap Şirketi*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2014, Yaratılış 35: 22, 37:3,13, 42:5-6, 8.

⁴ Âl-i İmrân, 3/93; Meryem, 19/58.

⁵ Fahrüddîn er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu’l-Gayb*, Trc: Sadık Kılıç, Lütfullah Cebeci, Suat Yıldırım, C. Sadık Doğru, Huzur Yayınevi, İstanbul, 2008, C. 2, s. 444.

Kur'an'da, Yahudilerden bahsederken çoğunlukla “Beni İsrail” olarak zikredilir. Ayrıca Kur'an'da dillendirilen on iki Yahudi boyunun atası Yakup Peygamberdir.⁶

İsrailiyat kelimesi terim olarak; dar anlamda Yahudi kaynaklarından rivayet edilen efsaneler olarak nitelenmekte olup tefsir ve hadis âlimleri bu anlamı daha geniş çerçevede tutarak hem Yahudi hem Hristiyan hem de diğer dinlerin, kültürlerin kaynaklarından aktarılan hikâyeler olduğunu ifade etmektedirler.⁷

Yahudilerin tefsir ve hadisin içerisine soktukları uydurma rivayetler diğer din ve kültürlerin rivayetlerine nisbetle daha fazla olduğundan dolayı bu rivayetlerin tümüne israiliyat denilmiştir.⁸

İsrailiyat terimini ilk defa Mes'ûdi, ardından sırasıyla Yakut el-Hamevi, İbn Teymiyye, Zehebi ve İbn Kesir gibi âlimlerin kullandığı ifade edilmiştir.⁹

1.2. TEFSİRLERİN İSRAİLİYYATA YAKLAŞIMLARI

İsrailî bilgilerin hangisinin kullanılıp kullanılmayacağı yönünde müfessirler çok farklı düşünceler ortaya koymuşlardır. Müfessirlerin isrâiliyyât haberlerini kullanma ölçüsündeki bu farklılık tefsirlerinde ortaya çıkmaktadır. Bazı tefsirleri israiliyata yaklaşımları açısından gruplara ayırmak imkân dâhilindedir:

1. İsrailiyat'ı senediyle verip nadiren eleştiri yapanlar: Taberi'nin *Câmiu'l-Beyân*'ı bu tür için en temel gösterilecek örnektir. Onun bu tefsirine baktığımız zaman İsrailiyatı çokça rivayet edip zayıf senedi olanlar için tefsirinde hiçbir tenkitte bulunmamıştır.¹⁰
2. İsrailiyatı senediyle verip bu rivayetlerin tamamını tenkit edenler veya rededenler: Bu tür eserlere İbn Kesir'in “*Tefsîrü'l Kur'âni'l Azîm*”i örnek gösterilebilir. İbn Kesir, Kur'an'ın yorumu için nakledilen israilî haberlerin Yahudiler tarafından İslama sokulduğunu söylemektedir. İbn Kesir tefsirinde çok nadir İsrailî rivayet hakkında yorum yapmadığı görülmüştür.¹¹

⁶ Bakara, 2/136, 140; Âl-i İmran, 3/84; Nisâ, 4/163; Zehebî, 2017, s. 25; Aydemir, 2015, 29.

⁷ Zehebî, ty, s. 13; Aydemir, 2015, s. 29.

⁸ Zehebî, ty, s. 13-14.

⁹ Hatipoğlu, 2001, C. 23, s. 195.

¹⁰ Abdülhamit Birişik, “İsrâiliyyat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, C. 23, s. 200.

¹¹ Birişik, 2001, C. 23, s. 200.

3. İsrailiyat çok zikredildiği halde çok az sened verip bu rivayetleri eleştirmeyenler: Mukatil b. Süleyman ve Ebu İshak es-Sa'lebi'nin tefsir eserleri bu gruba girmektedir. Bu tefsir eserlerinde İsrâiliyat rivayetleri çokça mevcuttur. Ebû Hâtim, Mûkatil'in tefsirini ve bilgisini Yahudi ve Hristiyan bilginlerden aldığı iddia ederken, Ahmet b. Hanbel ise Mûkatil b. Süleyman'dan rivayet paylaşmak hoşuna gitmediğini belirtmiştir.¹²
4. İsrailî rivayetleri fazla aktardığı halde bu rivayetlerin isnadlarını vermeyen, ancak az da olsa bilginin zayıflığına ve sahih olmadığına işaret edenler: Suyuti, Ferrâ el-Begavi, Hazin ve Vahidi'nin tefsir eserleri bu gruba girer. Vahidi eserlerinde çokça israiliyyat rivayet etse de önemli bir kısmını tenkite tabi tutmuştur. Süyûti'nin "*ed-Dürrü'l-Mensûr*" eserinde de çok aşırı isrâiliyat haberler paylaşmaktadır.
5. İsrailiyyatı bilgi olarak aktarıp bu bilgileri zaman zaman eleştirenler: Tefsirlerin en kapsayıcı grubunu bu tür temsil etmektedir. Sülemi, Zemahşeri, Fahreddin Râzî, el-Endülüsî, Kurtubî, Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî gibi müfessirlerin eserleri örnek olarak gösterilebilir. Râzî, tefsirinde naklettiği İsrâiliyat'ı eleştirmeyi ihmal etmemiş, Kur'ân ve sahih hadislerde bulunmayan haberleri nakletmekten uzak durmuştur. Fakat bazen de kendi usulüne ters gelmeyen zayıf rivayetleri paylaşıp kabul ettiği de olmuştur. Kurtubî ise tefsirinde İsrailiyat rivayetleri paylaşmamaya gayret etse de gerçeği yansıtmayan bilgiler ve haberler paylaştığı da görülmektedir.¹³
6. İsrâiliyat'ı senedsiz olarak zikrettiği halde bunlara yer vermedeki asıl amacı tenkit olanlar: Âlûsî'nin Rûhu'l-Me'âni'si bu türden eserdir. Âlûsî eserinde Kur'ân ve sahih sünnete dayanmayan rivayetleri reddetmekle beraber aşırı tenkid'e tabi tutmaktadır. Müfessirin İsrâiliyat konusunda eksikliği ise bazı haberleri literal olarak kabul etmeyip işârî olarak değerlendirmesidir.¹⁴
7. İsrâiliyat'a yer veren tefsirlere şiddetle karşı çıkan ve bazen bu rivayetleri sırf tenkit için nakledenler: Reşid Rıza'nın "*Tefsir'ul Menar*"ı en temel örnek eserdir. Onun bu eserinde İsrailiyatı hem kabul etmiyor hem de bu haberleri aktaran özellikle Ka'b el-Ahbar ve Vehb b. Münebbih gibi ravileri yalancılıkla suçlayarak çokça tenkit etmektedir. Ayrıca Reşid Rıza, sened

¹² Birşık, 2001, C. 23, s. 200.

¹³ Birşık, 2001, C. 23, s. 200-201.

¹⁴ Birşık, 2001, C. 23, s. 201.

olarak sahih olan bazı haberleri de İsrâiliyyat olarak isimlendirerek kabul etmemektedir.¹⁵

18. ve 19. asır müfessirlerin ekserisi İsrâiliyat'a karşı uzak durmuştur ve eserlerinde kullanmamaya gayret sarf etmişlerdir. Bu müfessirlerden bazıları şunlardır: Muhammed Abduh, Seyyid Ahmed, Şibli Nu'mânî, Mevdûdî, Reşâd Rızâ ve Elmalılı Hamdi Yazır'dır.¹⁶

¹⁵ Zehebî, ty, s. 95-97; Birişık, 2001, C. 23, s. 201.

¹⁶ Birişık, 2001, C. 23, s. 201.

1.3. İSRÂİLİYYÂTIN KISIMLARI

İsrâiliyyât ana başlıklarıyla üç'e ayrılır:

1. İslam'a uygun olup olmama bakımından,
2. Sened ve metin açısından,
3. Haberlerin konusu açısından,

Bu kısımları ana hatlarıyla incelemeye başlayabiliriz.

1.3.1. İslam'a Uygun Olup Olmama Bakımından İsrâiliyyât

İsrâiliyyât rivayetlerini değerlendirirken İslam'a uygun olup olmadığı gözetilmiştir. Ayrıca tefsir ve tarih ile ilgili usul eserlerine baktığımızda İslam'a uygun olup olunmaması bağlamında İsrâiliyyât üç bölümde incelenmesi yapılmıştır.¹⁷ Bunlar İslam'a uygun, İslam'a uygun olmayan, tasdik ve tekzip edilmeyen İsrâiliyyât olarak ifade edilmiştir.¹⁸

1.3.1.1. İslam'a Uygun Olan İsrâiliyyât

İslam'a uygun olan İsrâiliyyât, sahih sened ve metinle aktarılmış sağlam hadis kitaplarında geçen rivayet sarmalıdır. Daha açık ifade ile Hz. Peygamber'in, sahabe ve tabiin hatta sonraki gelen nesillerin Yahudi, Hristiyan ve diğer dini inanış ve kültürlerine ait aktarılan bilgilerdir.¹⁹

Din'e uygun olan İsrâiliyyât'ta sıhhatinin bilinmesinin yanında Kur'ân-ı Kerîm'e ve sünnete uygun olması da gözetilir. Bu bölüme Kur'ân'da zikredilen geçmiş millet ve kavimlere ait Hz. Peygamber'den veya sahabeden nakledilen tefsirlerde veya hadis kitaplarındaki açıklamalar girer.²⁰

Âlimler, Kitap ve Sünnet'e uygun olan isrâiliyyâtın rivayetinin caiz olduğuna delil teşkil eden şu hadisi zikrederler:

*“Benim tarafımdan (tebliğ edilen Kur'ân'dan) bir ayet olsun halka ulaştırınız. Benî İsrailden nakledin. Bunda bir darlık yoktur. Kim bana kasden yalan isnad ederse o cehennemdeki yerine hazırlansın.”*²¹

¹⁷ Aydemir, 2015, s. 34-44.

¹⁸ Zehebi, ty, s. 36-38; Aydemir, 2015, s. 34-44.

¹⁹ Aydemir, 2015, s. 34.

²⁰ Aydemir, 2015, s. 34.

²¹ Buhârî, Enbiyâ 50; Tirmizî, İlm 13.

İslam'a uygun isrâiliyyâtla ilgili misalleri şöyle sıralayabiliriz:

“Ebu Saîd el-Hudrî (ra)’den şöyle rivayet edilmiştir: “Rasulullah (s.a.v.): ‘Yeryüzü, kıyamet günü bir ekmek tanesi şeklini alır. Allah, bu ekmeği, birinizin yolculukta ekmeğini elinde evirip çevirdiği gibi Cennetliklere yolcu azığı olarak evirip çevirir’ buyurdu.

Bu sırada Yahudilerden bir kimse gelip: “Ey Ebu’l-Kasım! Rahman olan Allah sana bereket versin, Cennetliklerin kıyamet günü yol azığının ne olduğunu sana bildireyim mi?” dedi. Peygamber (s.a.v): “Evet, (söyle)” dedi. Yahudi: “Yeryüzü bir ekmek tanesi şeklini alır” dedi ve Peygamber (s.a.v)’in (bize) söylediği şeyleri anlattı. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v) bize baktı, sonra azı dişleri görülünceye kadar güldü. Yahudi: ‘Sana Cennetliklerin katıklarını bildireyim mi? Onların katıkları Bâlâm ve Nûn’dur’ dedi. Sahabiler: ‘Bunlar nedir?’ diye sordular. Yahudi: ‘Öküz ile balıktır. Bu ikisinin ciğerlerinin kenarından (Cennetliklerden) yetmiş bin kişi yiyecektir’ dedi. ²²

Bunun yanı sıra Müslim’de ve diğer sahih kaynaklarda geçen “Cessase” kıssası da bu kısma girmektedir.²³

1.3.1.2. İslam’a Uygun Olmayan İsrâiliyyât

Bu kısma giren İsrâiliyyât, İslam’ın esasları ile bağdaşmayan her türlü inanç ve ibadetlerdir. Ayrıca aklen ve naklen kabul edilemeyecek isrâiliyyât hikâyeleridir. Fakat bu türden isrâiliyyât İslam kültüründeki tefsir kitaplarına girmiştir. Bu rivayetler bir şahıs ya da kaynaktan alınırken tenkit edilmeden gözden geçirilmemiştir.²⁴

Bu tür İsrâiliyyât’a örnek olarak şu rivayeti aktarabiliriz:

Hz. Süleyman (a.s) bir gün helaya girmek istediğinde yüzüğünü veya mührünü Cerâde isimli hanımına vermişti ki, bu Cerâde, Hz. Süleyman (a.s) ‘in en çok muhabbet duyduğu hanımıydı. Şeytan bu sırada Hz. Süleyman (a.s) kılığında Cerâde’ye geldi ve: “Yüzüğümü ver” dedi. Cerâde de yüzüğü verdi. Şeytan Hz. Süleyman (a.s)’ın yüzüğünü parmağına takınca cinler, şeytanlar ve insanlar ona

²² Buhârî, Rikâk 44; Müslim, Sıfatu’l-Kıyâme 30.

²³ Müslim, Fiten 24; Tirmizi, Fiten 66; İbn Mâce, Fiten 33; Ebû Dâvûd, Melâhim 15; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût-Âdil Mürşid, yy, Beyrût, ty, C. 45, s. 61-62.

²⁴ Aydemir, 2015, s. 39.

boyun eğdiler. Hz. Süleyman (a.s) geldi ve yüzüğü geri vermesini istedi. Hanımı; “Ben yüzüğü Hz. Süleyman (a.s)’a verdim” dedi. Hz. Süleyman (a.s), “Hz. Süleyman (a.s) benim” dedi. Hanımı: “Yalan söylüyorsun, sen Hz. Süleyman değilsin” dedi. Hz. Süleyman (a.s) kime gidip durumunu anlattıysa da kimse inanmadı ve kendisini yalanladılar.

Hz. Süleyman (a.s) bunun Allah (c.c) tarafından bir imtihan olduğunu anladı. Yüzüğü alan şeytan da bu esnada Hz. Süleyman (a.s)’ın tahtına oturup kendine itaat eden cinler, şeytanlar ve insanlara emirler vermeye başladı. İnsanlar da içinde sihir ve inkârcılık bulunan bir kitap yazdılar ve Hz. Süleyman (a.s)’ın tahtının altına gömdüler. Daha sonra bu kitabı çıkarıp halka okudular ve insanlara, Süleyman’ın bu sihirli kitap sayesinde üstünlük kurup hükümlerlik sürdürdüğü iftirasını attılar. İnsanlar da bu iftiralara inanarak Hz. Süleyman (a.s)’ı dışladılar.

Hz. Süleyman (a.s)’ın yerine geçen şeytan, yüzüğü denize attırdı. Bir balık gelip o yüzüğü yuttu. Bu sırada Hz. Süleyman (a.s) ücretli olarak deniz kenarında hamallık yaparak geçimini sağladı. Bir adam deniz kenarına geldi ve içlerinde denizdeki yüzüğü yutan balığın da bulunduğu balıkları satın aldı. Hz. Süleyman (a.s)’ı yanına çağırarak balıkları evine kadar taşınmasını istedi. Eve varınca içinde yüzük bulunan balığı kendisine hamallık ücreti olarak verdi. Hz. Süleyman (a.s) balığı aldı ve temizlemek için karnını yarı. Balığın karnında kendi yüzüğünü buldu ve parmağına taktı. Yüzüğü parmağına taktınca tekrardan cinler, şeytanlar ve insanlar kendisine boyun eğerek itaat ettiler. Böylelikle Hz. Süleyman (a.s) eski hükümdarlığına kavuştu. Hz. Süleyman (a.s)’ın kılığına girerek belli süreliğine tahtını elinde bulduran şeytan da okyanusta bulunan adalardan birine kaçıp gitti. Hz. Süleyman (a.s) onu yakalamak için arkasından kuvvetler gönderdiyse de şeytanın inatçılığı sebebiyle yakalayamadılar. Fakat bir gün o şeytanı uyurken buldular ve üzerine kurşundan kat kat binalar yaptılar. Şeytan uyandı sağa sola sıçradı ancak kaçamadı. Onu yakalayıp Hz. Süleyman (a.s)’a getirdiler. Bir taş oyularak içine konuldu, ağzı bakırla kaplandı ve Hz. Süleyman (a.s)’ın emriyle tekrar denize atıldı.²⁵

²⁵ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî, Kahire, yy, 1422/2001, C. 20, s. 90-91; Ebu’l Fidâ İsmail b. Ömer b. İbn Kesîr, *Te’fîsü’l-Kur’ânîl Âzîm*, nşr. Dâru Tayyibe lin-Neşri vet-Tevzi’i, thk. Sâmi b. Muhammed Selam, H. 1420/M. 1999, C. 7, s. 68-70.

İbn Kesir'in tefsir eserinde geçen bu haberi İslam'a uygun olmayan israiliyyat kısmına almamız uygun olacaktır. Çünkü şeytanın şekil veya başka sebep ile peygamberlerin kılığına girmesi hiçbir şekilde mümkün değildir. Ayrıca İslam'a aykırıdır.²⁶

Anlaşılacağı üzere Kur'an'a ve Sünnete uygun olan İsrâiliyyât haberlerinin kabul edilmesi mümkündür. Kur'an'a ve sahih sünnet'e aykırı olmayan her türlü rivayeti aktarmada hiçbir sakınca görülmez. Fakat Kur'an ve sünnete aykırı olup naslarla çelişen tüm rivayetler sakıncalıdır ve doğru kabul edilmesi mümkün değildir.

1.3.1.3. Tasdik veya Tekzib Edilmeyen İsrailiyyât

Bu kısma giren İsrâiliyyât haberleri tarih ve tefsir kitaplarında çokça aktarılmıştır. Bu tür rivayetlerin sahihliğini iyi araştırmak gerekir.

Bu tür İsrailiyyata örneğimiz aşağıdaki gibi olacaktır:

“Mûsâ, kavmine, “Allah, size bir sığır kesmenizi emrediyor” demişti. Onlar da, Sen bizimle eğleniyor musun?” demişlerdi. Musa, ‘Kendini bilmez cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım.’ dedi.”²⁷

“İsrâiloğulları arasında son derece zengin bir adam vardı. Bu adamın bir kızı vardı. Aynı adamın muhtaç ve fakir durumda olan bir de yeğeni vardı. Yeğeni amcasından kızını istedi. Fakat kızın babası yeğenin fakir olması sebebiyle kızını vermek istemedi. Genç bu duruma kızdı ve “Vallahi amcamı öldüreceğim, kızıyla evleneceğim, malını alacağım ve diyetini yiyeceğim” dedi. Genç amcasına giderek, civarda bulunan ticaret kervanına kadar birlikte gitmesi konusunda amcasını ikna etti. Gece vakti ikisi birlikte yola çıktılar. Genç amcasıyla beraber yolda giderken onu öldürdü ve geri dönüp geldi. Sabah olunca, amcasının başına ne geldiğini bilmiyormuş ve onu arıyormuş gibi bir tavır takındı. Daha sonra genç, ticaret erbabına giderek “amcamı siz öldürdünüz diyetini verin” dedi. Bu olayı Mûsâ (a.s.)'ya iletiler. O (a.s.), onları diyet ödemeye mecbur etti. Fakat kavmi, Hz. Musa'ya bu konu hakkında gerçek suçluyu bulması için Allah (c.c.)'a yalvarmasını istediler.

²⁶ Abdulhay Nedim. , *Kur'an Yorumunda İsrailiyyatın Arka Planı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2017, s. 23.

²⁷ Bakara, 2/67.

“Biz dediler, diyet vermekten çekinmiyoruz, bu basit bir şeydir. Lakin katil olarak itham edilip, kınanmaktan korkuyoruz.”²⁸ “İşte bu Cenab-ı Hak’ın şu ayetinde dile getiriliyor: “Siz bir kimseyi öldürmüştünüz. Sonra onun (katili) hakkında birbirinizle tartışmıştınız. Allah gizlediğiniz herşeyi ortaya çıkarandır.”²⁹

Bu kıssa hakkında müfessir İbn Kesir mesafeli yaklaşmaktadır. Kıssanın güvenilirliği ancak gerçeğe uyduğu kadarıyladır şeklinde görüş beyan eder.³⁰

Bu tür’e diğer bir rivayet yine İbn Kesir’den gelmektedir:

Cenab-ı Hak, Nemrud’a bir melek gönderdi. Melek Nemrud’dan Allah (c.c)’a iman etmesini istemesi üzerine Nemrud, kendisinin Rab olduğunu iddia ederek bu teklifi reddedince peşpeşe iki defa daha imana davet etti. Yapılan davetleri geri çeviren Nemrud’a melek şöyle dedi: “Ordunu üç güne kadar topla.” Ordularını toplayan Nemrud akabinde Allah’ın emri ile melek, toplanan ordulara doğru sineklerini yolladı. Sinekler o kadar fazlaydı ki güneş doğduğu halde doğmamış gibi anlaşılıyordu. Sinekler güneşe gölge yapıyorlardı. Sinekler, orduya saldırdı ve onları kemikleri kalıncaya kadar etlerini yediler. Koskocaman ordudan eser kalmamıştı. Ancak Nemrud sapaşğlam kalmıştı. Allah ona da bir sinek musallat etti. Sinek kralın burun deliğinden girdi. Kral hissettiği acıyı hafifletmek için başına tokmakla vurduruyordu. Nemrud, kırk yıl hükümrânlık sürmüştü ve bu süre içerisinde Allah’a başkaldırmıştı. Allah (c.c) da böylece onu kırk yıl boyunca başına tokmakla vurdurarak acı içinde yaşattı ve kırk yıl sonunda onun canını aldı.”³¹

Bu kısım ile ilgili İsrailiyyat’ta kesin hüküm vermek zor olmaktadır. Zaten bu kısma giren İsrailiyyatla ilgili âlimlerimiz görüş ayrılığı içerisinde bulunmakta ve yorumdan kaçınmaktadır. Bu durumdan da birinci kısım gibi kabul edilebilir ne de ikinci kısımdaki gibi reddedilebilir sonucu çıkmaktadır.³²

1.3.2. Senet ve Metin Açısından İsrâiliyyât

İsrâiliyyât, senet ve metin itibarıyla üç kısımda incelenmektedir:

²⁸ İbn Kesir, 1420/1999, C. 1, s. 296

²⁹ Bakara, 2/72.

³⁰ İbn Kesir, 1420/1999, C. 1, s. 298.

³¹ İbn Kesir, 1420/1999, C. 1, s. 687; Aydemir, 2015, s. 43-44.

³² Nedim, 2017, s. 23.

1.3.2.1. Sened ve Metin Açısından Sahih- Sağlam Olan İsrailiyyat

Sahih ve sağlam olan israiliyyat, aktarılan haberlerin sened zincirinde herhangi bir kusurunun bulunmamasının yanında metin itibarıyla de Kur'an'a ve Sünnete münasip olmasıdır.

Bu kısma Kur'an'daki "Ey Peygamber, biz seni hakikaten bir şahid, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik."³³ âyetinin açıklamasını tefsirinde yapan İbn Kesir'den örnek gösterilebilir.³⁴

"Atâ b. Yesâr şöyle aktarmıştır. Ben, Abdullah b. Amr ile buluştum. Kendisine: "Bana Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Tevrat'ta bulunan özelliklerini söylesen" dedim. O, "Evet, vallahi Hz. Peygamber (s.a.v.) Tevrat'ta nasıl vasıflandıysa Kur'an'da aynen öyle sıfatlandırılmıştır" dedi. Ey Peygamber (s.a.v.) seni insanlara şahit, müjdeleyici, korkutucu ve ümmiler için koruyucu olarak görevlendirdik. Senin ismin mütevekkildir. Sert ve öfkeli değildir. Sokaklarda, çarşıda, pazarda bağırıp çağıran kimse değildir. Eğri (bozulmuş) dini doğrultana kadar Allah onun canını almayacaktır. Ta ki Lâ İlâhe illallah denene kadar, Yüce Allah bununla kapalı kalpleri, sağır kulakları, kör gözleri açar. Atâ şöyle dedi: "Daha sonra Ka'b ile karşılaştığımda aynı şeyleri ona da sordum, söylenenlere bir harf olsun muhalefet etmedi. Sadece kendi diliyle şunları söyledi."

1.3.2.2. Sened ve Metin Açısından Zayıf Olan İsrailiyyat

Sened ve metin yönünden zayıf dendiği zaman akla gelen haberlerin cerh ve ta'dil yönüyle eleştiriye tâbi tutulup bilinen hadis kitaplarında yer almayan rivayetlerdir. Ayrıca Kur'an-ı Kerîm ve sahih sünnete uygun olmayan haberler de bu kategorinin içine girer.

Bu kısma örnek olarak Arşî taşıyan melekler hakkındaki rivayet örnek olarak gösterilmektedir:

Rivayete göre bu meleklerden her birinin insan, öküz ve aslan yüzüne benzer yüzü vardır. Melekler kanatlarını hareket ettirdikleri zaman şimşek çakması ortaya çıkmaktadır.³⁵

³³ Ahzab, 33/45.

³⁴ İbn Kesir, 1420/1999, C. 6, s. 437-438.

³⁵ Aydemir, 2015, s. 31-32.

Bu rivayet de raviler arasında bulunan Şu'ayb el-Cebâri, Ehl-i Kitâb çevrelerinde efsânevi hikâyeler nakleden bir şahıs olarak bilinmektedir. Ayrıca metruk bir kişidir.³⁶

Metin açısından zayıf olanın örneği ise aşağıdaki gibi verilmektedir:

*Ka'bu'l-Ahbar'dan gelen rivayete göre, "Melekler insanların yaptıkları ameller ve günahlarından söz ettiler. O melekeler kendi aralarından iki kişi seçmelerini istedi. Melekler de Hârut ve Mârût isimli iki meleği seçtiler. Sonra Allah o melekelerle şirk, zina, içki yasağı gibi bazı yasaklar koyarak yeryüzüne gönderdi. Ka'bu'l-Ahbar'ın dediğine göre o iki melek henüz akşam olmadan kendilerine men edilen bütün yasakları yapmışlardır."*³⁷

Bu rivayet içerik itibarıyla problemlidir.³⁸

1.3.2.3. Uydurma Olan İsrailiyat

Rivayetin sened açısından kesinti veya başka bir sebeple kusuru olması ayrıca metinde tenkid yönünden herhangi bir illet bulunan ya da tamamıyla uydurma olan haberlerdir.

Örnek olarak ise İbn Kesir tefsirinde Kâf sûresindeki "Kaf" kelimesini açıklarken bir haber aktarmaktadır:

Allah, büyük bir deniz yarattı. Bu denizin arkasında Kaf dağı olarak adlandırılan bir dağ oluşturdu. Dünya seması onun üzerindeki tavandır. Allah sonra bu dağın arkasında yedi kat yeryüzü halketti. Ardından arkasına onu kuşatan bir deniz yarattı. Bunun da arkasında Kaf denilen bir dağ varetti. İkinci sema onun üzerindeki tavandır. İbn Abbas (r.a.) yedi yeryüzü, yedi deniz, yedi sema ve yedi dağ saydı. İbn Kesir: "Bu haberin isnadında inkıta söz konusudur" demektedir. Ayrıca bu rivayeti İbn Kesir senedinin sahih olmadığını uydurma olduğunu aktarır.³⁹

Uydurma başka bir haber olarak ise şu şekildedir:

"Rasulullah (s.a.v) şöyle demiştir: "İsrail oğulları azgınlaşarak taşkınlıklarını arttırınca peygamberlerini öldürmeye başladıklarında Allah onlara

³⁶ Aydemir, 2015, s. 32.

³⁷ İbn Kesir, 1420/1999, C. 1, s. 354; Aydemir, 2015, s. 32.

³⁸ Aydemir, 2015, s. 32.

³⁹ İbn Kesir, 1420/1999, C. 7, s. 394.

Fars kralı Buhtünnassar'ı gönderdi. Allah o krala 700 yıl'a yakın hükümdarlık bağısladı... ”⁴⁰

Bu rivayet kesinlikle mevzu olup İsrâiliyyât'tır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in böyle söylemesi imkânsızdır.⁴¹

1.3.3. Haberlerin Konusu İtibarıyla İsrâiliyyât

Bu İsrâiliyyât türü de üç kısma ayrılmaktadır:

1. Akaid ile alakalı olan
2. İbadet ve Ahkâmla alakalı olan
3. Birinci ve ikinci bölümlerin dışında olan

1.3.3.1. Akaid ile Alakalı Olan Haberler

Bu bölümle alakalı şu hadis'i örnek olarak verebiliriz:

“Rasulullah (s.a.v.)'in yanına Yahudi din âlimlerinden biri geldi ve sonra: “Ey Muhammed! Biz, Allah'ın gökleri bir parmağına, arzı bir parmağına, ağaçları bir parmağına, su ve toprağı bir parmağına ve diğer mahlûkatı da bir parmağına aldığı ve Allah'ın: ‘hükümranlık sahibi olan benim’ buyurduğunu biliyoruz.” dedi.

Resulullah (s.a.v.) din âliminin söyledikleri sözleri tasdikledi ve gülümsedi. Gülümsediğı zaman dişleri göründü. Sonra Kur'ân'dan: “Onlar Allah'ı gereğı gibi bilemediler. Hâlbuki kıyamet günü yeryüzü tamamen Allah'ın avucu içindedir, semavat'da sağ elinde dürülmüştür. O Allah onların ortak koştuklarında uzak ve yücedir.”⁴² âyetini okudu.⁴³

1.3.3.2. Ahkâm İle Alakalı olan Haberler

Bu gruba giren israiliyat toplumu ilgilendiren ahkâm konularını içerir.

Buhârî'de aktarılan bir hadisi bu kısma örnek verebiliriz:

Abdullah b. Ömer'den rivayet edilidiğine göre; “Yahudiler zinakâr bir kadın ve bir erkeğı Allah'ın elçi(s.a.v.)'sinin yanına getirdiler. Rasulullah oradaki Yahudilere sordu: “Sizler zina edenlere ne gibi ceza verirsiniz?” Yahudiler: “Biz

⁴⁰ Aydemir, 2015, s. 32.

⁴¹ Aydemir, 2015, s. 32.

⁴² Zümer, 39/67.

⁴³ Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân 41; Buhârî, Tefsîr 39.

zina eden kişilerin yüzlerini kara kömürle boyar ve ardından onlara vururuz.” dediler. Rasullulah (s.a.v.): “Siz Tevrat’ta recm mi görmüyor musunuz?” dedi. Yahudiler: “Tevrat’ta recm konusunda bir ifade göremiyoruz.” dediler. Abdullah b. Selam: “Sizler yalan söylüyorsunuz. Doğru konuştuğunuzu iddia ediyorsanız tevrat’ı getirin de okuyalım” dedi. Yahudilerden Tevrat okuyan bir âlim recm’in geçtiği ayetin üzerini eli ile kapattı. Âyetin önce ve sonrasındaki ayetleri okudu. Abdullah b. Selâm, Tevrat’ı okuyan kişinin elini recm ayetinden çekerek: “Bu nedir peki?” dedi. Yahudiler ayeti görünce söylemek zorunda kaldılar ve: “Bu recm ayetidir.” dediler. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) zina edenlerin taşlanması için emir verdi. O zina edilenler recm edildi. Abdullah b. Ömer: Zina eden adam kadını taşlardan korumaya çalışıyordu.”⁴⁴

1.3.3.3. Akaid ve Ahkâmla Alakalı Olmayan Haberler

Bu kısım ile alakalı olan isrâiliyat daha çok geçmiş olayları kapsayan rivayetlerdir. Bu bölümle ilgili şu örneği verebiliriz:

İbn Kesir tefsirinde “Gözlerimizin önünde vahiy gereğince gemiyi yap. Zalimler hakkında bana hitap etme. Onlar boğulanlardan olacaktır.”⁴⁵ âyetinin açıklamasında şu rivayeti paylaşmaktadır:

Muhammed b. İshak, Tevrat’tan şu şekilde aktarmıştır: “Allah, Nuh (a.s.)’a gemiyi sac ağacından, uzunluğunu seksen arşın, enini elli arşın yapmasını ve geminin her tarafını ziftle boyamasını, gemiye suda hareket edecek göğüs yapmasını emir buyurdu.”⁴⁶

Son olarak İsrâiliyyâtı kabul ve red açısından üç kısma ayırmamız mümkündür:

1. Makbul İsrâiliyyât
2. Kabul edilmeyen İsrâiliyyât
3. Kabul edilip edilmeme konusunda arada kalan İsrâiliyyât

⁴⁴ Buhârî, Tefsir 6.

⁴⁵ Hûd, 11/37.

⁴⁶ İbn Kesir, 1420/1999, C. 4, s. 319.

1.4. İSRÂİLİYYÂT RİVAYET ETMENİN HÜKMÜ

İsrâiliyyât haber aktarıp bize kadar gelen Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahabe'den aktarılan hadisler lafzî olarak ihtilaf içerebilir. Aktarılan haberlerin bir kısmı İsrâiliyyâtın naklini uygun gören rivayetlerin veya caiz görülen rivayetlerin yanında, şiddetle yasak eden rivayetlerde vardır. Öncelikle İsrâiliyyâtın naklini yasak eden rivayetleri daha sonra isrâiliyyâtın naklini caiz gören rivayetleri paylaşıp değerlendirme yapacağız.

1.4.1. İsrâiliyyâtın Naklini Yasak Eden Deliller

Kur'ân-ı Kerîm, Yahudi ve Hristiyanların kendi vahiy ürünü olan kutsal kitaplarını değiştirip tahrif etmişler hatta kitaplarının içindeki bazı ayetleri gizlediklerine⁴⁷ dair bilgi vermektedir. Dolayısıyla güvenilmeyen şeyin rivayeti de doğru olmaz.⁴⁸

Konu ile alakalı şu rivayetleri sıralayabiliriz:

1. Buhârî'nin Sahih'inde de geçen Ebu Hureyre'nin aktarımı şu şekildedir: *“Ehl-i Kitab, Tevrat'ı ibrânî metniyle okuyup arapça olarak Müslümanlara açıklıyorlardı. Rasulullah (s.a.v.): ‘Kitab ehlini ne tasdik edin, ne de kezb edin. ‘Biz; Allah’a, bize indirilene, İbrahim’e, İsmail’e, İshak’a, Yakub’a ve torunlarına indirilene, Musa’ya, İsa’ya verilene ve bütün Peygamberlere Rab’lerinden verilenlere iman ettik. O Peygamberlerden hiçbiri arasında bir ayırım yapmayız. Biz Allah’a teslim olanlarız” deyin.*⁴⁹ buyurdu.⁵⁰

Bu hadis'ten anladığımız kadarı ile Ehl-i Kitabın aktardığı bilgilere, rivayetlere inanmak konusunda dikkatli yaklaşılması gerekmektedir. Çünkü şüpheli ve güvenilmeyen bir şeyin rivayetinin aktarılması caiz ve uygun olmayacağı söylenmiştir.⁵¹

2. Câbir b. Abdullah'dan tahrîclerine göre: *“Ömer b. Hattâb Ehl-i Kitab'dan Tevrat'tan bir yazıyı eline geçirip Rasulullah (s.a.v.)'a getirip okudu. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in biranda yüzü değişti ve kızdı. O ortamda bulunan Ensar'dan bir kişi Ömer b. Hattâb'a: “Ey Hattâb oğlu, Yazıklar olsun sana! Sen Rasullah*

⁴⁷ En'âm, 6/91; Maide, 5/13-15, 41.

⁴⁸ Zehebî, ty, s. 41.

⁴⁹ Bakara, 2/136.

⁵⁰ Buhârî, Tefsîr 11, İ'tisâm 25.

⁵¹ Zehebî, ty, s. 41.

(s.a.v.)'in yüzünü görmüyor musun?" Hz Peygamber (s.a.v.): *Kitap ehline hiçbir şey danışmayın. Yoldan çıkmış bu insanlar sizi doğru yola iletemezler. Onlara soru sorup cevap aldığınız zaman onları doğruladığınız şeylerde hak olan bir şeyi yalanlamış veya batıl olan bir şeyi doğrulamış olursunuz. Vallahi, gerçekten Musa (a.s.) yaşasaydı, bana iman edecekti. Başka çaresi olmazdı*" buyurdu.⁵²

3. Abdullah b. Abbâs (r.a.) başka bir haber şu şekilde aktarmıştır: *"Ey Müslümanlar! Ehl-i Kitab olanlara din ile alakalı herhangi bir şey nasıl sorarsınız? Çünkü elinizde Rasulullah (s.a.v.)'a indirilmiş, bozulmamış ve Kutsal kitap var. Hatta Allah, size Ehl-i Kitabın kendilerine gönderilen kitabı değiştirdikleri ayrıca kitaplarını tahrif edip bozdularını ve elleriyle kitap yazıp az bir bedel karşılığı şeklinde satmak için 'Bu Allah katındadır' dediklerini*⁵³ *haber vermişti. Ey Müslümanlar! Size verilen ilim ve bilgi dini hususlarda onlara soru sormanızı yasaklamaktadır. Vallahi biz o Ehl-i Kitab'tan hiçbir kimsenin size indirelen vahiyden size hiçbir soru sorduklarını görmüş değiliz.*"⁵⁴

1.4.2. İsrâiliyyatın Naklini Caiz Gören Deliller

İsrâiliyyatın naklinde bir sakınca görmeyenler ise görüşlerini destekleyen deliller sunmaya çalışmışlardır. Bu deliller ile alakalı örnekler vermeye çalışalım.

1. Kur'ân'da Kitap ehline başvurmanın sakıncasının olmadığına dair ayetler mevcuttur.⁵⁵

*"Eğer seni indirdiğimiz şeyden kuşku içerisinde isen, senden önce kitabı okuyanlara sor."*⁵⁶

*"De ki: Eğer doğru sözlü iseniz Tevrat'ı getirip okuyun."*⁵⁷

*"İnanmayan kimseler: "Sen gönderilmiş bir elçi değilsin!" diyorlar. De ki: "Benimle sizin aranızda Allah'ın ve yanında kitap bilgisi bulunanlar şahit olarak yeter."*⁵⁸

⁵² Ahmed b. Hanbel, ty, C. 23, s. 349; Zehebî, ty, s. 52; Aydemir, 2015, s. 46-47.

⁵³ Bakara, 2/79.

⁵⁴ Buhâri, İ'tisâm 25, Şehâdât 29.

⁵⁵ Zehebî, ty, s. 42-43.

⁵⁶ Yûnus, 10/94.

⁵⁷ Âl-i İmrân, 3/93.

⁵⁸ Ra'd, 13/43.

Sıraladığımız bu ayetlerden anlaşıldığına göre Ehl-i Kitab'a başvurulabileceği ve İsrâiliyyât haberleri naklinin caiz olabileceğini göstermektedir.⁵⁹ Fakat Abdullah Aydemir bu görüşü desteklememekte bu durumun yanlış değerlendirmelere yol açabileceğini zikretmiştir.⁶⁰

İsrâiliyyâtın naklini tecviz eden deliller ile alakalı şu hadis örnekleri verilebilir:

Abdullah b. Amr' b. Âs' dan aktarılan haber şu şekildedir: *“Rasulullah (s.a.v.): Benim tarafımdan bir âyet bile olsa başkalarına ulaştırmayı ihmal etmeyin. İsrailoğulları'ndan da birşeyler nakledebilirsiniz. Lakin kim bilerek benim adıma yalan söylemeye kalkarsa cehennemdeki yeri için hazırlıklı olsun.”*⁶¹

Bu görüş ile ilintili ve Rasulullah (s.a.v.)'ın Tevrat'ı okuyan bir kısım Yahudileri dinlediği hadis şöyle aktarılmıştır: *“Hz. Muhammed (s.a.v.), günün birinde Havra'ya girmişti. Orada yahudinin biri orada bulunanlara Tevrat'tan âyetler okuyor. Okuduğu sırada Hz. Peygamber'in sıfatlarının olduğu bölüm gelmiş ve okumayı kesmiş. Hz. Peygamber (s.a.v.) yan tarafta bulunan hasta adama: ‘Okumayı neden bıraktınız?’ diye sormuş. Hasta adam: ‘Bir peygamberin sıfatına geldiklerinde durdular.’ demiş. Hasta adam emekledi ve Tevrat'ı alarak okumaya başladı. Hz. Peygamberin sıfatına gelince ‘‘Bu senin ve ümmetinin sıfatıdır. Ben Allah'tan başka ilah olmadığına şahitlik ediyor, senin Allah'ın elçisi olduğuna iman ediyorum.”* diyerek iman etti.⁶²

Zehebî, bu hadisten Ehl-i Kitabın kitaplarından malûmat almanın doğru olduğunu zikretmektedir.⁶³

1.4.3. Sonuç Olarak İsrâiliyyât Rivayet Etmenin Hükmü

1. İsrâiliyyât haberleri eğer Kur'ân'a ve sahih sünnete yani İslam'a uygunsa ve çelişmiyorsa alınmasında bir sakınca yoktur.⁶⁴

⁵⁹ Zehebî, ty, s. 43.

⁶⁰ Geniş açıklama için Bkz. Aydemir, 2015, s. 52-55.

⁶¹ Buhârî, Enbiyâ 50; Tirmizî, İlm 13.

⁶² Ahmed b. Hanbel, ty, C. 7, 63-64.

⁶³ Zehebî, ty, s. 44.

⁶⁴ Zehebî, ty, s. 52; Aydemir, 2015, s. 61.

2. Âlimlerce İslam'a zıt yani Kur'ânla ve sahih sünnetle çelişen ayrıca akla uymayan haberler reddedilmesi gerekir. Eğer İslam'a uymayan İsrâiliyyât rivayet edilecekse ancak bu o rivayetin batıl olduğunu belirtmek için eserlere alınabilir.⁶⁵

3. Tasdik ve Tekzip edilmeyen İsrâiliyyât'a gelince bu rivayetler hakkında duraksarsın. Ne doğrulanır ne de reddedilir. Bu kısma giren rivayetler caiz görülmesinin sebebi hikâye ve kıssaların genelde geçmiş dönemlere ait olmasıdır. Rivayetler akaid ve ahkâmla alakalı değildir. Bazı kaynaklarda bu rivayetlerin paylaşılmasını doğru görmemişler. Çünkü bu rivayetlere Kur'ân ve sünnetin ihtiyacı olmadığına dair görüş belirtenler olmuştur.⁶⁶

Sonuç olarak, âlimler İslam'a uygun İsrâiliyyât'ı kabul edip rivayetlerin aktarılmasını caiz görmüşlerdir. İslam'a uygun olmayan İsrâiliyyât rivayetlerini kabul etmeyip reddetmişlerdir. Tasdik ve tekzip edilmeyen İsrâiliyyât haberleri hakkında ise ne kabul etmişler ne de reddetmişlerdir. Sadece bu rivayetleri aktarmak ile yetinmişlerdir.⁶⁷

1.5. İSRÂİLİYYÂT RİVAYET EDEN BAZI İSİMLER

1.5.1. Sahabeden İsrâiliyyât Rivayet Eden İsimler

1. Abdullâh b. Abbâs (r.a.) (öl. 68/687-688)
2. Abdullâh b. Amr b. El-Âs (r.a.) (öl. 65/684)
3. Abdullâh b. Selâm (r.a.) (öl. 43/663)
4. Ebû Hureyre (r.a.) (öl. 57/676)
5. Temîm ed-Dârî (r.a.) (öl. 40/660)⁶⁸

1.5.2. Tâbiinden İsrâiliyyât Rivayet Eden İsimler

1. Ka'bu'l-Ahbâr (öl. 32/652-653 (?))
2. Vehb bin Munebbih (öl. 110/728)⁶⁹

⁶⁵ Zehebî, ty, s. 52; Aydemir, 2015, s. 61.

⁶⁶ Zehebî, ty, s. 52; Aydemir, 2015, s. 61.

⁶⁷ Zehebî, ty, s. 52; Aydemir, 2015, s. 61-62.

⁶⁸ Zehebî, ty, s. 55-73; Aydemir, 2015, s. 85-93.

⁶⁹ Zehebî, ty, s. 74-84; Aydemir, 2015, s. 99-101.

1.5.3. Etbau't Tabiinden İsrâiliyyât Rivayet Eden İsimler

1. Abdulmelik b. Abdilazîz b. Cureyc (öl. 150/767)
2. Mu. b. Sâib el-Kelbî (öl. 146/763)
3. Mu. b. Mervân es-Suddî (öl. 186/803)
4. Mukâtil b. Süleymân (öl. 150/767)⁷⁰

⁷⁰ Zehebî, ty, s. 84-93.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. FAHREDDİN er-RÂZÎ, ESERLERİ VE TEFSİRİ

2.1.1. Hayatı, Yaşadığı Dönem ve İslamî İlimlerdeki Yeri

2.1.1.1. Hayatı

Fahrüddin Râzî ve Fahr-i Râzî⁷¹ şeklinde meşhur olan Fahreddin er-Râzî, 543/1149 veya 544/1150 tarihinde şuan ki İran sınırlarında bulunan Büyük Selçuklu devletinin başkenti Rey’de doğmuştur. Râzî’nin tam adı, Ebu Abdullah Fahrüddin Muhammed İbn Ömer İbn el-Huseyn er-Râzî et-Taberistanî’ olup aslen ailesi Taberistanlıdır.⁷²

Râzî, Şafîî ve Eş’arî’nin eserlerinde “İmam” lakabıyla anılmaktadır.⁷³ En bilindik lakabı Fahreddin er-Râzî’dir. Ameli olarak Şafîî mezhebine bağlı olan Râzî, itikatta benimsediği mezhep bakımından da Eş’arî olarak anılmaktadır.⁷⁴ Hitabetinin düzgün olması itibarıyla, kendisine "Hatibü'r-Rey" denilmiştir.⁷⁵ Babası ise fıkıh ve kelim âlimi olan Ziyauddin Ömer’dir. (ö.559/1164) Ayrıca babası Râzî’nin ilk hocasıdır. Ziyauddin Ömer, Begavî’nin yanında yetişen ve Eş’arî kelamına dair yazdığı “Gâyetü’l- Merâm fi İlmi’l Kelâm” eseri Ehl-i Sünnet kelim kitapları içinde en güzel eserlerden sayılmaktadır.⁷⁶ Kaynaklarda er-Râzî’nin, bir kardeşi ve üç çocuğundan bahsedilmektedir.⁷⁷

Fahreddin er-Razi 16 yaşında babası vefat edinceye kadar ondan ders almıştır.⁷⁸ Babası vefat ettikten sonra Rey’den ayrılarak Simnan’a ders almak için

⁷¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetü'l-Maârif, Beyrut, 1966, C. 13, s. 55; İbn Hallikân, *Vefeyâtul-A'yan ve enbâü ebnâi'z-zemân*, thk. İhsan Abbas, Dâru sadır, Beyrut, 1977, C. 4, s. 248; Süleyman Uludağ, *Fahrettin Râzî Hayatı/Fikirleri/Eserleri*, Harf Eğitim Yayınları, Ankara 2014, s. 8.

⁷² İbn Kesîr, 1966, C. 13, s. 55; İbn Hallikân, 1977, C. 4, s. 248; es-Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman, *Tabakatu'l-müffesirîn*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebet-u Vehbe, Kahire, 1976, s. 115; Yusuf Şevki Yavuz, “Fahreddin er-Râzî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, C. 12, s. 89; Uludağ, 2014, s. 8.

⁷³ Yavuz, 1995, C. 12, s. 89.

⁷⁴ İbn Hallikân, 1977, C. 4, s. 248; es-Safedî, Selahaddin Halil b. Aybek, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, Wiesbaden, 1974, C. 4, s. 248; Yavuz, 1995, C. 12, s. 89-90.

⁷⁵ Yavuz, 1995, C. 12, s. 89; Uludağ, 2014, s. 8.

⁷⁶ Yavuz, 1995, C. 12, s. 89; Uludağ, 2014, s. 8.

⁷⁷ İbn Kesîr, 1966, C. 13, s. 55; İhsan Kahveci, *Fahreddin er-Râzî'nin “Mefâtihü'l-Gayb” Adlı Tefsirinde Ulûmul-Kurân*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi, SBE, Sakarya, 2001, s. 5.

⁷⁸ Yavuz, 1995, C. 12, s. 89; Uludağ, 2014, s. 9-10.

gitti. Orada kısa bir süre Kemâleddin es-Simnânî'den fikhî ders aldı. Ardından doğduğu yer olan Rey'e tekrar döndü.⁷⁹

Fahreddîn er-Râzî, Rey'de İşrâkî filozofu Sühreverdî (öl. 587/1191)'nin talebelerinden biri olan el-Cîlî'den felsefe ve kelam dersleri icra etmiştir.⁸⁰

Râzî, ilmî seyahatleri sırasında Harezmi'ye de gitmiştir. Harezmi'de Mutezilî âlimlerle bazı münazaralara girişmiştir. Harezmi'de gerçekleşen bazı olumsuz olaylar yüzünden orayı terk etmek mecburiyetinde kalmıştır.⁸¹

Rey'e geri dönen Râzî daha sonra Maverâünnehir bölgesine intikal etti. İlk olarak Serahs'a uğradı. Daha sonra er-Râzî orada ünlü doktor olan Abdurrahman b. Abdülkerimle tanıştı. Onunla arkadaş oldu. İbn Sînâ'nın "*el-Kanûn*" eserini o doktor için şerh etti. Râzî oğullarını bu ünlü doktorun kızlarıyla nikâhladı.⁸² Er-Râzî Serahs'tan Buhara şehrine doğru gitti. Hanefî âlimlerden Şerefüddîn el-Mes'ûdî, Radiyyüddîn en-Nîsabûrî ve Rükneddîn el-Kazvînî ile fikhî konularda, Nureddîn es-Sâbûnî ile itikadî meseleler üzerinde münazaralar yapmıştır. Bâtınîler ve Kerrâmîler'le yaptığı tartışmalarda dikkat çekmiştir.⁸³

Fahreddîn er-Râzî asrındaki tüm bilimleri öğrenmeye gayret etmiştir. İlmî yönden kuşatıcı bir kişiliğe sahip olan Râzî öğrendiği bilgilerle her alanda eser kaleme almıştır. Üç yüzü aşkın öğrenci yetiştiren Râzî'nin talebeleri arasında el-Mısri, el-Keşşi, Tâceddin el-Urmevi, Siraceddin el-Urmevi, el-Herevî, el-Ebherî ve Şemseddin Hüsrevşâhî de bulunmaktadır.⁸⁴

er-Râzî çok gezgin bir âlim olarak bilinir. O, Simnan, Meraga, Serahs, Cürcân, Tûs, Herat, Buhara, Semerkant, Hocend, Benakit, Belh, Gazne, İran, Harizm, Maverâünnehir, Horasan ve Kuzeybatı Hindistan şehirlerini birkaç defa ziyaret ettiği bilinmektedir.⁸⁵

⁷⁹ Yavuz, 1995, C. 12, s. 89; Uludağ, 2014, s. 9-10.

⁸⁰ Yavuz, 1995, C. 12, s. 89; Uludağ, 2014, s. 10-11.

⁸¹ Safedî, 1974, C. 4, s. 248-250.

⁸² Safedî, 1974, C. 4, s. 248-249; Yavuz, 1995, C. 12, s. 89; İsmail Cerrahoğlu, "Fahreddin er-Râzî ve Tefsiri", *EAÜİFD*, Ankara, 1977, S. 2, s. 8

⁸³ Yavuz, 1995, C. 12, s. 89.

⁸⁴ Uludağ, 2014, s. 11-12; Yavuz, 1995, C. 12, s. 89.

⁸⁵ Uludağ, 2014, s. 12.

Fahreddîn er-Râzî, uğradığı kentlerin idarecilerine karşı hoşgörü kazandı. Ayrıca İran, Türkistan, Afganistan ve Hindistan çevresindeki bir kısım kentleri gezdi. Ardından Herat kentinde ikamet etti. Ömrünün sonuna kadar orada yaşadı.⁸⁶

Râzî, İbn Rüşd, İbnü'l-Arabî, Abdülkadir-i Geylani vb. ilim adamlarıyla aynı vakitte yaşadığı anlaşılmaktadır.⁸⁷

Râzî'nin ölümü ile ilgili kaynakların geneli H. 606 tarihini işaret etmektedir. Râzî'nin öldüğü yer Herat'ın Muzdahhan köyü olarak zikredilmiştir.⁸⁸

Râzî'yi tabakat kitapları birçoğunda güzel özelliklerinden bahsetmektedir. Onun anlama kabiliyeti, aldığı bilgiyi kısa zamanda esere dönüştürebilme gücü özelliklerinin bazılarıdır.⁸⁹

Râzî'nin eserlerini inceleyenler Safedî'nin bu tesbitini hiçbir şüpheye mahal vermeyecek şekilde kabul etmektedirler. Bu yüzden Râzî kısa bir vakitte birçok eser yazabilmiştir. Devlet adamlarının saygı ve güvenini kazanmıştır.⁹⁰

Râzî, iyi bir yazardı. Konuşması akıcıydı. Birçok lisan'a hâkimdi. Sohbet ve hitabetleri esnasında insanları kendisine hayran bırakırdı.⁹¹

Şii âlimi Hansari, Râzî'nin iyi bir kişi olmadığına, münakaşaya girdiği bilginlere karşı hakaret ettiğine dair bazı hikâyeler aktarır.⁹² İbn Kesir ise Râzî'nin devasa bir servet edinmesini, sultanlara ve amirlere gerektiğinden çok yaklaşmasını onun için bir eksiklik olarak görür.⁹³

Râzî, ilim ve fikri istemesi ile bilinirdi. Râzî'nin bu isteği son nefesine kadar devam etti. Son günlerinde bu isteğini kaleme alan bir vasiyet kaleme aldırmişti. “Gerçekten vakit aziz, zaman pek değerlidir. Bu yüzden yemek yediğim için ilimden uzak ve ayrı kaldığım zamanlara vallahi üzülüyorum.”⁹⁴ kelimeleri ile Râzî, bu düşüncesini yazıya döktürmüştü.⁹⁵

⁸⁶ Yavuz, 1995, C. 12, s. 89.

⁸⁷ Yavuz, 1995, C. 12, s. 89.

⁸⁸ Safedî, 1974, C. 4 s. 248-250; Yavuz, 1995, C. 12, s. 89.

⁸⁹ Safedî, 1974, C. 4, s. 248-250.

⁹⁰ Uludağ, 2014, s. 19.

⁹¹ Uludağ, 2014, s. 20.

⁹² Uludağ, 2014, s. 20-21.

⁹³ Uludağ, 2014, s. 21; İbn Kesir, 1966, C. 13, s. 55.

⁹⁴ İbn Ebî Usaybia, Muvaffakuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. El-Kâsım, *Uyünü'l-enba fî Tabakâti'l-etibba*, yy, Beyrut, 1965, C. 2, s. 33.

⁹⁵ Uludağ, 2014, s. 21-22.

2.1.1.2. Eserleri

Fâhredden er-Razi, İslam dünyasında yetişmiş en velûd yazarlardan birisi olarak kabul sayılmaktadır.⁹⁶ Râzî'nin 200 kadar eseri olduğu nakledilse de⁹⁷ bu eserlerden bir kısmının Râzî'ye ait olmadığı tesbit edilmiştir.⁹⁸ Eserlerin sayısı da tam olarak belli değildir.⁹⁹

Râzî'nin eserlerini yazdığı ilimlere göre tasnif ederek verelim:

2.1.1.2.1. Tefsir'e dair eserler

1. *Mefâtihu'l-Gayb*: et-Tefsîrû'l-Kebîr diye de bilinir. Râzî'nin tefsir eserlerinin içerisindeki en değerli yapıttır. 1278 yılında Kahire'de yayınlanan eser 32. ciltten oluşmaktadır.¹⁰⁰ Türkçeye de tercüme edilen bu eser Ankara'da basılmış olup 23. ciltten oluşmaktadır.

2. *Esrâru'l-Kur'an*: Bu eser Tin, Âla, İhlas, Asr sûrelerinin tefsirini kapsamaktadır.¹⁰¹ Abdüllatîf el-Bağdâdî'nin bu esere bir reddiye kaleme aldığı nakledilmektedir.¹⁰²

3. *Mefâtihu'l-Ulûm (Tefsîru Sûreti'l-Fâtiha)*: 593-594 (1197-1198) yılları arasında telif edilen eser *et-Tefsîrû'l-kebîr*'de Fâtiha sûresinin tefsirine ayrılan bir ciltlik kısımla aynıdır.¹⁰³

4. *Esrarü't-Tenzil ve Envarü't-Te'vil*: "Tefsîrû'l-Kur'ânî's-Sağîr" adıyla da bilinen bu eserin içeriğinde akâid, ahlâk ve fıkıh konuları Kur'ân'a dayanılarak izah edilir. Eser H. 1301'de Farsça yayımlanmıştır.¹⁰⁴

5. *Acâ'ibü'l-Kur'ân*: 1984 tarihinde Beyrut'ta basılmıştır. İçerik olarak Kelime-i tevhidin sırları, faydaları, müminin makamları, kelime-i tevhîdle ilgili

⁹⁶ Uludağ, 2014, s. 54.

⁹⁷ İbn Kesir, 1966, C. 13, s. 55; Uludağ, 2014, s. 54; Yavuz, 1995, C. 12, s. 93.

⁹⁸ Yavuz, 1995, C. 12, s. 93.

⁹⁹ Uludağ, 2014, s. 54.

¹⁰⁰ Yavuz, 1995, C. 12, s. 94.

¹⁰¹ Yavuz, 1995, C. 12, s. 94.

¹⁰² Mustafa Öztürk, "Tefsirde Fahreddin er-Râzî", Ömer Türker-Osman Demir (Ed.), *İslam Düşünce çağında Fahreddin er-Râzî*, İsam Yayınları, İstanbul, 2013, s. 335; Hayri Kaplan, "Fâhrüddin er-Râzî'nin Sadruddîn es-Serahsî'ye Gönderdiği Mektup", *ÇÜİFD*, C. 2/S. 1 2002, s. 115-117.

¹⁰³ Yavuz, 1995, C. 12, s. 94.

¹⁰⁴ Uludağ, 2014, s. 64-65; Yavuz, 1995, s. 94.

hükümler, zühd ve takvâ, insanların musibetlerle imtihan edilmesi, tövbe, hüsnüzân gibi itikadî ve tasavvufî konularını içinde barındırır.¹⁰⁵

6. *Tefsîru Sûreti'l-Bakara*: Bazı kaynaklarda müstakil bir eser olarak nakledilir. Alvânî ise bu eserin et-Tefsirü'l-kebîr'in içinde saklı bulunduğu söylemektedir. Birtakım kaynaklara da baktığımız zaman Râzî'nin bu eserdeki yorumları aklî niteliklidir.¹⁰⁶

7. *Nihâyetü'l-Îcâz fî Dirâyeti'l-Îcâz*: Râzî'nin H. 574-575 (M. 1178-1179) tarihleri arasında yazdığı bu eser beyan ve î'câz ilmine dair olup Abdülkâhîr el-Cürçânî'nin (öl. 471/1078) *Delâilü'l-i'câz* ve *Esrârü'l-belâga* adlı eserlerinden telhis yoluyla meydana getirilmiştir. Râzî bu eserini bir vezire hediye olarak sunmuştur.¹⁰⁷

2.1.1.2.2. Kelam'a dair eserler

1. *el-Muhassal*: Bu eserin tam adı *Muhassalü Efkarî'l-Mütekaddimin ve'l-Müteahhirin Mine'l-Ulema ve'l-Hükema ve'l-Mütekellimin* olup Tâhâ Abdürraûf Sa'd tarafından tahkikli olarak neşri yapılmıştır. Türkçeye tercümesini Hüseyin ATAY yapmıştır.¹⁰⁸ Râzî'nin felsefesinin özeti kabul edilen eser kelâm klasiklerindedir. Ayrıca er-Râzî bu eserde felsefî eserlerin genel düzenini aktarmıştır.

2. *el-Metâlibu'l-Âliye*: er-Râzî'nin kelâm'a dair en hacimli eseridir. Bu eseri Ahmed Hicâzî es-Sekka 9 cilt olarak yayımlamıştır.¹⁰⁹

3. *Kitâbü'l-Erba'in fî Usûli'd-dîn*

4. *Esâsü't-Takdis*: Te'sîsü't-takdîs adıyla da bilinen bu eseri de Ahmet Hicâzî es-Sekka neşretmiştir.¹¹⁰ Eser, İbrahim Coşkun tarafından Türkçeye çevrilmiştir.¹¹¹ Râzî bu eseri Eyyubi hükümdarı Seyfuddin (ö. 610/1213) adına yazıp Şam'a

¹⁰⁵ Uludağ, 2014, s. 59; Yavuz, 1995, C. 12, s. 94.

¹⁰⁶ Öztürk, 2013, s. 335.

¹⁰⁷ Öztürk, 2013, s. 336-337; Fahreddin er-Râzî, *Nihâyetü'l-icâz fî dirayeti'l-i'câz*, nşr. Nasrullah Hacımüftülüoğlu, Daru sâdır, Beyrut, 2004, s.25-26.

¹⁰⁸ Yavuz, 1995, C. 12, s. 93; Uludağ, 2014, s. 73.

¹⁰⁹ Yavuz, 1995, C. 12, s. 93.

¹¹⁰ Yavuz, 1995, C. 12, s. 93.

¹¹¹ Ahmet Akdeniz, *Fahreddin er-Râzî'nin Kaza ve Kader Anlayışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2013, s.23.

gönderdi. Müteşabih ayet ve hadislerin tevil edilmesi gereğine dair olup Kerrâmilere ve Hanbelîlere karşı yazılmıştır.¹¹²

5. *el-Me'âlim*: Bu eserin tam ismi Me'âlimu Usuli'd-Din'dir.¹¹³ Eser ayrıca İbn Tilmisani tarafından şerhedilmiştir.¹¹⁴ Râzî önsözde bu eserin kelam, cedel, hilaf, fıkıh usulü ve fıkıh bölümlerini ihtiva edeceğini aktarır. Fakat eserin bu beş bölümü ihtiva eden nüshasına henüz rastlanmamıştır. Sonradan diğer dört bölümü ayrı eserler halinde yazmış olması muhtemeldir.¹¹⁵

6. *Levâmi'ul-beyyinât: Şerhu esmâ'illâhi'l-hüsna* ismiyle de bilinir. El-Me'âlim eserinde olduğu gibi Tâhâ Abdürraûf Sa'd'ın tahkikiyle neşredilmiştir. Özeti de (el-Muntahab) bulunan bu eseri İbn Teymiyye "*Cevabu ehli'l-ilm ve iman*" risalesinde tenkit etmiştir.

7. *İsmetü'l-enbiya*: es-Sekka eseri yayımlamıştır. Râzî, el-Mahsul'de bu eseri işaret etmektedir.

8. *Nihâyetü'l-ukûl*: Râzî, Mefâtihu'l-Gayb ve Mülahas eserinde, "Muhassal"da, Şerhu'l-İşârat'ta ve itikâdât'ta bu eserine işaret eder. Eserde kelamın konularını yirmi bölümde incelemiştir.¹¹⁶

9. *el-Mesâ'ilü'l-Hamsun fi Usûli'd-Din (fi İlmi'l-Kelam)*: Ahmed Hicâzi es-Sekka tarafından neşredilen kitapta Râzî, akaid konularını elli meselede incelemiştir. Birtakım nüshaları Farsça olan eserin bir kısmı da Arapçadır.

10. *İtikâdâtü'l-Firâki'l-Müslimin ve'l-Müşrikin*: Eser ilk defa A.S. Neşşar tahkikiyle neşredilmiştir. Eserin içeriğinde ise bazı İslamî mezheplerin yanında Yahudilik, Hristiyanlık, Mecusilik, Senevîlik, Sâbilik vb. İslamiyet harici din ve gruplardan da malumat aktarılmaktadır. Ayrıca mezheplerin sadece görüşlerini nakletmesinin yanında Sufiyye'yi de ayrı müstakil bir itikadî fırka olarak söylemesi de önemlidir. Eserin başında Râzî'nin eserlerinin bir listesi alfabetik olarak verildiği görülmektedir.

11. *Münâzarât*: Fâhreddîn Râzî'nin Maveraünnehir bölgesine gidişi sırasında Nureddin es-Sâbunî ve diğer Mâturidiyye âlimleriyle itikadî ve fikhî konularda

¹¹² Uludağ, 2014, s. 64.

¹¹³ Yavuz, 1995, C. 12, s. 93.

¹¹⁴ Akdeniz, 2013, s. 23.

¹¹⁵ Uludağ, 2014, s. 70.

¹¹⁶ Yavuz, 1995, C. 12, s. 93; Uludağ, 2014, s. 67, 69, 75.

yapmış oldukları münazaraları kapsayan bir eserdir. Fetullah Huleyf'in tahkik ettiği eser İngilizce tercümesiyle yayınlanmıştır.

12. *Halku'l-Kur'an Beyne'l-Mu'tezile ve Ehli's-Sünne*: Kitabı neşreden es-Sekka'dır.

13. *en-Nübüvvât ve ma yete'alleku bihâ*:¹¹⁷ Ahmet Hicâzî es-Sekka tarafından yayımlanan eserde er-Râzî, nübüvvet meselesi, bunu ispat etmenin yolları, bu husustaki itirazlara cevaplar, mucize, keramet ve sihir gibi konular üzerinde durmaktadır.

14. *Münâzara fi'r-red ala'n-nasârâ*: Hz.Peygamber'in nübüvveti, İslam'ın şiddetle yayıldığını reddeden konuları içermektedir. Eser Abdülmecid en-Neccâr'ın tahkikiyle yayımlanmıştır.¹¹⁸

15. *el-Halk ve'l-ba's*: er-Râzî *Uyûnu'l-hikme* şerhinde bu eserine işaret etmektedir. Eserin bir nüshası Köprülü Kütüphanesinde bulunmaktadır.

16. *el-Kaza ve'l-kader*: Kulların fiillerine ilişkin anlatılan eser, Muhammed Mu'tasım-Billâh el-Bağdâdî tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir.¹¹⁹

17. *Metâliu'l-iman*: er-Râzî'nin bu eserinin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesinde bulunur.

18. *Şerhu'r-rubâ'iyât fi'isbâti vâcibi'l-vücûd*: Süleymaniye Kütüphanesinde bir nüshası mevcuttur.

19. *Hudûsü'l-âlem*

20. *Zâd'ı Me'âd*: Bu Farsça risâle Nazıf Hoca tarafından Şarkiyat Mecmuası'nda neşredilmiştir.¹²⁰

21. *Kitâbu'l-iman*

2.1.1.2.3. Felsefe ve Mantık'a dair eserler

1. *el-Mebâhisü'l-Meşrikiyye*: Vücûd, vücûb, imkân, vahdet, kesret kavramlarıyla tabîyyat ve ilâhiyyât meselelerini içeren eser Muhammed Mu'tasım-

¹¹⁷ Yavuz, 1995, C. 12, s. 93.

¹¹⁸ Yavuz, 1995, C. 12, s. 93; Uludağ, 2014, s. 66, 68, 75.

¹¹⁹ Yavuz, 1995, C. 12, s. 93; Uludağ, 2014, s. 66, 68, 75.

¹²⁰ Yavuz, 1995, C. 12, s. 93.

Billâh el-Bağdâdî tarafından iki cilt olarak neşredilmiştir. Râzî, bu eserine el-muhallas'ta, îşaret şerhinde, Nihayetu'l-ukulde, İtikâdâtta ve Uyûnu'l-hikme şerhinde îşaret eder. Bu eser ilk yazdıklarındandır.

2. *el-Mûlahhas fi'l-hikme ve'l-mantık*: İbnü'l-Lebûdi tarafından sadeleştirilmiş olup bu muhtasarın Köprülü Kütüphanesinde müellif hattıyla bir nüshası mevcuttur. Ali bin Ömer el-Kâtibî eseri *el-Münassas fi şerhi'l-Mûlahhas* adıyla şerhetmiştir.

3. *Şerhu'l-İşârât ve't-tenbîhât*: Bu esere *el-İnarât şerhu'l-işarat*'ta denilmektedir. İbn Sînâ'nın *el-İşârât ve't-tenbîhât*'ındaki ilahîyyât kısmına yapılmış bir şerhtir. Râzî *el-Mebahisu'l-meşrikiye*, *İtikâdât*, *Lübabu'l-işarat*, *el-Muhassal*, *Uyûnu'l-hikme şerhi* ve *Münazarât* eserlerinde bu esere dikkat çekmektedir.

4. *Lübâbü'l-İşârât*: Râzî'nin H.579 yılında yazdığı bu eser İbn Sînâ'nın el-îşârât ve't-tenbîhât'ının özetidir.¹²¹

5. *Aksâmü'l-Lezzât*: Râzî bu eserinde zevkleri hissi, hayali ve akli olarak üçe ayırmıştır. İbn Teymiyye, er-Râzî'nin bu konudaki fikirlerini eleştiriye tabî tutmuştur. Ayrıca er-Râzî'nin bu eserinde selef itikadını savunduğu iddiası vardır. Bu eserin Râgıb Paşa Kütüphanesinde bir nüshası mevcuttur.

6. *Tâcizü'l Felâsife*: *Tencînü ta'cizi'l-felâsife* adıyla da bilinen eser Farsça yazılmıştır. Esere verilen iki isim zıt mana ifade eder.

7. *Şerhu Uyûni'l-Hikme*: er-Râzî bu eseri öğrencisi Şirvan hükümdarı Muhammedî Rıdvan için yazmış olup İbn Sînâ'ya ait 'Uyûnü'l-hikme'ye yapılmış bir şerhtir. Bu eser Ahmed Hicâzî es-Sekkâ tarafından neşredilmiştir. İbnu'l-İbri bu eseri Rumca'ya çevirmiştir.¹²²

8. *el-Âyâtü'l-Beyyinât fi'l-Mantık*: Fâhreddîn er-Râzî bu adla bir büyük, diğeri küçük olmak üzere iki eser yazmıştır. Brocakelmann'ın dediği gibi eser kelam ilmine değil, mantık ilmine dairdir. Sirâceddin el-Urmevî eseri *Gâyaâtü'l-Âyât* ismiyle şerhetmiştir.

¹²¹ Yavuz, 1995, C. 12, s. 93; Uludağ, 2014, s. 69, 70, 77.

¹²² Yavuz, 1995, C. 12, s. 93.

9. *en-Nefs ve 'r-rûh ve şerhu kuvâhumâ*: Râzî'nin ahlak felsefesini içeren bir eserdir. Muhammed Sagîr Hasan el-Ma'sûmî tarafından neşredilen eser ardından İngilizce'ye tercüme edilmiştir. Bu tercüme *Imâm Râzî's İlmi al-akhlâk* ismiyle ilki İslâmâbâd'da olmak üzere birkaç defa basılmıştır. Eseri Muhammed el-Alâî ihtisar etmiştir. İbn Sînâ'nın *fi Marifeti 'n-nefsi 'n-nâtika ve ahvalina, ahvalu 'n-nefs* isimli eserleriyle Râzî'nin ki bazen birbirine karıştırılmıştır.

10. *el-Mantiku'l-kebîr*: Râzî *el-Mulahhas*'ta bu eserine temas etmektedir.¹²³

2.1.1.2.4. Fıkıh ve Usûl-u Fıkıh'a dair eserler

1. *el-Mahsûl*: Usûl-u Fıkıha dair olan bu eseri Tâhâ Câbir el-Ulvânî tarafından tahkik edilerek altı cilt halinde yayımlanmıştır. Ayrıca Râzî'nin bu eserin kaynağı Gazali'nin *el-Mustasfası* ile ebu'l-Hüseyn el-Bağdadi'nin *el-Mutemedi*'dir. Râzî, dersini takip etmesi şartıyla bu eserini bir hükümdara ithaf etmiştir.¹²⁴

2. *el-Müntehab fi Usûli'l-Fıkh*: *Müntehabü'l-Mahsûl* ismiyle de bilinen eser *el-Mahsûl*'ün muhtasarıdır.

3. *el-Burhânü'l-Bahâ'iyye*: *el-Berâhînü'l-Bahâ'iyye*, *Risâle-i Bahâ'iyye* ve *et-Tarîkatü'l-Bahâ'iyye* adlarıyla bilinen bu eser Farsçadır. Eser Şâfiîlerin Hanefilerden ayrıldıkları 170 meselede Şâfiîleri savunmak için yazılmıştır. Emir Surgatmış'ın isteği üzerine Siracuddin Gaznevi (773/1371) tarafından bu eser *el-Gurretü'l-Münife fi munasereti Ebî Hanife* adıyla Arapçaya çevrilmiştir. Râzî bu eseri Bâmiyan Sultanı Bahaettin Sam'a ithaf etmiştir.

4. *el-Kâşifan Usûli'd-Dela'il*: *el-Cedel* ve *Mebâhisü'l-cedel* adıyla da bilinen eser Ahmed Hicâzî es-Sekkâ tarafından neşredilmiştir.¹²⁵

2.1.1.2.5. Tıp, Astronomi ve Matematik'e dair eserler

1. *Câmi'ul-ulûm*: Çeşitli ilimlerin tarifini içeren Farsça ansiklopedik bir eserdir.

2. *Şerhu'l-Kânûn*: İbn Sînâ'nın *el-Kânûn fi't-Tıbb*'ının şerhi olup *Şerhu Külliyyâtü'l-Kânûn* ve *Hallü müşkilâti'l-Kânûn* adıyla da bilinir.¹²⁶

¹²³ Yavuz, 1995, C. 12, s. 93-94; Uludağ, 2014, s. 60, 69, 74-75, 78-81.

¹²⁴ Yavuz, 1995, C. 12, s. 94; Uludağ, 2014, s. 69.

¹²⁵ Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", 1995, C. 12, s. 94; Uludağ, 2014, s. 59-61.

¹²⁶ Yavuz, "Fahreddin er-Râzî", 1995, C.12, s. 94.

3. *et-Tıbbü'l-kebîr*: Râzî, tefsirinde bu esere atıfta bulunmuştur.

4. *er-Ravzü'l-arîz fi ilâci'l-meâriz*

5. *et-Teşrih mine'r-re's ile'l-halk*

6. *el-Eşribe*

7. *el-Ahkâmü'l-Alâ'iyye fi'l-ahkâmi's-semâviyye: İhtiyârâtü'l Alâ'iyye ve Risâletü'l-Alâ'iyye* diye de bilinen eser Alâeddin Muhammed b. Hârimşah adına Farsça olarak yazılmıştır. Müneccimlik konusundadır.

8. *es-Sırrü'l-mektûm fi muhâtabeti's-şems ve'l-kamer ve'n-nücûm*

9. *er-Riyâzü'l-münika*: Matematiğe dair olan bu eserine Râzî tefsirinde atıfta bulunmuştur.¹²⁷

10. *Risâle fi ilmi'l-hey'e*

11. *Hadâ'iku'l-envâr fi hakâiki'l-esrâr*: Râzî bu eserini, *Câmi'ul-ulûm*'daki kırk ilme yapılan ilavelerle yirmi ilim daha ekleyerek ortaya çıkarmıştır. Eser Farsçadır.¹²⁸

12. *Risâle fi ilmi'l firâse: Kitâbü'l-Firâse* adıyla da bilinen eser fizyonomiye dair olup Yûsuf Murad tarafından Fransızca tercümesiyle birlikte neşredilmiştir.¹²⁹

2.1.1.2.6. Arap Dili ve Edebiyatına Dair Eserler

1. *Nihâyetü'l-icâz fi dirâyeti'l-i'câz*: Kur'an-ı Kerîm'in i'câzını ispatlamak amacıyla yazılan eserde teşbih, mecaz, istiare, nazım, i'caz gibi belâgat kuralları üzerinde durulur. Bekrî Şeyh Emîn tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır.

2. *Şerhu Nehci'l-belâğa*

3. *el-Muharrer fi'n-nahv*

4. *Şerh-u sakti'z-zend*

5. *Muhassal fi şerhi'l-mufassal*: Râzî'ye aidiyeti tartışmalı olan eser Zemahşeri'nin kitabına yapılmış şerhtir.¹³⁰

¹²⁷ Yavuz, 1995, C. 12, s. 94; Uludağ, 2014, s. 59-61.

¹²⁸ Uludağ, 2014, s. 65-66.

¹²⁹ Yavuz, 1995, C. 12, s. 94.

¹³⁰ Yavuz, 1995, C. 12, s. 94.

2.1.1.2.7. Biyografi'ye Dair Eserler

1. *Menâkıbü'l-İmâmi'sh-Şâfi: İrşâdü't-tâlibin ile'l-menheci'l-kavîm fî beyâni menâkıbi'l-İmâmi'sh-Şâfi* adıyla da bilinen eserde İmam Şâfiî'nin hayatı, İslâmî ilimlere dair görüşler, münazaraları, şiirleri, nükteleri, diğer müçtehitlere tercih edilmesinin sebepleri, İmam Ebû Hanîfe'ye karşı üstünlüğü ve Şâfiî mezhebine yöneltilen eleştirilerin cevaplandırılması gibi konulara yer verilmiştir. Ahmed Hicâzi es-Sekkâ'nın tahkikiyle yayımlanmıştır.

2. *eş-Şeceretü'l-mübâreke fi'l-ensâbi't-Tâlibiyye*: Hz. Ali'nin soyuna dair bilgi veren eserdir.

3. *Fezâ'ilü'l-ashâb* ¹³¹

2.1.1.2.8. Râzî'yi Çeşitli Yönleriyle İnceleyen Monografiler

1. Fethullah Huleyf, *Fahrüddîn er-Râzî ve mevkıfuhû mine'l-Kerrâmiyye*

2. Muhammed Hüseyinî Ebû Sa'de, *en-Nefs ve hulûlühâ inde Fahriddin er-Râzî*

3. Hâdî Alevî, *er-Râzî feylesûfen*

4. Mâhir Mehdi Hilâl, *Fahrüddîn er-Râzî belâğıyyen*

5. Muhammed Sâlih ez-Zerkân, *Fahrüddîn er-Râzî ve ârâ'ühü'l-keâmîyye ve'l-felsefiyye*

6. Muhsin Abdülhamîd, *er-Râzî Müfessiren*

7. Muhammed İbrâhim Abdurrahman, *Minhâcü Fahriddîn er-Râzî fî't-tefsîr beyne menâhici mu'âsiri*

8. Süleyman Uludağ, *Fahrettin Râzî* ¹³²

¹³¹ Yavuz, 1995, C. 12, s. 94.

¹³² Yavuz, 1995, C. 12, s. 94.

2.2. “MEFÂTÎHU’L-GAYB” Tefsiri

Râzî, H. 6. asırla beraber İslam ilmine çok büyük katkılar sağlamıştır. Felsefe ve kelâmı iyi bir şekilde tahsil etmesiyle beraber tefsir başta olmak üzere hemen hemen tüm dini ilimler alanında eser kaleme almıştır. Ayrıca pozitif ilimlerle alakalı da eserleri raflarda yerini almıştır.¹³³ En bilindik eseri de hayatının son safhalarında kaleme aldığı “*Mefâtîhu’l Gayb*” isimli eseridir. Ayrıca bu tefsir *et-Tesîrû’l-kebîr* ve *Tefsîrû’r-Râzî* adlarıyla da meşhurdur.¹³⁴

Râzî, Fatiha sûresini tefsir ederken bu sûrede uyguladığı metodu, esasları diğer sûrelere de aksettirmeye çalışmıştır. Râzî’nin tefsirinde birçok ilmi bir arada görmek mümkündür. İbn Teymiyye ve el-Endelûsi gibi ilim adamları er-Râzî’nin tefsiri için “*Râzî’nin tefsirinde tefsirden başka herşey vardır.*” demişlerdir.¹³⁵ Bu tenkidin sebebi ise eseri dirayet metodu ile yazıp felsefî ve ilmî açıklamaların çokluğu olarak gösterilmektedir. es-Sübki ise İbn Teymiyye ve onun gibi düşünen ilim adamlarına karşı çıkmıştır. Fahreddin er-Râzî’yi savunmuş “Onun tefsiri, tefsirle birlikte her şeyi ifade eder” sözcüklerini sarfetmiştir.¹³⁶

Tefsirin tam olarak ne zaman yazıldığı bilinmemektedir. Öncelikle Fâtiha sûresi’nin tefsirini yazmış daha sonra kalan sûreleri ona eklemiştir. Ayrıca Râzî’nin bu eseri tamamlamadan vefat ettiğine dair bilgiler bazı kaynaklarda rastlanmaktadır. Genel görüşe göre ise Râzî bu eseri vefat etmeden önce tamamlamıştır.¹³⁷

İbn Âşûr, M. Abdülhamîd, ez-Zerkân gibi âlimler Râzî’nin eserleri üzerine araştırmalar yapmışlardır. Onlar *Mefâtîhu’l Gayb* eserinin bütünüyle Râzî’ye ait olduğunu söylemişlerdir.¹³⁸

Râzî, yazdığı tefsirin bazı sûrelerin sonuna telif tarihlerini de eklemiştir. Âli İmran ve Nisâ sûrelerini H. 595 yılında, Enfâl-İbrahim sûreleri arasındaki yedi sûrenin tefsirini H. 601 yılında telif etmiş. Saffât-Fetih arasındaki onbir sûreyi de

¹³³ Cerrahoğlu, 1977, s. 12.

¹³⁴ Lütfullah Cebeci, “*Mefâtîhu’l-Gayb*” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, C. 28, s. 348-350.

¹³⁵ Cerrahoğlu, 1977, s. 13; Cebeci, 2003, C. 28, s. 348-349.

¹³⁶ Cebeci, 2003, C. 28, s. 349; Cerrahoğlu, 1977, s. 13

¹³⁷ Cerrahoğlu, 1977, s. 13-14; Cebeci, 2003, C. 28, s. 348.

¹³⁸ Cebeci, 2003, C. 28, s. 348.

H. 603 yılında yazmıştır.¹³⁹ Fetih sûresinden sonraki diğer yazılan sûrelerle ilgili ölümüne kadar geçen sürede bir tarih kayda geçmemektedir.¹⁴⁰

Fahreddin er-Râzî'nin bu eseri ele almadaki amacı, aklî prensipler içerisinde Kur'an'a gelen yada gelebilecek olan saldırılara engel olmak, İslam'la ilgili delilleri kuvvetlendirmektir.¹⁴¹

Râzî tefsirindeki her sûrenin tefsiri genelde bir kitap niteliğindedir. Kitaplar bablara, her babda meselelere bölünmüştür.¹⁴² Râzî, tefsir ederken sebep-i nüzulü, filolojik açıklamaları, kıraatleri anlatmaya önem vermiştir. Bu özellikleri dikkate almasındaki amaç genellikle ayetler arasındaki bağlamı ortaya çıkarmaktır. Râzî bir ayeti tefsir ederken ayetin öncesi ve sonrası ile bağlantılı olup olmadığını irdelemiş, diğer başka âyet veya âyetlerle uyumuna özen göstermiş, peşi sıra âyetin kıraat yönünü incelemiş, filolojik yönünü de ele aldıktan sonra çıkarılabilecek anlamları düzenli bir şekilde sıralamıştır.¹⁴³

Râzî'nin tefsiri sadece aklî kaynaklardan ibaret olmayıp lügavi meselelerde lügatçıların eserlerinden, hadis nakledeken rivayet tefsirlerinden, aklî konularda aklî yada dirayet tefsirlerinden, fikhî konularda ahkâm tefsirlerinden yararlanmıştır.¹⁴⁴

Râzî'nin tefsirinde senedsiz tekrarları katmadan 1600 civarında hadis eserde yerini almıştır. Bunun içerisinde 1062 hadis rivayeti Kütüb-i Sitte'de geçmektedir. Ayrıca er-Râzî, tefsirinde aktardığı hadislerin bir kısmını Gazzali'nin "*İhyâ'ü Ulumi'd-Dîn*" eserinden aldığı anlaşılmaktadır.¹⁴⁵

Aklî istidlal metoduna göre hareket eden Fahreddin er-Râzî, İsrailî rivayet konusunda eserinde çok titiz davranmış ve bu türden rivayetleri tenkid ederek çoğu rivayeti kabul etmemiştir.¹⁴⁶

Fahreddin er-Râzî kelimelerini tahkik etmede ustalığını ortaya koyup tefsiri de bu yüzden kelimeleri ilmi açıdan mükemmel bir kaynak olarak

¹³⁹ Cerrahoğlu, 1977, s. 14

¹⁴⁰ Cerrahoğlu, 1977, s. 14.

¹⁴¹ Cebeci, 2003, C. 28, s. 348.

¹⁴² Cerrahoğlu, 1977, s. 15; Cebeci, 2003, C. 28, s. 348-349.

¹⁴³ Cebeci, 2003, C. 28, s. 349.

¹⁴⁴ Cerrahoğlu, 1977, s. 16-17.

¹⁴⁵ Cebeci, 2003, C. 28, s. 349.

¹⁴⁶ Cerrahoğlu, 1977, s. 31-32.

nitelendirilir.¹⁴⁷ Râzî, Sünnî inancını her defasında savunmuş, Eşari olması münasebetiyle Eşariliği desteklemiştir. Fakat bazı konularda mezhebinin görüşlerine aykırı hareket etmiş, diğer mezheplerden ya da görüşleri desteklediği olmuştur.¹⁴⁸

Râzî'nin tefsirine baktığımız zaman tasavvuf ilmine de yöneldiği görülmektedir. Müellifimiz bazı ayetleri açıklarken işârî manalara da başvurduğu görülmekte hatta birçok ayetten sûfilik lehine deliller ortaya attığı anlaşılmaktadır. Ayrıca tasavvufun en önemli konularından vahdet-i vücûd'u işlemiş olup sûfî tefsirin örneğini ortaya koymuştur.¹⁴⁹

Müellif er-Râzî'nin tefsirinde fikhî açıklamalar çok büyük önem arz etmektedir. Genellikle ahkâmla ilgili ayetlere genişçe açıklamalar yaparak hem kendi görüşlerini hem de diğer âlimlerin görüşlerine yer vermektedir. En sonunda da tercih ettiği görüşleri sebepleriyle birlikte söylemektedir. Kendisinin Şâfî mezhebine mensup olmasına binaen tercihinin genelde kendi mezhebinden kullandığı görülmekte fakat sebeplerini açıklamıştır.¹⁵⁰

Fâhreddîn er-Râzî, tefsirindeki rivayetleri genellikle İbn Abbas'tan gelen nakiller olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca kıssalar, haberler, nüzul sebebi ve kıraatle ilgili bilgileri de İbn Abbas'tan aktarmıştır. Tefsirde bazı İsraili rivayetlerini İbn Abbas'tan alan Râzî, bu haberleri reddetmektedir.¹⁵¹ Râzî'nin eserinde yer verdiği rivayetleri genellikle et-Taberi'nin *Câmi'ul-beyân* isimli eserinden faydalandığı anlaşılmaktadır. İlk devir mutezile âlimleri el-Cübbâi, el-İsfahânî ve Zemahşerî'nin eserlerinden çokça faydalanmıştır. el-İsfahânî, ayetler arasındaki uyum konularında Râzî'yi etkilemiştir.¹⁵²

Râzî, bu eseriyle kendisinden sonraki müfessirleri büyük çapta etkilemiştir. Kendisinden sonra gelen neredeyse tüm müfessirler er-Râzî'nin eserinden yararlanmışlardır.¹⁵³

¹⁴⁷ Cebeci, 2003, C. 28, s. 349.

¹⁴⁸ Cebeci, 2003, C. 28, s. 349.

¹⁴⁹ Cebeci, 2003, C. 28, s. 349.

¹⁵⁰ Zeki Yıldırım, *Râzî'nin et-Tefsîrî'l-Kebîr'inde Fıkıh Usulü Uygulaması* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1997, s. 24-25.

¹⁵¹ Cerrahoğlu, 1977, s. 17-18.

¹⁵² Cerrahoğlu, 1977, s. 22-23.

¹⁵³ Cerrahoğlu, 1977, s. 55-56.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. FAHREDDİN er-RÂZÎ’NİN MEFÂTÎHU’L-GAYB ADLI TEFSİRİNİN İSRÂİLİYYÂT AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1.1. Hz. Âdem (a.s.)

Hz. Âdem (a.s), Yüce Kitabımızda bir çok ayette geçmektedir. Bakara, 2/30-38; Âl-i İmrân, 3/33-34; Nisâ, 4/1; En’âm, 6/98; A’râf, 7/11-12, 19-25, 189; Hicr, 15/28-35; İsrâ, 17/61; Kehf, 18/50; Meryem, 19/58; Tâhâ, 20/115-123; Sâd, 38/71-85.

Hz. Âdem (a.s.), ilk insan ve peygamberdir. Bu peygamberle ilgili Kurân’da bilgiler genel ve sınırlıdır. Bu sebeple müfessirler Âdem (a.s)’la ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşmak amacıyla farklı kaynak ve rivayetlere başvurma yoluna gitmişlerdir.

3.1.1.1. Yasak Ağaç

Kur’an-ı Kerim’de Hz. Âdem (a.s) ve eşi arasında geçen kıssalar iki bölüm halinde anlatılmaktadır. Birinci bölüm cennet hayatından oluşmakta iken ikinci bölümde ise cennetten yeryüzüne iniş konuları anlatılmıştır. Daha çok muhtelif tefsirlerde cennette yaklaşılmaması yasak olan ağaç¹⁵⁴ bahsi anlatılırken İsrailiyyât haberlerine başvurulup ağacın türü hakkında bilgiler verildiği görülmektedir.

Yasak ağaçla hakkında olan âyet şöyledir:

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ

“Ey Âdem! Sen ve eşin cennette oturun, orada istediğiniz yerden rahatça yiyip için ve şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz” dedik.¹⁵⁵

Burada Âdem (a.s) kıssasında tefsirlerde anlatılan bu ağacın cinsi ile ilgili şu bilgiler mevcuttur:

1) “İlim ağacı”¹⁵⁶

¹⁵⁴ Bakara, 2/35-36; A’râf, 7/19-25

¹⁵⁵ Bakara, 2/35.

¹⁵⁶ Ebü'l-Ferec İbnu'l Cevzi, *Zadü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, Mektebetü'l-İslamî, Beyrût, 1404, C. 1, s. 66.

- 2) “Üzüm asması”¹⁵⁷
- 3) “Buğday”¹⁵⁸
- 4) “Sünbüle”¹⁵⁹
- 5) “Zeytin ağacı”¹⁶⁰
- 6) “Hurma ağacı”¹⁶¹
- 7) “İncir ağacı”¹⁶²
- 8) “Meyvesinden yendiği zaman abdest bozmak zorunda kalınan bir ağaç”¹⁶³
- 9) “Kâfûr ağacı”¹⁶⁴
- 10) Vehb bin Münebbih’den gelen rivayete göre “Ebedilik (ölümsüzlük) ağacı”¹⁶⁵
- 11) “Üzüm”¹⁶⁶

Fahreddin er-Râzi tefsirinde bu yasaklanan ağacın ne olduğu hakkında âlimlerin ihtilaf ettiğini söylemekte ve ardından rivayetleri aktarmaktadır. Buna göre o ağacın Mücahid, Said İbn Cübeyr, İbn Abbas’dan “buğday ve başak ağacı” olduğuna dair rivayetleri zikretmiştir. Ardından Hz. Peygamber’e ağaç hakkında Hz. Ebu Bekir’in soru sorduğu Hz. Peygamber’in de cevaben ağacın türünün “mübarek başak ağacı” dediğini Râzî eserinde zikreder. Ayrıca Süddi, İbn Mesud ve İbn Abbas’tan gelen haberde de “üzüm”, Mücahid ve Katade ise incir ağaçları olduğunu nakletmişlerdir. Burada Râzî rivayetleri aktarmakla yetinmiş kabul veya reddetmemiştir.¹⁶⁷

3.1.1.2. Hz. Havva’nın Yaratılması

Konu İle İlgili Âyet-i Kerîme

¹⁵⁷ İbnu’l Cevzi, 1404, C. 1, s. 66; İbn Kesir, 1420/1999, C. 1, s. 234.

¹⁵⁸ İbnu’l Cevzi, 1404, C. 1, s. 66; İbn Kesir, 1420/1999, C. 1, s. 234.

¹⁵⁹ İbn Kesir, 1420/1999, C. 1, s. 235.

¹⁶⁰ İbn Kesir, 1420/1999, C. 1, s. 235.

¹⁶¹ İbnu’l Cevzi, 1404, C. 1, s. 66; İbn Kesir, 1420/1999, C. I, s. 235.

¹⁶² Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb, (Tefsîru’l-Kebîr)*, Daru’l Fikr, Beyrut, 1981, C. 3, s. 6; İbnu’l Cevzi, 1404, C. 1, s. 66; İbn Kesir, 1420/1999, C. 1, s. 235.

¹⁶³ İbn Kesir, 1420/1999, C. 1, s. 235.

¹⁶⁴ İbnu’l Cevzi, 1404, C. 1, s. 66.

¹⁶⁵ İbnu’l Cevzi, 1404, C. 1, s. 66; İbn Kesir, 1420/1999, C. 1, s. 235.

¹⁶⁶ Râzî, 1981, C. 3, s. 6.

¹⁶⁷ Râzî, 1981, C. 3, s. 6.

Hız. Havva'nın yaratılması ile alakalı Kur'an-ı Kerim'de dolaylı olarak geçen ayet şöyledir:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا

“Ey İnsanlar! Sizi bir tek nefisten (nefes alan candan) yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden birçok erkek ve kadın üreten Rabb'inizden korkun; adına birbirinize dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık (bağlarını kırmak)tan sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.”¹⁶⁸

Fahreddin er-Râzî, Hz. Havva'nın yaratılması ile ilgili yukarıdaki ayetin tefsirinde iki görüş aktarmıştır. İlk görüşte çoğu âlimin kabul ettiği Hz. Âdem (a.s.)'in eşi kendi kaburga kemiğinden yaratılması görüşüdür. Râzî konu ile alakalı aktardığı haber tefsirlerin çoğunda var olan şu rivayettir: *“Allah Hz. Âdem'i yaratınca, O'nu bir süre uyuttu. Sonra da, O'nun sol kaburgalarının birinden Hz. Havva'yı yarattı. Hz. Âdem'in uyandığında onu gördü, ona meyledip, onunla ünsiyet kurdu. Çünkü o, Hz. Âdem'in bedeninin bir parçasından yaratılmıştı.”* Râzî tefsirinde bu haberi aktardıktan sonra âlimlerin bu rivayetini bir hadisle¹⁶⁹ desteklediklerini söylemiştir.¹⁷⁰ Râzî, ikinci görüşte ise Ebu Müslim el-İsfehani'nin görüşünü dillendirmekte Hz. Havva'nın Âdem (a.s.) gibi insan cinsinden geldiğini aktarmıştır. Râzî, İsfehani'nin bu görüşünü destekleyip kabul etmektedir. Hatta Allah'ın Âdem as gibi Hz. Havva'yı da topraktan yaratmaya gücü olduğunu söyleyerek kaburga kemiğinden yaratılması görüşünü eleştirmiştir.¹⁷¹

Genellikle müfessirlerin çoğunluğu birinci görüşü desteklemiştir. Râzî, Nisâ sûresindeki bu görüşünü A'râf sûresinde tekrar dillendirmiştir. Hz. Havva'nın Âdem (a.s.)'in kaburga kemiğinden yaratılma görüşünü tenkid edip ayette kastedilen mananın *“Allah, Hz. Âdem'in eşini insan türünden yaratmıştır”* şeklinde olduğunu savunmuştur.¹⁷² Ayrıca A'râf sûresinde 189-190. ayetlerin tefsirinde İbn Abbas'tan bir rivayet aktarmakta ve bu haberin yanlış olduğuna dair delilleri

¹⁶⁸ Nisâ 4/1.

¹⁶⁹ Anlatılan hadise göre, Hz. Peygamber: *“Kadın eğri bir kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Eğer onu düzeltmeye kalkışırsan onu kırarsın. Onu eğri olarak bırakırsa ondan istifade edersin.”* buyurmuştur. (Buharî, Nikâh 80, Enbiyâ 1).

¹⁷⁰ Râzî, 1981, C. 9, s. 167.

¹⁷¹ Râzî, 1981, C. 9, s. 167.

¹⁷² Râzî, 1981, C. 15, s. 93-94.

sıralamaktadır.¹⁷³ Müellif er-Râzî, Rum sûresi 21. ayetin tefsirinde yine bu konu ile alakalı görüşünü pekiştirerek “مِنْ أَنْفُسِكُمْ” “nefislerinizden” ifadesinin sahih olan kastedilen manasının “cinsinizden” şeklinde olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁴

Anladığımız kadarıyla Râzî bu meseledeki çoğunluğun görüşü olan kadının, erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığı görüşünü kabul etmemektedir. Hz. Âdem’in eşi de nefsi vahide’den yaratıldığını ifade etmiştir.¹⁷⁵

Bu meselesinin tefsir kitaplarına Tevrat’tan aktarılmış olması kuvvetle muhtemel görülmektedir. Çünkü bu mesele Tevrat’ta Havva’nın, eşi Âdem (a.s.)’in kaburga kemiğinden yaratılması şeklinde anlatılmıştır.¹⁷⁶

Havva’nın Hz. Âdem (a.s.)’in kaburga kemiğinden yaratılması görüşü farklı tefsir kaynakları ile sahih hadis kaynaklarında yer almaktadır. Bu görüşün Kur’ânî dayanağı yoktur. Kitab-ı Mukaddes ve “Sümer”merkezli olan bu görüş¹⁷⁷ yukarıda da anlattığımız kadarıyla bu mesele ile ilgili anlatılan haberlerin israiliyyata dayandığı anlaşılmaktadır.

3.1.1.3. Hz. Âdem’in Aldığı Kelimeler

Bu konu ile ilgili ayet şöyledir:

فَتَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

*“Derken Âdem Rabbinden (birtakım) kelimeler öğrenip aldı ve (O’na yalvardı) O da tevbesini kabul etti. Çünkü tevbeyi çok kabul eden ve keremi bol olan O’dur.”*¹⁷⁸

Râzî bu ayetin tefsirini başlıklara ayırmış ve Hz. Âdem’in öğrendiği kelimeleri bir mesele başlığı altında söylemiştir. “Kelimelerin” ne olduğu hususunda âlimlerin farklı görüşlerde olduğunu zikreden Râzî, bu konuda beş adet görüş nakledip kendisi yorum getirmemiştir.¹⁷⁹

¹⁷³ Râzî, 1981, C. 15, s. 90-93.

¹⁷⁴ Râzî, 1981, C. 25, s. 111-112.

¹⁷⁵ Râzî, 1981, C. 25, s. 111-112.

¹⁷⁶ Kutsal Kitap, 2014, Yaratılış, 2: 18-23; 3:20.

¹⁷⁷ Sadık Kılıç, “Kadın Erkeğin Kaburga Kemiğine İndirgenecek İkincil Bir Fenomen Değildir!..”, *EKEV Akademik Dergisi*, S. 27, Bahar 2006, s. 8.

¹⁷⁸ Bakara, 2/37.

¹⁷⁹ Râzî, 1981, C. 3, s. 20-21.

3.1.1.4. Hz.Adem'in İki Oğlu Hâbil ile Kâbil

Konu İle İlgili Âyet-i Kerîmeler

وَأْتَلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ
لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ لَئِن بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَنَّكَ
إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ
الظَّالِمِينَ فَطَوَّعَتْ لَهُ نَفْسُهُ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُ فَأَصْبَحَ مِنَ الْخَاسِرِينَ فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي
الْأَرْضِ لِيُرِيَهُ كَيْفَ يُورِي سَوَاءَ أَخِيهِ قَالَ يَا وَيْلَتَى أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَذَا الْغُرَابِ فَأُوَارِيَ
سَوَاءَ أَخِي فَأَصْبَحَ مِنَ النَّادِمِينَ

“(Ey Peygamber!) Onlara, Âdem'in iki oğlu arasında cereyan eden öyküyü hakikati ortaya koymak üzere anlat. Onlar birer kurban sunmuşlardı. Fakat birinin sunduğu kurban kabul edilmiş, diğerkinkisi kabul edilmeyip geri çevrilmişti. Kurbanı geri çevrilen: “Andolsun seni mutlaka öldüreceğim” demişti. Diğeri ise: “Allah ancak kendisine karşı gelmekten sakınanlardan kabul eder” diye cevap verdi. “Andolsun! Sen beni öldürmek için elini bana uzatsan da ben seni öldürmek için sana elimi uzatacak değilim. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım. Ben istiyorum ki, sen benim günahımı da kendi günahını da yüklenip cehennemliklerden olasın. İşte bu zalimlerin cezasıdır.” Bencillik duyguları onu kardeşini öldürmeye sevk etti. En sonunda kardeşini öldürdü. Derken Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için toprağı eşeleyeyen bir karga gönderdi. “yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini örtmekten aciz miyim ben?” derken pişmanlık duydu.”¹⁸⁰

Râzî tefsirinde Âdem (a.s.)'in çocukları arasında geçen kıssayı geniş açıklamalar halinde önümüze sermektedir. Müfessir Râzî, Âdem (a.s.)'in iki oğlu hakkında müfessirler tarafından iki görüş olduğunu aktarmıştır.¹⁸¹ Birinci görüş: Bu iki oğul Habil ve Kabil olup Âdem (a.s.)'in sülbündendir. Diğerk görüş ise bazı müfessirlerin savunduğu bu iki kişinin Âdem (a.s.)'in oğlu olmadığı İsrailoğullarından iki kişi olduğunu söylemişlerdir. Râzî bu iki görüşü aktardığı sırada Hâbil ve Kâbil arasındaki olay hakkında iki tane rivayet nakletmiştir.

¹⁸⁰ Maide, 5/27-31.

¹⁸¹ Râzî, 2008, C. 11, s. 209-210; İbnu'l Cevzi, 1404, C. 2, s. 331-333.

“Hâbil’in bir sürüsü vardı. Kâbil ise ziraatçı idi. Onlardan her biri Allah’a bir kurban sundular. Hâbil sürüsü içerisindeki, en güzel koyunu seçip, kurban olarak sundu. Kabil ise, ekini içindeki en adî buğdayları seçip, onu kurban olarak sundu ve her ikisi de, bu kurbanları ile Allah’a yaklaşmayı istediler. Derken gökten bir ateş inip, Hâbil’in kurbanını alıp götürdü, Kâbil’inkini almadı. Böylece Kâbil, Allah’ın, kardeşi Hâbil’in kurbanını kabul ettiğini, kendisinininkini ise kabul etmediğini anladı. Bundan dolayı ona hased etti ve onu öldürmek istedi.”¹⁸²

İkinci rivayet ise: *“Hz. Âdem (a.s.)’in, her batında (her defasında) biri erkek, biri kız ikiz çocukları oluyordu. O da, aynı batın (seferde) doğan kızını, diğer batında doğan erkek evladı ile evlendiriyordu. Böylece Hz. Âdem (a.s.)’in, önce Kâbil ile onun ikizi olan kızı, sonra da Hâbil ile onun ikizi olan kızı doğdu. Kâbil’in ikizi olan kızı güzeldi. Hz. Âdem (a.s.), Kâbil’in ikizi olan kızı, Hâbil ile evlendirmek istedi. Ama Kâbil buna karşı çıkararak: “ben bu ikizimi almaya, Hâbil de kendi ikizi olan kızı almaya daha müstehakız. Bu yapmak istediğin, Allah’ın bir emri olmayıp, kendi içtihadındır” dedi. Bunun üzerine Hz. Âdem (a.s.), bu iki oğluna, “Birer kurban sunun. Kimin kurbanı kabul olunur ise, o kızla onu evlendiririm” dedi. Böylece Allah Teâlâ, Hâbil’in kurbanı üzerine bir ateş indirerek, onun kurbanını kabul ettiğini gösterdi. Kâbil, kıskançlığından ötürü Hâbil’i öldürdü.”¹⁸³*

Râzî rivayetleri aktardıktan sonra bu haberlerin doğruluğuna değinmeyerek sadece Hâbil ve Kâbil’in Hz. Âdem (a.s.)’in kendi soyundan geldiğini kanıtlamaya çalışmıştır.¹⁸⁴ Ayrıca kurbanın kabul edilmesinin alameti başlığını açan Râzî, burada “gökten gelen bir ateşin onu yiyip bitirmesi” görüşünü kabul etmiştir. Bundan da yukarıda aktarılan birinci rivayeti kabul ettiği anlaşılmaktadır.¹⁸⁵

Maide sûresi 30. ayetinde Râzî, Kâbil’in Hâbil’i nasıl öldüreceğini bilmediği, öldürme işini de İblis’ten öğrendiğine dair Taberi’den rivayet aktarmıştır. Bu ayetle alakalı ayrıca üç tane daha rivayet aktaran Râzî, israiliyyat olması muhtemel Âdem (a.s.)’in Hâbil öldükten sonra yüz sene hiç gülmemesi rivayetini paylaşmış bu haberle ilgili yorum yapmamaktadır. Âdem (a.s.), oğlu Hâbil’in ölümünden dolayı şiiir

¹⁸² Râzî, 1981, C. 11, s. 209.

¹⁸³ Râzî, 1981, C. 11, s. 209.

¹⁸⁴ Râzî, 1981, C. 11, s. 209-210.

¹⁸⁵ Râzî, 1981, C. 11, s. 210.

söyleyerek ağıt yaktığına dair rivayeti ise Râzî, şiddetle reddetmiş ve şiirin yalan ve hayal mahsülü olduğunu dillendirmiştir.¹⁸⁶

Kâbil, Hâbil'in cesedini ne yapacağını bilememektedir. Bu konuya da değinen Müellif, “قِيلَ” “denildiğine göre” ifadesiyle Kâbil'in Habil'i bir yıl sırtında taşıdığına dair rivayeti aktarır. Ancak bu haberin başlı başına asılsız olduğu aşikârdır.¹⁸⁷

Tevrat'ta bu kıssa özet olarak geçmekte Kâbil'in ziraatçı, Hâbil'in ise çoban olduğu nakledilmiştir. Habil ve Kâbil kurban sunarlar. Kâbil'in sunduğu kurban kabul görmez. Kâbil öfkelenir. Kardeşi Hâbil'i öldürür ve oradan hemen kaybolur. Âdem (a.s.)'in: “Kardeşin nerede?” sorusuna da: “Bilmiyorum, kardeşimin bekçisi miyim ben?” diyerek hoş olmayan bir tavır takınır.¹⁸⁸

3.1.2. Hz. İdris (a.s.)

Kur'ân-ı Kerîm'de iki yerde geçmektedir.¹⁸⁹ Kur'ân'da ayetler şu şekilde zikredilmektedir:

Konu İle Alakalı Âyet-i Kerîmeler

وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِدْرِيْسَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا وَلِلَّذِينَ آمَنُوا اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَّةِ آدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَّةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَائِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا إِذَا تُتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا

“Kitapta İdrîs’i de an; çünkü o, dosdoğru bir peygamberdi. Onu yüce bir yere yükseltmiştik. İşte bunlar; Allah’ın nimet verdiği peygamberlerden, Âdem, neslinden, Nuh ile beraber gemide taşıdıklarımızın neslinden, İbrâhim ve İsrâîl (Yâkub) neslinden, yol gösterdiğimiz ve seçtiğimiz kimselerdendir. Onlara rahmânın âyetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı.”¹⁹⁰

وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيْسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ

¹⁸⁶ Râzî, 1981, C. 11, s. 213-214.

¹⁸⁷ Râzî, 1981, C. 11, s. 214; Abdullah Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, TDV Yayınları, Ankara, 2014, s. 40.

¹⁸⁸ Aydemir, 2014, s. 41; Kutsal Kitap, 2014, Yaratılış, 4: 1-18.

¹⁸⁹ Meryem, 19/56-58; Enbiya, 21/85-86.

¹⁹⁰ Meryem, 19/56-58.

“İsmâil’i, İdris’i, Zülkifl’i de an; hepsi de sabredenlerdendi. Onları rahmetimize soktuk; çünkü onlar salihlerdendi.”¹⁹¹

Tefsir ve peygamber kıssalarından bahseden kitaplarımızda İdris (a.s.)’i ilim ve fen yönünün çok iyi olduğu nakledilmiştir. Ayrıca İdris (a.s.)’i ilk defa kalem kullanan, ilk defa elbise diken ve giyen kimse olduğu söylenmiştir.¹⁹²

Fahredden er-Râzî, tefsirinde Meryem sûresi 56-57. âyetlerde geniş bir şekilde İdris (a.s.)’den bahsetmiştir. Burada İdris (a.s.)’i yukarıdaki paragrafta da belirttiğimiz gibi kalemlle ilk yazı yazan, ilk defa elbise diken kişi olduğunu ayrıca onun yıldız ve hesap ilminden ilk anlayan biri olduğunu dillendirmiştir.¹⁹³ Ayrıca Allah İdris (a.s.)’e peygamberlik verip otuz sahife indirdiğini söylemiştir.¹⁹⁴ Râzî, açıklamaların devamında İdris (a.s.)’in göğe yükselme olayına değinmekte İdris (a.s.) mekân bakımından Allah katına yükseldiğini zikredip buna dair İbn Abbas’ın Ka’bu’l-Ahbar’dan gelen rivayetini¹⁹⁵ paylaşmıştır.

İsrailoğullarının kaynaklarına göre de İdris (a.s.)’i Allah göğe yükseltmiş olarak ifade edilmekte Eski Ahid’de “Ve o gözden kayboldu, çünkü Allah onu kendine aldı.” ifadesi yer almaktadır.¹⁹⁶ Dolayısıyla İdris (a.s.)’in yüceltilmesi ile alakalı Râzî’de de geçen Ka’bu’l-Ahbar rivayeti tamamen israiliyyat ürünüdür.¹⁹⁷

Râzî, İdris (a.s.)’in anlatıldığı Enbiya sûresinde¹⁹⁸ sadece Meryem sûresindeki anlattıklarını pekiştirme sadedinde Allah’ın İdris (a.s.)’i “dördüncü semaya yükselttiğini”¹⁹⁹ söylemektedir.

¹⁹¹ Enbiya, 21/85-86.

¹⁹² Ömer Faruk Harman, “İdris”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000, C. 21, s. 478-480; Aydemir, 2014, s. 43.

¹⁹³ Râzî, 1981, C. 21, s. 234.

¹⁹⁴ Râzî, 1981, C. 21, s. 234.

¹⁹⁵ İbn Abbas (r.a), Ka’bu’l-Ahbar’dan, “Biz onu pek yüce bir yere yükselttik” ayetini sormuş, o da şöyle demiştir: “İdris (a.s.)’e, meleklerden bir arkadaşı geldi. Hz. İdris (a.s.) ondan, ölüm meleğiyle konuşmasını ve canını almayı tehir etmesini istedi. Bunun üzerine bu melek, onu iki kanadı arasına alıp göklere yükseltti. Birden orada ölüm meleği ile karşılaştılar. Bunun üzerine ölüm meleği o meleğe: Bana görev verildi ve Hz. İdris (a.s.)’in canını dördüncü kat semada al! diye emir verildi. Ben de “O yeryüzünde iken bu nasıl olur?” diyordum. Hz. İdris (a.s.) bunu duyar duymaz dönüp baktı. Ölüm meleği de onu görüp, hemen orada ruhunu aldı.” (Râzî, 1981, C. 21, s. 234.)

¹⁹⁶ Kutsal Kitap, 2014, Yaratılış 5: 21-24.

¹⁹⁷ Aydemir, 2014, s. 45.

¹⁹⁸ Enbiya, 21/85-86.

¹⁹⁹ Râzî, 1981, C. 22, s. 210.

3.1.3. Hz. Nuh (a.s.)

Hz. Nuh (a.s.), Kur'ân'da geniş bir şekilde tanıtılmaktadır. “ülü'l azm” peygamber olarak nitelendirilen beş peygamberden birisidir.²⁰⁰ Kur'an- Kerim'de yirmisekiz sûre'de hakkında malûmat aktarılmıştır. Ayrıca Kur'ân'da kırk üç yerde ismi söylenmiştir.²⁰¹ Kur'an'da ayrıca “Nuh” isminde de bir sûre mevcuttur. Kitabımız, Nuh (a.s.) sadece peygamberlik görevi zamanındaki hayatından bahsetmiştir.

3.1.3.1. Hz. Nuh (a.s.)'un Nesebi

Fahrettin er-Râzî, tefsirinde Nûh sûresi 28. âyetini açıklarken Nûh (a.s.)'un “babasının Lamek İbn Metûşlah; annesinin ise Şemhâ bint-i Enûs” olduğunu ifade eder. Ayrıca Atâ'nın; “Nuh (a.s.) ile Âdem (a.s.) arasındaki peygamberlerin hiç birinin babası kâfir değildir. O iki peygamber arasında on ced, dede olduğunu” söylediğini aktarır.²⁰²

Nuh (a.s.)'un soyu, anne ve babasının isimleri ile alakalı aktarılan rivayetlere Torah'da da geçtiği anlaşılmaktadır: “*Ve Metuşelah yüz seksen yedi yaşında, Lamek'in babası oldu*”²⁰³ “*Ve Lamek yüz seksen iki yaşında, bir oğulun babası oldu ve işimizden, Rabbin lanet ettiği topraktan olan ellerimizin zahmetinden, bu bizi teselli edecek, diyerek onun ismini Nûh koydu.*”²⁰⁴

Nuh (a.s.)'un anne ve babasının isimleri ile ilgili bilgilerin Tevrat'tan alındığı anlaşılmaktadır.

3.1.3.2. Hz. Nûh (a.s.)'un Yaşı

Konu İle İlgili Âyet-i Kerîme

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ

Kur'ân'da Nûh (a.s.)'un kavminin yanında 950 sene kaldığına dair ayet²⁰⁵ mevcuttur. Muhtelif tefsirlerde Nûh (a.s.)'un yaşına değinilmekte olup bazı müfessirler bu ayette buradaki zamanın Nûh (a.s.)'un yaşı olduğunu zikretmişlerdir.

²⁰⁰ Aydemir, 2014, s. 47; Ömer Faruk Harman, “Nuh”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, C. 33, s. 226.

²⁰¹ Harman, “Nuh”, 2007, C. 33, s. 226.

²⁰² Râzî, 1981, C. 30, s. 146-147.

²⁰³ Kutsal Kitap, 2014, Yaratılış 5: 25.

²⁰⁴ Kutsal Kitap, 2014, Yaratılış 5: 28-29.

²⁰⁵ Ankebût, 29/14.

Bazı rivayetlerde Nûh (a.s.)’un davetinin 950 yıl olduğu tufan’dan sonra da elli yıl yaşadığına dair bilgiler aktarılmış, fakat bu rivayetlerin sıhhati ve sağlamlığı hakkında bilgi mevcut değildir. Ayrıca Nûh (a.s.)’un 950 sene yaşadığına dair bilgisinin muhtemelen Tevrat’tan alındığı anlaşılmaktadır. Tevrat’ta aynen şu şekilde geçmiştir: “*Nuh tufandan sonra üç yüz elli yıl yaşadı. Ve Nuh’un bütün günleri dokuz yüz elli yıldır ve öldü.*”²⁰⁶

Müellif Râzî, tebliğ müddeti konusunda ayrıntıya girmeden Hz. Peygambere teselli edip korkmaması gerektiğini dile getirmiştir. Çünkü Nuh (a.s.) çok uzunca bir müddet tebliğ ettiği halde iman eden kişilerin sayısının çok az olduğunu ayrıca Nuh (a.s.) kavminin helaka uğradığı sonucunu çıkarmakta buradan Nuh (a.s.) olayını hatırlatıp Hz. Peygambere moral verilmek istenmiştir.²⁰⁷

Ayrıca Râzî burada Nuh (a.s.)’a verilen bu uzun ömrün ilahi bir bağış olduğunu zikredip tıbben bu kadar uzun ömür yaşamanın mümkün olamayacağını kaydeder.²⁰⁸

3.1.3.3. Hz. Nûh (a.s.)’un Kavminin Taptıkları Putlar

Konu İle İlgili Âyet-i Kerîmeler

وَمَكْرُوا مَكْرًا كُبْرًا وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ
وَنَسْرًا وَقَدْ أَضَلُّوا كَثِيرًا وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا ضَلَالًا

“O kimseler, büyük tuzaklar kurdular. Şöyle söylediler: “Tanrılarınızı bırakmayın! Vedd’i, Suvâ’yı, Yegus’u, Yeûk’u ve Nesr’i bırakmayın!” Birçok kişiyi doğru istikametten döndürdüler. Sen o zulmedenlerin sapıklıklarını artır!”²⁰⁹

Bu ayetlerde zikredilen putların Nuh (a.s.)’un kavmine ait olduğu anlaşılmaktadır. Burada açıklamamız gereken önemli bahis ise bu putların Araplara geçtiği düşüncesidir. Müellif Râzî bu konuyu “bir başlık”da dillendirmiştir. Râzî

²⁰⁶ Tekvîn 9; 28-29.

²⁰⁷ Râzî, 1981, C. 25, s. 42-43.

²⁰⁸ Râzî, 1981, C. 25, s. 42-43.

²⁰⁹ Nûh, 71/22-24.

konu ile alakalı rivayeti aktarmıştır. Bu putların Araplardan hangi kabileye ait olduğunu şöyle sıralamıştır:

- 1) *Vedd, Kelb kabilesinin;*
- 2) *Suvâ, Hamedân kabilesinin;*
- 3) *Yeğûs, Müzhac kabilesinin;*
- 4) *Ye'ûk, Murâd kabilesinin;*
- 5) *Nesr ise, Himyer kabilesinin putu idi.*²¹⁰

Râzî, bu aktarılan rivayetlerin problemliliğini zikrettikten sonra şu bilgileri söyler: “*Kâinat, Tûfan olduğu vakit harabeye dönmüştü. Daha nasıl o putlar geriye kalmış ve daha nasıl Araplara intikal etmiştir? Nuh (a.s.)’un, bunların gemiye aldığı ve orada tuttuğu da söylenemez. Çünkü Nuh (a.s.), bunları reddetmek ve kırmak için gelmiş idi. Daha nasıl, onları koruma hususunda, ondan bir işgüzarlık olarak bunları gemisine aldığı söylenebilir?*”²¹¹

3.1.3.4. Hz. Nuh (a.s.) ve Gemi

Konu İle İlgili Âyet-i Kerîme

وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُّعْرِضُونَ

“Gözlerimizin önünde ve vahyimiz gereğince gemiyi yap ve zulmedenler hakkında bana hitap etme (onların kurtuluşu için bana yalvarma); onlar mutlaka boğulacaklardır!”²¹²

Nûh (a.s.)’a Allah Teala emriyle gemi yapma görevi veriliyor.²¹³ Bu gemi sayesinde tufan’dan kurtulduğu Kur’ân’da anlatılmıştır. Tefsirlerde çoğunlukla Nuh’un gemisi ile alakalı Tevrat ve Talmud kaynaklı olması muhtemel rivayetlere değinilmiştir. Geminin yapıldığı ağaç, nerede yapıldığı, kaç yılda yapıldığı, kaç katlı olduğu, şekli ve ebadı gibi birçok rivayet tefsir kitaplarına sokulmuştur.

Râzî, geminin vasıfları hakkında bilgiler vermektedir:

- 1) “Gemiyi iki ya da dört senede yaptığı;

²¹⁰ Râzî, 1981, C. 30, s. 144.

²¹¹ Râzî, 1981, C. 30, s. 144.

²¹² Hûd, 11/37.

²¹³ Hûd, 11/37.

2) Geminin uzunluğu üç yüz zirâ, eni elli zirâ, yüksekliği otuz zirâ; Hasan el-Basrî: geminin boyu bin iki yüz; eni ise altıyüz zirâ idi.

3) Gemi üç bölümden oluşmaktadır: en alt bölüm: vahşi, yırtıcı hayvanlar ve haşerat; orta bölüm: sığır, deve, koyun cinsi hayvanlar; en üst bölüm: insanlar

4) Hz. Âdem (a.s.)'in cesedi de geminin içerisinde bulunmaktadır.”²¹⁴

er-Râzî bu bilgileri verdikten sonra şu sözleri söylemektedir:

“Bil ki bu konular benim hoşuma gitmiyor. Çünkü bunlar bilinmesine kesinlikle ihtiyaç olmayan ve bilinmesinde fayda da bulunmayan şeylerdir. Dolayısıyla, böyle konulara dalmak lüzumsuz şeylerden olur. Hele hele ortada doğru olanı gösteren herhangi bir belge olmazsa. Bizim bildiğimiz, o geminin, Hz.Nüh (a.s.)'un kavminin mü'minlerini, ihtiyaç duydukları şeyleri ve her hayvandan bir çifti alacak kadar geniş olmasıdır. Çünkü bu kadar bilgi Kur'an'da zikredilmiştir. Fakat bunun dışında kalan hususlar Kur'an'da zikredilmemiştir.”²¹⁵

Müellifimiz Râzî bu gibi İsrailiyat bilgileri hoş karşılamayıp Kur'an'dan delil olmadığını dillendirmiştir.²¹⁶

Geminin yapımında kullandığı ağacın cinsi, kaç yılda yapıldığı, ebadı, biçimi, ziftle yıkanması, geminin kaç kat olduğu ve nelerin yerleştirilmiş olduğuna dair aktarımlar Tevrat'a ait bilgilerdir.²¹⁷

3.1.3.5. Gemiye Binenlerin Sayısı

Konu ile ilgili Âyet-i Kerîmeler

فَاَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلْكِ فَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّيْنَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

“Biz de ona seslendik: “Bizim kontrolümüz altında vahyettiğimiz malumat doğrultusunda o gemiyi inşa et. Emrimiz geldiği zaman sular coşup kaynamaya başlayınca her cins hayvandan birer çift gemiye yükle. Ayrıca aileni de gemiye bindir. Ancak haklarında hüküm verilmiş olanlar hariç. O zalim kişiler hakkında

²¹⁴ Râzî, 1981, C. 17, s. 232; Taberî, 1422/2001, C. 12, s. 394-396.

²¹⁵ Râzî, 1981, C. 17, s. 232.

²¹⁶ Râzî, 1981, C. 17, s. 232.

²¹⁷ Kutsal Kitap, 2014, Yaratılış 6: 14-16,19-21; Aydemir, 2014, s. 51-52.

sakin bana yalvarma; çünkü onlar, boğulacaklar!” Sen ve seninle beraber inananlar gemiye binince, “Bizi o zalim kavimden kurtaran Allah’a hamd olsun” deyiver!”²¹⁸

Râzî’nin gemiye binenlerin sayısı ile ilgili paylaştığı rivayet şu şekildedir:

“İbn Abbas (r.a.): “Gemide seksen kişi vardı. Bunlar, Hz. Nûh (a.s.) ve Hz. Nûh (a.s.)’ın boğulmayan diğer hanımı, Sâm, Ham ve Yâsef adlarındaki oğulları, bunların üç hanımı ile yetmiş iki mü’min idi. O halde bütün mahlûkat o gemide olanların soyudur.”²¹⁹

Müellif Râzî, yukarıda aktardığı rivayette binenlerin sayısının seksen kişi olduğunu eserinde iki yerde zikretmiştir.²²⁰ Ayrıca Râzî, Hûd sûresinin 40. âyetinin tefsirini yaparken âlimlerin bir kısmının gemiye binenlerin sayısının sekiz kişi olduklarını aktarır.²²¹

Kur’ân’da Nûh (a.s.)’un gemisinde olanların kurtarıldığı ifade edilip ayrıntıya girilmediği anlaşılmaktadır. Gemiye binenlerin sayısı, kimlikleri bunların tesbiti imkânsız, faydasız ve lüzumsuzdur. Ayrıca bu bilgilerin israiliyyat olması muhtemeldir.²²²

İblis’in gemiye girdiğine dair bir rivayetin²²³ varlığından bahseden Râzî bu rivayetin asılsız olduğunu tefsirinde şöyle açıklamıştır:

“Şeytan’ın da gemiye girdiğine dair haber gerçekte uyuşmamaktadır. Şeytan’ın gemide olması uzak bir ihtimaldir. Şeytan, ateşten yaratılmıştır. O durumda daha nasıl o da suda boğulmuş olabilir? Bu hususta Kur’ân’dan bir delil

²¹⁸ Mü’minûn, 23/27-28.

²¹⁹ Râzî, 1981, C. 23, s. 95-96; bkz. Taberî, 1422/2001, C. 12, s. 410-412, Ebü’l Kâsım Mahmûd b. Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizi’t-Tenzil ve Uyûni’l-Ekâvil fî Vücûhi’t-Te’vil*, yy, Beyrût, ty, C. 2, s. 216.

²²⁰ Râzî, 1981, C. 23, s. 95-96; Râzî, 1981, C. 17, s. 236.

²²¹ Râzî, 1981, C. 17, s. 236.

²²² Aydemir, 2015, s. 352; Aydemir, 2014, s. 52.

²²³ “İbn Abbas’tan rivayete göre, Nûh’un ilk önce gemiye aldığı hayvan (yani canlı)karınca, en son aldığı da merkeb (eşek) dir. Eşek gemiye alınırken göğsü geminin içine girdiğinde, İblis kuyruğuna yapıştığı için eşeğin ayağı yerden kalkmıyordu. Nuh: “Yazıklar olsun sana! Gir.” diye sesleniyordu. Eşek yerinden kalkıyorsa da gemiye giremiyordu. Bunun üzerine Nuh (a.s.): “Şeytan yanında olsa da gir!” diye seslendi (İbn Abbas: Bu söz, Nuh’un ağızından yanlışlıkla çıkmış bir sözdür” der). Nuh (a.s.) bunu söyleyince şeytan eşeği koyuverdi. Böylece eşek ve onunla birlikte İblis de gemiye girdi. Nuh İblis’i gemide görünce: “Ey Allah düşmanı! Gemiden çık” deyince İblis: “Sen; Şeytan yanında olsa da gir demedin mi?” cevabında bulundu. Nuh tekrar: “Ey Allah düşmanı! Gemiden çık” dediğinde İblis: “Beni gemiye almaktan başka çare yoktur, alacaksınız!” diye cevap verdi. Rivayete göre İblis henüz geminin güvertesinde bulunuyordu.”(Aydemir, 2014, s. 48-49).

yoktur. Hatta konu ile alakalı sahih bir hadis de görülmemiştir. En münasip olanı bu gibi ayrıntılara bulaşmamak ve girmemektir.”²²⁴

3.1.3.6. Tennûr

Konu İle İlgili Âyet-i Kerîmeler

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ ۖ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنٌ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ

“Nihayet emrimiz gelip de tandır kaynamaya başlayınca Nûh’a dedik ki: “Her cins hayvandan birer çift al. Hakkında önceden hüküm verilmiş olanlar dışındaki âilen ile iman edenleri geminin içerisine bindir.” dedik. Zaten onunla birlikte inanan kimselerin adedi çok az kişiydi.”²²⁵

Kur’ân’da “Tennûr” lafzı suların coşup kaynaması olarak anlaşılıp tufan hadisesinin başlangıcı olarak algılanmıştır.²²⁶ “Tennûr” hakkında birçok muhtelif tefsirlerde rivayet ve açıklamalar yapılmıştır. Fahreddin er-Râzî tennûr hakkında bazı açıklamalar getirmiştir.

Müfessirimiz Râzî, Hûd sûresi 40. Ayetin tefsirinde “tennûr” un manası hakkında iki görüş bulunduğunu aktarıp âlimlerin çoğunluğunun da kabul ettiği “içinde ekmek pişirilen” “tandır” manasının doğru olduğunu kabul etmektedir.²²⁷

Râzî eserinde bu tandırın nerede olduğuna dair çeşitli rivayetler nakletmiştir:

“Kûfe taraflarında olduğu söylenmiştir;

“Onun, Kûfe Mescidi’nde olduğu rivayet edilmiştir;

“Şam’da “Aynü Verdân”’da”

“Tennûr’un, Hindistan’da olduğu da söylenmiştir.”²²⁸

“Tennûr” un kimin olduğuna dair bilgilere yer veren er-Râzî, şöyle demektedir:

²²⁴ Râzî, 1981, C. 17, s. 236.

²²⁵ Hûd, 11/40.

²²⁶ Hûd, 11/40; Mü’minun, 23/27.

²²⁷ Râzî, 1981, C. 17, s. 233-234.

²²⁸ Râzî, 1981, C. 17, s. 233-234; Râzî, 1981, C. 23, s. 95; Zemahşerî, ty, C. 3, s. 46; Taberî, 1402/2001, C. 13, s. 405-406

“Bu tandır, Hz. Âdem’in veya Hz. Havva’nın yahut da Allah’ın Nûh (a.s.) için belirleyip gönderdiği bir tandır olup, Cenâb-ı Allah’ın ona, “Sen, o tandırdan su fışkırdığını gördüğünde bil ki iş tamamdır” demiş olması muhtemeldir.”²²⁹

Ayrıca Râzî, bu fırının Âdem (a.s.)’den Nûh (a.s.)’a miras kaldığını, fırının taştan olduğuna dair de rivayet zikretmekte ve bunu kabul etmektedir.²³⁰

Râzî’nin tefsirinde zikretmiş olduğu tennûr’un ne olduğu, kime ait olduğu, nerede olduğu, kimden miras kaldığına dair rivayetlerin çoğunluğu isrâiliyyât haberleri olduğu söylenmiştir.²³¹

3.1.3.7. Geminin Oturduğu Dağ

Konu İle İlgili Âyet-i Kerîme

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَّمَاءُ اقْلَعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى
الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

“Ey yer, sularını geri yut ve ey gök yağmurlarını durdur!” diye emredildi. Su kesildi. İş olup bitti. (Gemi) Cûdi üzerinde durdu. “Haksızlık yapan kavim yok olsun!” söylenildi.”²³²

Müfessirimiz er-Râzî bu ayetteki “(Gemi) Cudi’ye oturdu” ifadesini açıklarken bu dağın alçak bir dağ olduğunu söyledikten sonra geminin dağ üzerinde durmasının Aşura günü gerçekleştiğini tefsirine almıştır.²³³

3.1.4. Hz. Salih (a.s.)

3.1.4.1. Hz. Sâlih (a.s.)’in Nesebi, Semûd’un İsmi ve Semûd’un Yerleşim Yeri

Râzî, Sâlih (a.s.)’ın büyük atası ve Semûd ismi ile ilgili şu açıklamalara yer vermektedir:

“Suyu az” anlamında olan “Semûd” diye ad verilmiştir. Bu halkın suyu neredeyse hiç yok kadar azdı. Bundan dolayı bu isim verilmiştir.²³⁴ Semûd’un

²²⁹ Râzî, 1981, C. 17, s. 234.

²³⁰ Râzî, 1981, C. 23, s. 95

²³¹ Aydemir, 2015 s. 352; Aydemir, 2014, s. 52.

²³² Hüd, 11/44.

²³³ Râzî, 1981, C. 17, s. 244.

²³⁴ Taberî, 1422/2001, C. 10, s. 282.

memleketleri de Hicr bölgesidir. Semûd en büyük atalarının ismidir. Künyesi ise “Semûd b. İrem b. Sâm b. Nûh (a.s.)” dur.”²³⁵

Râzî'nin söylemiş olduğu Semûd'un büyük atalarının künye ismi ile ilgili rivayet Sa'lebî'den aktarımdır.²³⁶

3.1.4.2. Semûd Kavmine Verilen Mucize

Konu İle İlgili Âyet-i Kerîme

وَالِي تَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسَوْءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ الْيَمِّ

“Semûd (kavmin)e de kardeşleri Sâlih'i (gönderdik): “Ey kavmim!” dedi. Yalnızca Allah'a boyun eğin, Allah'tan başka boyun eğecek bir ilahınız yoktur! Bakın size Rabb'inizden apaçık mucize gelmiş bulunuyor. Allah'ın şuradaki devesi, size karşı gösterilmiş bir mucizedir! O deveyi serbest bırakın. Allah'ın arzında istediği kadar otlasın. Sakın ola ki o deveye zarar vermeye kalkmayın, bilin ki sizi can yakıcı bir azap yakalar.”²³⁷

Fahreddin er-Râzî, Semûd kavminin Sâlih (a.s.)'den mucize istemelerini, devenin mucize olarak gelmesi, kavminin deveyi boğazlaması, Sâlih (a.s.)'in azabı haber vermesi ile ilgili tefsirinde şu haberleri aktarmaktadır:

“Allah Teâlâ, Âd halkını yeryüzünden silince, onların yerini Semûd halkı aldı. Bu halkın yaşamları uzun oldu. Rızıkları da çok ve geniş oldu. Ardından bu halk topluluğu Allah'a isyan etmeye karşı gelmeye başladılar, Allah'ın yasakladığı putlara, heykellere tapmaya başladılar. Allah daha sonra o halk topluluğuna, kendi içlerinden olan Hz. Sâlih (a.s.)'i onları uyarsın diye peygamber olarak seçti. Onlar, Sâlih'ten bir mucize göstermesi talebinde bulundular. Sâlih (a.s.): “Ne istersiniz?” Onlar, “Bayram günü bizimle beraber çıkarısın. Biz de putlarımızı çıkarırız. Sen ilahından istersin, biz putlarımızdan isteriz. Eğer senin duanın eseri ortaya çıkarsa, biz sana uyarız; yok eğer bizim duamızın eseri ortaya çıkarsa, sen bize uyarısın” diye teklifte bulundular. Hz. Sâlih (a.s.), o kavimle birlikte (sahraya) çıktı. Sâlih (a.s.) o halkın putlarını çağırdı ama putların sesi çıkmıyordu. Hz. Sâlih (a.s.)'ten,

²³⁵ Râzî, 1981, C. 14, s. 168; Taberî, 1422/2001, C. 10, s. 282; Zemahşerî, ty, C. 2, s. 70.

²³⁶ Şihâbüddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, yy, Beyrut, 1987, C. 8, s. 162; Abdülvehhâb en-Neccâr, *Kıyasü'l-Enbiyâ*, yy, Kâhire, 1966, s. 58.

²³⁷ A'râf, 7/73.

belli bir kayadan büyük bir dişi deve çıkarmasını istediler. O da, bunu yaptığı takdirde kendisine iman edip, (peygamberliğini) kabul edeceklerine dair onlardan söz aldı. Daha sonra iki rekât namaz kıldı ve Allah'a dua etti. Bunun üzerine bu kaya, tıpkı bir hamilenin karnında yavrusunun hareketlenmesi gibi hareketlendi ve sonra yarılıp, ortasından dişi deve çıktı. Bu, son derece büyük bir deve idi. Semûd kavminin içecek suları, son derece ksutlı idi. Bundan dolayı onlar sularının tamamını bir gün deve için, bir gün bütün kavim için olmak üzere nöbete bindirdiler.”²³⁸

“Su içme sırası devenin olduğu gün, iki dağın arasına (bir vadiye) gidiyor ve yamaçlara çıkıp orada otluyor, sonra da gelip suyunu içiyor ve bütün kavme yetecek kadar süt sağılıyordu. Sanki sütünü sicim gibi yağıdırıyordu. Su içme sırası kavmin olduğu gün ise, onların yanına gelmiyordu. Yanında bir yavrusu vardı. Bunun üzerine Hz. Sâlih (a.s.) onlara: “Şu içinde bulunduğunuz ayda, kendisi sebebiyle imha edeceğiniz bir erkek çocuk doğacak” dedi. Onlardan dokuz kişi, (doğan) oğullarını kestiler. Daha sonra onuncu çocuk doğdu. Babası onu kesmedi ve o çocuk hızlıca büyüdü. Büyüyünce de içki içen bir grup insanla haşır-neşir oldu. Onlar birgün, içkilerine katmak için su aradılar. O gün ise, su sırası devenin idi. bundan dolayı su bulamadılar ve bu onlara çok ağır geldi Bunun üzerine o çocuk: “Sizin için şu deveyi boğazlayayım mı?” dedi. Çocuk gidip deveye doğru saldırdı. Onu görünce, deve de ona doğru saldırdı. Çocuk deveden kaçıp, bir kayanın arkasına sığındı. O içkiciler, deveyi çocuğun üzerine sürdüler. Deve çocuğun olduğu yere varınca, çocuk da onu yakalayıp boğazladı ve deve yere yığıldı. İşte bu, “Somunda onlar arkadaşlarını çağırdılar, o da (kılıca) sarılarak (deveyi) boğazladı” (Kamer, 29) âyetinde anlatılan husustur. Derken onlar küfürlerini ortaya koydular, Allah'ın emrine isyan ettiler. Bunun üzerine Salih (a.s.) onlara: “İlahi azabın gelmesinin alâmeti, yarın kırmızı; ertesi gün sarı, üçüncü gün de siyah renge dönüşmenizdir” dedi. Azab onlara gelip çattığında, onlar koku süründüler ve hazırlandılar.”²³⁹

²³⁸ Râzî, 1981, C. 14, s. 168-170.

²³⁹ Râzî, 1981, C. 14, s. 168-170; Taberî, buna yakın rivayetlerle zikreder, Taberî, 1422/2001, C. 10, s. 283-289; Zemahşerî, ty, C. 2, s. 70-71.

Kur’ân’da Sâlih peygamber’i anlatırken mucize olarak dişi deveden bahsetmekte bu devenin de kavmi tarafından boğazlandığını haber verip hiçbir ayrıntıya girilmemiştir.²⁴⁰

Fahredden er-Râzî’nin tefsirinde bahsedilen rivayetlerin isrâiliyyâtan olduğu zikredilmiştir. Müfessirimiz Râzî, devenin birkaç bakımdan mucizesini nakleder. Ardından Râzî, Kur’ân’da devenin kendisinin mucize olduğunu zikrettiğini hangi yönden mucize olduğuna dair malumat olmadığını zikreder.²⁴¹

Ayrıca Müfessirimiz Râzî, Kur’ân’ın bu olay hakkında sadece bir mucizeden bahsettiğini bunun ne tür bir mucize olduğuna dair bir malumata girmediğini²⁴² söyleyerek ayrıntıya girmenin bir nevi uygun olmadığını anlatmaktadır.

3.1.4.3. Semûd Kavminin Helâkı

Konu İle İlgili Âyet-i Kerîmeler

قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ قَالَ طَائِرُكُمْ عِنْدَ اللَّهِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ وَمَكْرُؤًا مَسْكُونًا وَمَكْرًا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ أَنَا دَمَرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ فَتِلْكَ بَيُوتُهُمْ خَاوِيَةٌ بِمَا ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

“Ey Sâlih! Senin ve seninle beraber bulunanların yüzünden uğursuzluğa uğradık” deyiverdiler. Sâlih: “Uğursuzluğunuz(un sebebi), Allah’ın yanındadır (her şey O’nun takdiriyle olur). Doğrusu siz (bu olaylarla) sınanan bir toplumsunuz.”. O şehirde dokuz kişilik bir çete var. Bunlar Allah’ın kulluk yapmak yerine yeryüzünde düzeni bozuyorlardı. Allah adına yemin ederek şöyle dediler: “Biz, gece ona ve ailesine baskın yap(ıp onları öldür)elim.” Ardından akrabasına, “Ailesinin öldürülüşünde bulunmadığımızı, gerçekten biz doğru söylüyoruz.” deriz. Onlar akılları sıra böyle bir tuzak kurmaya çalıştılar. Bizim de onlar için anlayacakları bir plan kurmuştuk. Baksana şimdi düzenledikleri plan onların sonu oldu. Onları ve halklarını da tam manasıyla yerle bir ettik.. İşte şu evler

²⁴⁰ A’râf, 7/73-79.

²⁴¹ Râzî, 1981, C. 14, s. 170.

²⁴² Râzî, 1981, C. 14, s. 170.

zalimliklerinden dolayı bomboş kalmıştır. Gerçekten bu durumda öğüt almasını anlayabilen insanlar için uyarı vardır."²⁴³

Fahreddin er-Râzî, ayetteki "Allah'ın tuzağı" hususunda âlimlerin üç tane değişik izahına yer vermiştir. Salih (a.s.)'a yapılan suikast girişimleri ile ilgili Râzî şu rivayetleri aktarır.

*"Allah'ın planı, onları anlayamadıkları bir vakitte yerle yeksan etmesidir. Bu plan mecazi olarak da, insanların mekrine benzetilmeye çalışılmıştır."*²⁴⁴

Salih (a.s.)'in, kayanın içinde küçük bir kovuğu vardı. İnkâr edenler, Salih (a.s.)'i öldürmek istiyorlardı. İnanmayanlar kaya kovuğuna kadar gittiler. Öldürme planlarını Allah bozmuştu ve Allah Teala, bir kaya göndermiş ve o kaya onlar kovukta iken, kovuğun ağzını kapamıştı. Onlar kayboldular ve tuzakları ters tepmişti.²⁴⁵

İkinci haber ise şu şekildedir.

*"İnkâr edenler, gece vakti kılıçlarını bilediler, Hz. Salih (a.s.)'in olduğu meskene geldiler. Allah Salih (a.s.)'in meskenine melekler yollamış. Melekler o zalimlere doğru taşlar atıyorlardı. İnkâr edenler atılan taşları gördükleri halde taşları atanları bir türlü kör kesilmişler."*²⁴⁶

Konu ile ilgili son rivayeti Râzî şöyle dillendirir.

*"Allah, peygamberi Sâlih'e, karşı gelenlerin kurdukları planın bilgisini vermiş. Salih (a.s.) onların planlarını atlatmış. İşte Allah'ın zalimlere karşı planı, haberin ulaştırılmasıdır."*²⁴⁷

Râzî, Salih (a.s.)'e Semud kavminin yapmak istedikleri tuzakları ve kavminin yok oluşu ile ilgili rivayetleri zikredip kendisinden bir açıklama yapmamaktadır.

3.1.4.4. Deveyi Boğazlayanın Adı

Râzî, deveyi boğazlayan şahsın ismini "Kudâr" olarak zikreder.²⁴⁸

²⁴³ Neml, 27/47-52.

²⁴⁴ Râzî, 1981, C. 24, s. 203.

²⁴⁵ Râzî, 1981, C. 24, s. 203; Taberî, 1422/2001, C. 18, s. 93.

²⁴⁶ Râzî, 1981, C. 24, s. 203.

²⁴⁷ Râzî, 1981, C. 24, s. 203.

²⁴⁸ Râzî, 1981, C. 24, s. 160.

Râzî, bu kişi hakkında daha tafsilatlı yorum yapmaz.²⁴⁹ Fakat Râzî yukarıdaki rivayeti İbn Kesir tefsirinde de geçmektedir.²⁵⁰

3.1.5. Hz. Eyyûb (a.s)

Kur’ân’da kısa da olsa hikâyesi anlatılan nebilerden biri de Eyyûb (a.s.)’dür. Eyyûb (a.s.)’u, Kur’ân daha çok Allah’ın onu musibetler ile imtihan etmesi ve musibetlere karşı onun sabrının üst düzeyde olduğu şeklinde ayrıntıya girmeden anlatmıştır.²⁵¹

Tevrat’ta “Eyub” ismiyle ayrı bir kitap başlığı açılmış olup Eyyûb peygamberin hayatını ve hikâyesini toplam 42 bab’ta anlatmaktadır.²⁵²

3.1.5.1. Hz. Eyyûb (a.s.)’ün Nesebi

Râzî, Eyyûb peygamberin nesebi hakkında tefsirinde bilgi vermektedir. Vehb İbn Münebbih’ten haber aktaran Râzî, Eyyûb (a.s.)’un Rumlardan olduğu isminin de “Eyyûb İbn Enûs” olduğunu zikretmiştir. Ayrıca Eyyûb (a.s.)’ün İshâk (a.s.)’in zürriyetinden olduğunu aktarıp annesinin de Lut (a.s.) ‘un sülalesinden geldiğini söylemektedir.²⁵³ Râzî, Eyyûb (a.s.)’ün hanımının isminin de “*Efrayim İbn Yusuf’un kızı Rahme*” olduğunu zikretmiştir.²⁵⁴

Müfessirimiz Râzî, yukarıda bahsettiğimiz Eyyûb (a.s.)’ün nesebi, zürriyeti ve hanımının ismi ile ilgili aktardığı rivayetleri Vehb İbn Münebbih’ten aktarmış hiçbir değerlendirmede bulunmadan olduğu gibi kabul etmiştir.

3.1.5.2. Hz. Eyyûb (a.s.)’e İblisin Musallat Olması

Fahreddin er-Râzî, Enbiya, 21/83-84. ayetlerde Eyyûb (a.s.)’un kıssası ile alakalı pekçok rivayet zikretmiştir fakat hiçbir eleştiride bulunmamıştır. İblis’in O (a.s.)’na musallat olması ile ilgili bu ayetlerin²⁵⁵ tefsirinde Vehb İbn Münebbih’ten peşpeşe gelen Eyyûb (a.s.)’un şeytan tarafından farklı şekillerde musibete sokulduğuna dair rivayetler paylaşmıştır.²⁵⁶ Allah şeytan’ı sırasıyla malına, çocuklarına ve en sonunda bedenine musallat kılmış fakat Eyyûb (a.s.) her musibete

²⁴⁹ Râzî, 1981, C. 24, s. 160.

²⁵⁰ İbn Kesir, 1420/1999, C. 3, s. 441-442

²⁵¹ Enbiyâ, 21/83-84; Sâd, 38/41-44

²⁵² Kutsal Kitap, 2014, Eyüp: 1-42.

²⁵³ Râzî, 1981, C. 22, s. 203-204.

²⁵⁴ Râzî, 1981, C. 22, s. 205.

²⁵⁵ Enbiya, 21/82-83.

²⁵⁶ Râzî, 1981, C. 22, s. 203-207.

karşı sabır göstermiştir. Sâd sûresindeki Eyyûb (a.s.) bahsinde ise müellifimiz bu rivayetleri eserinde bir nevi özet şeklinde şöyle aktarmıştır:

“İblis, Rabbine soru sorar. “Kulların arasında, beni kendisine musallat etmen durumunda, benden kaçınacak ve bana yaklaşmayacak kimseler var mıdır?” Allah Teala da, “Evet, kulum Eyyûb!” der. Şeytan, Eyyûb (a.s.)’u kandırmaya çalışır. Eyyûb (a.s.), şeytana kulak asmaz.

İblis, “Ya Rabbi, o benden kaçınıp bana iltifât etmedi; beni, onun malına musallat et” dedi. Şeytan, Eyyûb (a.s.)’a: “Malından, şunlar şunlar yok oldu gitti” deyiverdi. Eyyûb (a.s.): “Allah verdi; Allah aldı” dedi.

Şeytan, “Ya Rabbi, Eyyûb, malına da aldırış etmedi. Beni onun çocuklarına musallat et” deyiverdi. Şeytan, Eyyûb (a.s.)’un meskenini başına yıktı. Eyyûb (a.s.)’un evladlarının hepsi öldü. Eyyûb yine aldırış etmedi.

İblis, “Ya Rabbi, o malına ve çocuklarına aldırış etmedi. Beni, onun bedenine musallat kıl” dedi. Allah da buna müsaade etti. O da, Eyyûb (a.s.)’un derisine üfledi, bunun üzerine Eyyûb (a.s.)’da şiddetli hastalıklar ve yoğun acılar meydana geldi. Eyyûb (a.s.), bu bela ve sıkıntı içinde yıllarca kaldı. Ve, o şehir halkının kendisinden tiksineceği bir hale geldi.

Bunun üzerine, تنها bir yere götürüldü ve artık kendisine hiç kimse de yaklaşmadı. Derken şeytan, Eyyûb (a.s.)’un hanımına gelerek, “Şayet kocan, benden yardım isterse, onu bu sıkıntıdan kurtarırım” dedi. Hanımı bu hususu kocasına anlatınca, Eyyûb (a.s.), Allah’ın kendisine sıhhat ve afiyet vermesi halinde, hanımına yüz değnek vuracağına yemin etti. İşte o zaman Eyyûb (a.s.), “gerçekten, şeytan beni, yorgunluğa ve azaba uğrattı” dedi. Bunun üzerine Allah, duasına icabet ederek, ona “Ayağınla vur” diye vahyetti. Bunun üzerine Allah, onun ayağının altından soğuk ve güzel bir su fışkırttı. Derken, Eyyûb (a.s.), o suyla yıkandı. Bunun üzerine Allah Teâlâ da, onun içindeki ve dışındaki bütün hastalıkları ondan giderdi; ailesini ve malını ona yeniden verdi.”²⁵⁷

Müellifimiz Vehb İbn Münebbih’ten aktardığı başka bir haberde ise peygamberlere yakışmayacak ifadeler yer almakta bu haberle ilgili hiçbir eleştiride bulunmamaktadır. Bu haber kısaca eserinde şöyle geçmektedir:

²⁵⁷ Râzî, 1981, C. 26, s. 212-213.

“...Hanımı, Efrayim İbn Yusuf’un kızı Rahme hariç, herkes onu terketti. Hz Eyyûb (a.s.)’in işlerini hanımı düzene koymaya çalışıyordu...” Vehb, kıssada şunu der: “Eyyûb (a.s.), O’nun yardımını talep edip O’na yalvarıp yakararak Cenâb-ı hakk’a yöneldi” ve: “Ya Rabbî beni hangi şey için yarattın? Keşke ben, annemin attığı bir hayız bezi olsaydım...Keşke ben, kendisinden ötürü yüce zâtını benden çevirdiğin o işlemiş olduğum işi ve yaptığım günahı bilebilseydim!... Ben, garipler için ev, fakirler için başvuracak bir yer, yetimler için bir dost, muhtaçlar için ihtiyaçlarını karşılayan bir kimse değil miydim? Allahım, ben, zelil bir kulum, eğer iyilikte bulunduydum, lütuf sana aittir. Eğer kötülük ettiysem, beni cezalandırmak, senin elindedir. Sen beni belâya ve fitneye hedef kıldın. Ve sen bana, şayet aynısını bir dağa yapacak olsaydın, dağın bile taşıyamayacağı şeyleri musallat kıldın. Allahım, parmaklarım paramparça oldu. Dilim ve küçük dilim düştü. Saçlarım döküldü, malım gitti... Ve ben, bir lokma ekmek ister hale geldim. Böylece de beni, o lokmayı başına kakan, fakirliğimden ve çoluk çocuğumun yok olmasından dolayı beni kınayan kimseler yedirmeye başladı...”²⁵⁸

Râzî bu konu ile alakalı rivayetleri zikrettikten sonra açıkça bu haberleri reddetmemiş hatta mutezilenin kıssaya karşı eleştirilerine cevap verme gayretinde olmuştur.²⁵⁹

3.1.5.3. Hz. Eyyûb (a.s.)’ün Çilesinin Müddeti

Râzî, âlimlerin belâ süresi konusunda ihtilaf ettiğini zikredip bu mesele ile alakalı bir tanesi Hz. Peygamber’den olmak üzere altı tane rivayet paylaşmaktadır.²⁶⁰

Râzî, bu rivayetlerde Eyyûb (a.s.)’un çilesinin müddetini konusunda, Vehb İbn Münebbih’e göre üç yıl, Hasan el-Basrî’nin aktardığı habere göre yedi sene, Dahhâk ve Mukatil’e göre yedi yıl, Enes (r.a.)’den gelen Hz. Peygamber (s.a.v.)’den aktarılan habere göre on sekiz senedir.²⁶¹

3.1.5.4. Hz. Eyyûb (a.s.) ve Yüz Sopa

Konu İle İlgili Âyet-i Kerîme

²⁵⁸ Râzî, 1981, C. 22, s. 205-206.

²⁵⁹ Râzî, 1981, C. 22, s. 208-209.

²⁶⁰ Râzî, 1981, C. 22, s. 205-208

²⁶¹ Râzî, 1981, C. 22, s. 205-208.

وَأُخَذَ بِيَدِكَ ضِعْفًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنُتْ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ

“(Dedik ki): Eline bir demet sap al. Onunla vur. Yeminini bozma.”²⁶²

Âyet'ten anlaşılacağına göre Eyyûb (a.s.)'un bir yemin ettiği anlaşılıyor. Bunun keffareti olarak da Cenâb-ı Hak bir demet sap ile bu durumu gerçekleşmesini istiyor.

Fahreddin er-Râzî, tefsirinde Eyyûb (a.s.)'un hanımına karşı yemin ettiğini âlimlerin de hangi konuda yemin ettiğine dair üç görüş aktarıp ihtilaf ettiğini söylemiştir.

1) Hanımının, Hz. Eyyûb (a.s.)'u şeytana itaata meylettirmeye gayreti...

2) Hanımının saç örüğünü kesip vermesinden dolayı...

3) Eşinin, O (a.s.)'na, birtakım işlerine karışmasından dolayı...

Râzî yukarıdaki birinci görüşün olma durumunun uzak ihtimal olduğunu zikretmekte; ikinci görüş için de “akıldan uzaktır.” demektedir. Üçüncü görüşün ise doğruya en yakın olduğunu söylemektedir.²⁶³

Özetlemek gerekirse, Yüce Allah altı ayet içinde²⁶⁴ asıl özü anlatmaktadır. Râzî eserinde Eyyûb (a.s.)'un kıssasında çok ayrıntıya girerek ve bir çok haber aktarıp onları kabul etmesi tefsirinde gösterdiği usule aykırı davranmasına sebebiyet vermiştir. Doğru olan ise, bu tip konularda Allah ve peygamberinin verdiği bilgilerle yetinmek, hurafe ve isrâiliyyât peşinde koşmamaktır.²⁶⁵

3.1.6. Hz. Dâvûd (a.s.)

Dâvûd (a.s.) İsrailoğularının büyük atası İshak'ın soyundandır.²⁶⁶ Kur'ân'da Dâvûd peygamber'in ismi 16 kere geçer.²⁶⁷ Tefsir kitaplarının çoğunda Dâvûd (a.s.) ile ilgili çokça haber nakledilmiştir. Fahreddin er-Râzî de Hz. Dâvûd (a.s.)'un kıssasını tefsirinde anlatırken birçok rivayet paylaşp değerlendirmelerde bulunmuştur.

²⁶² Sâd, 38/44.

²⁶³ Râzî, 2008, C. 26, s. 215.

²⁶⁴ Enbiyâ, 21/83-84; Sâd, 38/41-44.

²⁶⁵ Aydemir, 2014, s. 111-112; Ömer Faruk Harman, “Dâvûd”, *TDV Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, C. 12, s. 17.

²⁶⁶ Aydemir, 2014, s. 151.

²⁶⁷ Aydemir, 2014, s. 151.

3.1.6.1. Hz. Dâvûd (a.s.) ve Ekin Konusunda Hüküm²⁶⁸

Konu İle İlgili Âyetler

وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَسَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ
فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ

“Dâvûd ve Süleyman’ı da (an). Bir zaman, bir ekin konusunda hüküm veriyorlardı: bir topluluğa ait koyun sürüsü, gece vakti bir ekin tarlası içine girip harap etmişti. Biz de o ikisinin doğru bir hüküm vermek için gayret ettiklerini gördük. Biz Süleyman’a bu hükmün davanın çözümü için ilham verdik. İkisine de güçlü bir muhakeme ve ilim nimeti bahsettik. Dâvûdla beraber, Allah’ı tesbih eden dağları, taşları ve kuşları onlara boyun eğdirmiştik. Bu şeyleri yapan gerçekten bizdik.”²⁶⁹

Fahreddîn er-Râzî Enbiyâ sûresi 78-79. âyetlerin tefsirinde aktardığı rivayetler şöyledir:

“Hz. Dâvûd’a, birisi ekinin sahibi, diğeri de sürünün sahibi olarak iki adam gelir.” Ekin sahibi “Falanca davarları, benim ekinime girdi ve ondan hiçbir şey bırakmadı” deyiverdi. Dâvûd (a.s.), “Git, sürü senindir” diye cevap verir. O ikisi o yerden çıktılar. Ardından Süleyman (a.s.)’a rastgeldiler. Süleyman (a.s.): “Aranızda nasıl hükmetti?” dedi. Onlar, Dâvûd’un söylediği hükmü ona söylediler. Süleyman (a.s.): “Kadî (hâkim) ben olsaydım, başka türlü hüküm verirdim” dedi. Bu söz, Dâvûd (a.s.)’a ulaştı. Dâvûd (a.s.), Süleyman (a.s.)’ı getirtti. “O ikisi arasında sen nasıl hükmederdin?” deyiverdi, Süleyman (a.s.) şöyle dedi: “Ben, sürüyü ekinin sahibine verirdim. Böylece, o davarların sütü, kuzusu ve yünü, ekin sahibinin olur. Ekin tarlası eski yenilmeden önceki durumuna geldiği zaman, sürüyü geri sahibine verirdim. Ekin sahibi yaptığı şeyin karşılığını almış olur.”²⁷⁰

Râzî, yukarıda aktardığımız rivayetleri kabul etmekte ve iki peygamber arasında cereyan eden olayda²⁷¹ ikisinin farklı hükümler verip ihtilaf ettiklerini söylemiştir.²⁷²

²⁶⁸ Râzî, 1981, C. 22, s. 194-203.

²⁶⁹ Enbiyâ, 21/78-79.

²⁷⁰ Râzî, 1981, C. 22, s. 195; Taberî, 1422/2001, C. 17, s. 325-326; Zemahşerî, ty, C. 3, s. 17

²⁷¹ Râzî, 1981, C. 22, s. 195-196.

²⁷² Râzî, 1981, C. 22, s. 195-197.

Kur'an'da tafsilata girilmeyen kıssanın Kur'an'ın anlattığı şekilde kabul edilmesi gerekir. Bunun dışında, Kur'an'da da sahih hadislerde de ayrıntılı açıklama yoktur. Sadece biz bunu kabul etmeye mecburuz. Bunun dışındaki söylentiler inanan kimseleri bağlamaz.²⁷³

3.1.6.2. Hz. Dâvûd (a.s.)'un Huzurunda Duruşma²⁷⁴

Konu İle İlgili Âyetler

وَهَلْ آتَيْكَ نَبُؤُا الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ
خَصْمَانِ بَغَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَاحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا إِلَى سَوَاءِ الصِّرَاطِ إِنَّ
هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفُلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ قَالَ لَقَدْ
ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعَجَتِكَ إِلَى زِجَارِهَا وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ
آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَا هُمْ وَظَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ

“Sana davacıların haberi geldi mi? Hani onlar duvarı aşarak mabede çıkagelmışlerdi. Dâvûd'un huzuruna girince Dâvûd onlardan korkmuştu. Onlar: “Korkma! Biz, iki davacı grubuz. Birimiz diğerine haksızlık etmiştir. Aramızda adaletle hükmet. Zulmetme ve bizi hak yola ilet!” İkisinden biri yanındakini gösterdi ve dedi ki: “Bu benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benim ise bir tek koyunum var.” “Onu da bana ver” dedi. Tartışmada bana üstün geldi.” Dâvûd: “Andolsun, senin koyunu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir. Esasen ortakların pek çoğu birbirine haksızlık eder. Ancak iman edip salih ameller işleyeler başka. Onlar da pek azdır.” Dâvûd bizim kendisini sınıadığımızın farkına vardı. Rabbinden mağfiret diledi, yüzüstü secdeye kapandı. Allah'a yöneldi.”²⁷⁵

Konu ile İlgili Râzî'nin Aktardıkları

Bu kıssa hakkında İslâmî kaynaklarda üç görüş aktardığı söylenmiştir.²⁷⁶

1) Hz. Dâvûd (a.s.)'un büyük günah işlediği görüşü;

2) Hz. Dâvûd (a.s.)'un küçük günah işlediği görüşü;

²⁷³ Aydemir, 2014, s. 157.

²⁷⁴ Râzî, 1981, C. 26, s. 188-203.

²⁷⁵ Sâd, 38/21-24.

²⁷⁶ Râzî, 1981, C. 26, s. 189; Ömer Faruk Harman, “Dâvûd”, TDV Ansiklopedisi, TDV Yayınları, 1994, C. 9, s. 23-24.

3) Hz. Dâvûd (a.s.)'un ne küçük ne de büyük günah işlemediği görüşüdür.²⁷⁷

Râzî burada birinci ihtimal görüşle alakalı öncelikle şu haberi paylaşır:

“Dâvûd (a.s.), Uriya'nın eşini sever. Çareler arar. Neticede kocasını öldürtür ve o kadınla evlenir. Cenâb-ı Hak kendisine, bu olaya benzer bir hâdiseye hakkında, iki davalı iki melek gönderir. Melekler hâdiseyi hüküm vermesi için ona arz ederler. Böylece Dâvûd (a.s.), kendisinin günahkâr olduğunu itiraf edeceği bir biçimde hüküm verir ve sonra bunu anlayıp Allah'a tevbe eder.”²⁷⁸

Fahreddin er-Râzî paylaştığı bu haberden sonra rivayetin Hz. Dâvûd (a.s.)'a atılan bir iftira olduğunu söylemekte bu rivayetin batıl, kabul edilemez bir davranış olduğunu zikretmektedir. Ayrıca bu haberin batıl olduğuna dair ise şu delili nakleder:

“Bu hikâye, insanların en fasık ve günahkârına nisbet edilecek olsa, o bile bu tür şeylerden utanç duyar. Bu hikâyeyi anlatan o lüzumsuz pis herifin kendisine, böylesine şeyler nisbet edilecek olsa, kendini bundan alabildiğine tenzih eder ve çoğu zaman, kendine böyle şeyler nisbet edene lanet eder. Durum böyle olunca insana, masum olan bir peygambere böylesi bir şeyi nisbet etmesi nasıl uygun düşer?”²⁷⁹

Râzî, Dâvûd (a.s.)'un bu büyük günahı işlemede imkânsız olduğunu söyler. Allah'ın Dâvûd (a.s.)'u birçok sıfat ile nitelendiğini açıklar ve bu sıfatları ayrıntısı ile sırayla tefsirinde zikreder.²⁸⁰

Râzî, ikinci ihtimal olan küçük günah ihtimali durumunda da bazı izahlara gitmiştir. Bu izahları da reddetmek için yapmış olup küçük günah ihtimalinin de olmadığını savunmuştur.²⁸¹

Râzî üçüncü ihtimalle ilgili de açıklama yapmaktadır. Şöyle ki bu olayın, *“Dâvûd (a.s.) hakkında bir günah olmadığı, tersine aslında övgüyü barındırmakta”* olup bu ihtimali de tefsirde açıklamaktadır.²⁸² Ayrıca Müfessirimiz er-Râzî *“Farzedelim ki, Dâvûd (a.s.) kendisinden südür eden bir zelleden dolayı tevbe*

²⁷⁷ Râzî, 1981, C. 26, s. 189.

²⁷⁸ Râzî, 1981, C. 26, s. 189.

²⁷⁹ Râzî, 1981, C. 26, s. 189.

²⁸⁰ Râzî, 1981, C. 26, s. 189-192.

²⁸¹ Râzî, 1981, C. 26, s. 192-193.

²⁸² Râzî, 1981, C. 26, s. 193-194.

etmiştir. Ancak ne var ki biz, bu zellenin o kadın sebebiyle meydana geldiğini kabul etmiyoruz. Bu zellenin, davalı olan iki şahıstan diğerinin ifadesini almadan önce, birisinin lehine olarak hükmetmiş olmasından dolayı meydana gelmiş olduğunun söylenmesi niçin mümkün olmasın?”²⁸³ diyerek bu hatanın kadın yüzünden olmadığını söylemektedir. Kıssa şu şekilde de açıklanabilir: Kur’ân’da anlatıldığı gibi Dâvûd peygamber davacı kimseyi dinlediği halde davalı kimseyi dinlememiş ve bu durumda hükmünü belirtmiştir. Bu yaptığı davranışın hatalı olduğunu anlayan Dâvûd peygamber Allah’tan af dilemiştir. Olay Kur’an’da da ifade edilen “ekin tarlası” kıssasıyla da alakalı olabilir.²⁸⁴ Zira iki kıssada da haksızlık, koyunlar ve Hz. Dâvûd (a.s.)’un hükmünde tam isabet etmemesi söz konusudur. Neticede kıssa Dâvûd peygamberin günah davranışı sergilediğini göstermemektedir.²⁸⁵

İslâmî kaynaklara ve tefsirlere geçmiş olan bu kıssa teferruatlı halde Tevrat’ta zikredilmiştir:

“Bir akşamüstü Dâvûd yatağından kalktı, sarayın damına çıkıp gezinmeye başladı. Damdan yıkanan bir kadın gördü. Kadın çok güzeldi. Dâvûd onun kim olduğunu öğrenme maksadıyla bir kişiyi gönderdi.” Adam “kadın Eliam’ın kızı Hititli Uriya’nın karısı Bat-Şeva’dır” dedi. “Dâvûd kadını getirmeleri için ulaklar gönderdi. Kadın Dâvûd’un yanına geldi Dâvûd aybaşı kirliliğinden yeni arınmış olan kadınla yattı. Sonra kadın evine döndü.” Gebe kalan kadın Dâvûd’a, “Gebe kaldım” diye haber gönderdi. “Bunun üzerine Dâvûd Hititli Uriya’yı kendisine göndermesi için Yoav’a haber yolladı. Yoav da Uriya’yı Dâvûd’a gönderdi.” “Uriya yanına varınca, Dâvûd Yoav’ın, ordunun ve savaşın durumunu sordu.” Sonra Uriya’ya, “Evine git, rahatına bak” dedi.”²⁸⁶

“Sabahleyin Dâvûd Yoav’a bir mektup yazıp onu Uriya aracılığıyla gönderdi.” Mektupta şöyle yazdı: “Uriya’yı savaşın en şiddetli olduğu cepheye yerleştir ve yanından çekil ki, vurulup ölsün.” “Böylece Yoav kenti kuşatırken Uriya’yı yiğit adamların bulunduğu bir yere yerleştirdi. Kent halkı çıkıp Yoav’ın askerleriyle savaştı. Dâvûd’un askerlerinden ölenler oldu. Hititli Uriya da ölenler arasındaydı.”²⁸⁷

²⁸³ Râzî, 1981, C. 26, s. 193.

²⁸⁴ Enbiyâ, 21/78.

²⁸⁵ Râzî, 1981, C. 26, s. 188-194; Harman, “Dâvûd”, 1994, C. 9, s. 23-24.

²⁸⁶ Kutsal Kitap, 2014, II. Samuel 11: 2-8.

²⁸⁷ Kutsal Kitap, 2014, II. Samuel 11: 14-17.

“Ulak yola koyuldu. Dâvûd’un yanına varınca, Yoav’ın kendisine söylediklerinin tümünü ona ilettiler.” “Adamlar bizden üstün çıktılar” dedi, “Kentten çıkıp bizimle kırdan savaştılar. Ama onları kent kapısına kadar geri püskürttük. Bunun üzerine okçular adamlarına surdan ok attılar. Kralın adamlarından bazıları öldü; kulun Hititli Uriya da öldü.”

Dâvûd ulağa: “Yoav’a de ki, ‘Bu olay seni üzmesin! Savaşta kimin öleceği belli olmaz. Kente karşı saldırınızı güçlendirin ve kenti yerle bir edin!’ Bu sözlerle onu yüreklendir.” dedi.”

“Uriya’nın karısı, kocasının öldüğünü duyunca, onun için yas tuttu. Yas süresi geçince, Dâvûd onu sarayına getirtti. Kadın Dâvûd’un karısı oldu ve ona bir oğul doğurdu. Ancak, Dâvûd’un bu yaptığı RABbin hoşuna gitmedi.”²⁸⁸

“Rab, Natan’ı Dâvûd’a gönderdi.” “Natan Dâvûd’un yanına gelince ona, “Bir kentte biri zengin, öbürü yoksul iki adam vardı” dedi, “Zengin adamın birçok koyunu, sığırı vardı. Ama yoksul adamın satın alıp beslediği küçük bir dişi kuzudan başka bir hayvanı yoktu. Kuzu adamın yanında, çocuklarıyla birlikte büyüdü. Adamın yemeğinden yer, tasından içer, koynunda uyurdu. Yoksulun kızı gibiydi. Derken, zengin adama bir yolcu uğradı. Adam gelen konuğa yemek hazırlamak için kendi koyunlarından, sığırlarından birini almaya kıyamadığından yoksulun kuzusunu alıp yolcuya yemek hazırladı.” Zengin adama çok öfkelenen Dâvûd Natan’a, “Yaşayan Rabbin adıyla derim ki, bunu yapan ölümü hak etmiştir!” dedi, “Bunu yaptığı ve acımadığı için kuzuya karşılık dört katını ödemeli.”

Natan Dâvûd’a, “O adam sensin!” dedi, “İsrail’in Tanrısı Rab” diyor ki, “Ben seni İsrail’e kral olarak meşhettim ve Saul’un elinden kurtardım. Sana efendinin evini verdim, karılarını da koynuna verdim. İsrail ve Yahuda halkını da sana verdim. Bu az gelseydi, sana daha neler neler verirdim! Öyleyse neden Rabbin gözünde kötü olanı yaparak, O’nun sözünü küçümsedin? Hititli Uriya’yı kılıçla öldürdün, Ammonlular’ın kılıcıyla canına kıydın. Karısını da kendine eş olarak aldın. Bundan böyle, kılıç senin soyundan sonsuza dek eksik olmayacak. Çünkü beni küçümsedin ve Hititli Uriya’nın karısını kendine eş olarak aldın.”²⁸⁹

²⁸⁸ Kutsal Kitap, 2014, II. Samuel 11: 22-27.

²⁸⁹ Kutsal Kitap, 2014, II. Samuel 12: 1-10.

“Rab şöyle diyor: ‘Sana kendi soyundan kötülük getireceğim. Senin gözünün önünde karılarını alıp bir yakınına vereceğim; güpegündüz karılarının koynuna girecek. Evet, sen o işi gizlice yaptın, ama ben bunu bütün İsrail halkının gözü önünde güpegündüz yapacağım!’” Dâvûd: “Rabbe karşı günah işledim” dedi. Natan: “Rab günahını bağışladı, ölmeyeceksin” sözlerini ifade etti, “Ama sen bunu yapmakla, Rabbin düşmanlarının O’nu küçümsemesine neden oldun. Bu yüzden doğan çocuğun kesinlikle ölecek.” Natan evine gitti. Uriya’nın hanımının Dâvûd’dan olan evladının hastalanmasına RAB sebep oldu. Dâvûd çocuk için Tanrı’ya yalvardı. Oruç tuttu; evine gidip gecelerini yerde yatarak geçirdi. Sarayın ileri gelenleri onu yerden kaldırmaya geldiler. Ama Dâvûd kalkmak istemedi, onlarla yemek de yemedi. Yedinci gün çocuk öldü.”²⁹⁰

Tevrat’ta anlatılan bu pasajlar İslamî eserlerin de içerisine sızmıştır. İslami eserlerde aktarılan Dâvûd (a.s.)’un muhayyel günahı ve buna bağlı hususları içeren rivayetler, bir de Kitab-Mukaddes’ten yer alan bu parçalar açısından bakılıp incelendiğinde görülüyor ki, söylenenlerin tamamı israiliyattan ibarettir.²⁹¹

Sonuç olarak Kur’ân ve hadis kitaplarının haricinde tarih ve tefsir eserlerinde yukarıda da anlattığımız benzer haberler mevcuttur. Bu haberlerin büyük bir kısmı Vehb bin Münebbih’in rivayet etmesidir ve İsrailiyat’tandır. Kur’ân-ı Kerim’deki kıssanın²⁹² Tevrat’ta anlatılan Dâvûd peygamber’in Uriya’nın hanımı ile zina yaptığı iddiası ve o kadınla evlenmek için Uriyayı öldürtmesi gerçek dışıdır. Çünkü bu davranış İslam’a ters olmakla birlikte nübüvvet kavramı ile uyuşmayan bir zandır. Ayrıca peygamberlerin sıfatlarından olan “ismet”e aykırılık teşkil etmektedir. Bu fiil Müslümana haram olduğu gibi bir peygamberin bu davranışı yapması imkân dâhilinde değildir.²⁹³

3.1.6.3. Hz. Dâvûd (a.s.) ve Eyle Halkı

Konu İle İlgili Âyet-i Kerîme

لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا
وَكَانُوا يَعْتَدُونَ

²⁹⁰ Kutsal Kitap, 2014, II. Samuel 12: 11-18.

²⁹¹ Aydemir, 2014, s. 177.

²⁹² Sâd, 38/21-25.

²⁹³ Harman, “Dâvûd”, 1994, C. 9, s. 23.

“İsrâiloğulları'nın arasından inkâr edenler, Dâvûd ve Meryem oğlu İsrâ diliyle lanetlenmişlerdir. Çünkü Onlar Allah'a karşı geliyorlardı ve azgınlık ediyorlardı.”²⁹⁴

Yüce Allah İsrâiloğullarından kâfir olanlara Dâvûd (a.s.)'a indirdiği ile ve Meryem oğlu İsrâ (a.s.)'nın diliyle lanet ettiğinin haberini aktarıyor. Tefsirlerin bir kısmında bu halkın “Eyle” halkı olduğu aktarılmış ve bu halkın maymun ve domuza döndüğüne dair haberler aktarılmıştır. Müfessir Râzî bu rivayetlerden birisini şu şekilde eserine koymuştur:

“Cumartesi yasağına uymayanlar, “Eyle” kavmidir. Bu kimseler Dâvûd peygamber'in halkıdır. Allah'ın Â'raf sûresinde değindiği gibi, o günü Allah yasak ettiği halde onlar balık tutmak istediler. Yasağı çiğnediler. Bunun üzerine Dâvûd (a.s.): “Allahım, onlara lanet et ve onları bir ibret vesilesi kıl.” deyiverdi. Nankör Eyle kavmi maymun'a dönüştü. Mâide halkı sofrâ gökten sofrâ indirilmesi halinde iman edeceklerini bildirdiler. Sofradan yediler ve içtiler. Fakat iman etmediler. Hz. İsrâ: “Allahım, onlara Ashab-ı Sebt'e lanet ettiğin gibi lanet et!” demişti. Mâide halkı da domuza dönüştüler. Bu kimseler içerisinde kadın ve çocuk hariç beşbin insandılar.”²⁹⁵

Râzî, bu ayetin müfessirlerin çoğunluğunun cumartesi yasağına uymayanlar ile gökten inen sofrâ halkını kastettiğini söylemiştir.²⁹⁶ Ayrıca Râzî yukarıda aktardığımız rivayet hakkında da hiçbir yorum yapmamıştır.

3.1.6.4. Hz. Dâvûd (a.s.)'un Câlût'u Öldürmesi

Konu İle İlgili Âyet-i Kerîme

فَهَزَمُوهُم بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ

“Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Dâvûd, Câlût'u öldürdü; Allah ona (Dâvûd'a) yönetim ve hikmet verdi. Ona dilediği şeyleri öğretti. Allah eğer insanların bir kısmını diğer kısmıyla bertaraf etmemiş olsaydı yeryüzü bozulurdu. Fakat tüm insanlara karşı Allah lütuf ve ihsan sahibidir.”²⁹⁷

²⁹⁴ Mâide, 5/78.

²⁹⁵ Râzî, 1981, C. 12, s. 68.

²⁹⁶ Râzî, 2008, C. 12, s. 68.

²⁹⁷ Bakara, 2/251.

Fahreddin er-Râzî bu ayetin tefsirinde İbn Abbas'tan bir rivayet nakleder:

“Dâvûd (a.s.) çobanlık yapıyordu. Yedi kardeşi de, Tâlût'un ordusuna katılmıştı. “İş” adındaki kardeşinden babası haber alamayınca, oğulları hakkında kendisine haber getirsin diye oğlu Dâvûd'u kardeşlerinin yanına gönderdi. Kardeşleri, Câlût'un ordusuyla karşı karşıyaydılar. Dâvûd kardeşlerinin yanına geldi. Câlût zalim biriydi. Âd halkına mensuptu. Câlût savaşmak için öne çıktı. Tâlût'un ordusunun içerisinde hiçbir kimse Câlûtla çarpışmaya cesaret edemedi. Câlût şöyle söyledi: “Ey İsrailoğulları, eğer siz bir hak ve hakikat üzere olsaydınız, muhakkak ki içinizden birisi benimle dövüşmek için meydana çıkardı...” Dâvûd, kardeşlerine: “Aranızda şu sünnetsizle dövüşecek kimse yok mu?” dedi. Bu soruya karşılık onlar sustular, bir şey diyemediler. Derken Dâvûd (a.s.), kardeşlerinin yer almadığı safın yan tarafına doğru gitti. Tâlût ile rastlaştı. Tâlût'a: “Bu sünnetsizi öldürecek kimseye ne mükâfaat verirsiniz?” demişti. Tâlût (a.s.): “Ona kızımı ve malımın mülkünün yarısını veririm” dedi. Dâvûd (a.s.): “Ben onunla dövüşmeye çıkacağım” dedi. Dâvûd (a.s.)'in yanında gezdirdiği bir sapanı vardı. Bu sapanla hayvan sürüsüne saldırmaya yeltenen yırtıcı hayvanları uzaklaştırmak için kullanırdı ve o hayvanları sapanıyla bertaraf ederdi. Tâlût (a.s.), Dâvûd peygamberin böyle bir kudrete sahip olduğundan haberi vardı. Dâvûd (a.s.), Câlût ile çarpışmaya çıkacağı anda üç taşa rast geldi. Bu taşlar konuşmaya başlayarak: “Ey Dâvûd bizi de yanında götür; çünkü Câlût'un ölümü bizim elimizdendir” diye söylediler. Ardından Dâvûd (a.s.), onunla savaşta çarpışınca o üç taştan birini Câlût'a sapanıyla atıverdi. Câlût'un göğsüne doğru gelen taş Câlût'u öldürdü. Bu çarpışmadan sonra Dâvûd, bir çok kişiyi öldürdü. Allah'ı Teâlâ, Câlût'un ordusunu bozguna uğrattı. Tâlût, Dâvûd'a haset etti, Dâvûd'u memleketinden sürdü. Verdiği sözü yerine getirmedi. Pişman olan Tâlût Dâvûd (a.s.)'u aradı. Ardından Dâvûd peygamber hükümdar oldu. Ayrıca Allah ona peygamberlik verdi. İsrailoğulları içinde, hem peygamber hem de hükümdar olan sadece Dâvûd (a.s.)'dir.”²⁹⁸

Fahreddin er-Râzî eserinde paylaştığı bu rivayetın doğruluğuna hakkında hiçbir yorum yapmamıştır. Kur'ân-ı Kerîm ayrıntıya girmeden sadece “Dâvûd (a.s.) Câlût'u öldürdü”²⁹⁹ ifadesi yer vermiştir. Râzî tefsirinde geçen yukarıdaki rivayet

²⁹⁸ Râzî, 1981, C. 6, s. 202-203.

²⁹⁹ Bakara, 2/251.

hakkında yorum yapmamaktadır.³⁰⁰ Yukarıda aktarılan haber ve diğer tefsirlerde bu konuyla ilişkili haberler yani sapanıyla taş atması türünden rivayetler isrâiliyyat kaynaklıdır. Rivayetlerin Kitab-ı Mukaddes ve Ehl-i Kitapla benzerlik gösterdiği de anlaşılmaktadır.³⁰¹

3.1.7. Hz. Süleyman (a.s.)

Kur’ân’da anlatılan peygamberlerden birisi de Hz. Süleyman (a.s.)’dir. Kur’ân-ı Kerîm’in on altı yerinde Hz. Süleyman (a.s.)’ın ismi geçmektedir. Kur’an-ı Kerîm’de ve Kitâb-ı Mukaddes’te yaptığı faaliyetlerinden ve kişilik yapısından sıkça zikredilen bir peygamberdir.³⁰² İslâmî kaynaklarda ve tefsir kitaplarında Süleyman (a.s.)’ı anlatılırken birçok Kur’ân ve sünnet dışı rivayetlere yer verilmiştir.

3.1.7.1. Hz. Süleyman (a.s.)’ın Tahtının Üzerindeki Cesed

Konu ile İlgili Ayet-i Kerime

وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ

“Andolsun Süleyman’ı denedik: Tahtının üstüne bir cesed bıraktık, sonra (bize) yöneldi. Dedi ki: “Rabbim! Beni affet! Bana öyle bir mülk ve hükümdarlık ver ki benden sonra hiç kimseye nasip olmasın. Kuşkusuz Sen, sonsuz lütuf ve ikram sahibisin.”³⁰³

Fahreddin Râzî, tefsirinde bu ayetle alakalı hikâyecilerin görüşlerini anlatmak için onlardan bir çok rivayet aktarmıştır. Özet olarak şu hikâyeye tefsirinde değinir:

Süleyman Peygambere bir sahrada yerleşik olarak yaşayan bir memleketin haberi gelir. Süleyman (a.s.) o şehri ele geçirir ve hükümdarını öldürür. Süleyman (a.s.) Cerade isimli hükümdar kızını eline geçirir. Bu kızı Süleyman (a.s.) kendisine ayırır. Müslüman olan kızı Süleyman (a.s.) sever. O kız kral babası için hep üzülür ve ağlamaktadır. Süleyman (a.s.) cinlere emir vererek o kızın babasının heykelini

³⁰⁰ Râzî, 1981, C. 6, s. 202-203.

³⁰¹ Aydemir, 2014, s. 181.

³⁰² Ömer Faruk Harman, “Süleyman”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, C. 38, s. 56-60; Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, Ankara, 2012, C. 1, s. 166.

³⁰³ Sâd, 38/34-35.

yaptırır. Fakat kız bu heykele secde eder. Süleyman (a.s.)'ın veziri Âsâf bu durumu Süleyman (a.s.)'a aktarır. Süleyman (a.s.) heykeli yıktırır. Hükümdarın kızını cezalandırır. Süleyman (a.s.)'ın, Emine adında bir cariyesi vardır. Süleyman (a.s.) tuvalete gittiğinde mührünü ona bırakırdı. Hz. Süleyman (a.s.)'ın mülkünün kuvveti de, o mühründe saklı idi. Bir gün mührünü o cariyesine emanet bıraktı. Şeytan, Hz. Süleyman (a.s.) şeklinde kadının yanına gelip mührü istedi. Kadın şeytanı Süleyman (a.s.) zannederek mührü verdi. Mührü eline geçiren şeytan Süleyman (a.s.)'ın tahtına oturdu. Kuşlar, cinler ve insanlar, ona gelip gitmeye başladı. Hz. Süleyman (a.s.)'ın görünümü değişmişti. Peygamber olan Süleyman (a.s.) Emine'nin yanına mührünü almak için gitti. Ama Emine Süleyman (a.s.) tanımayarak kovdu. Böylece Hz. Süleyman (a.s.) bir suç işlemiş olduğunu anladı. Halkına kendisinin Süleyman olduğunu söyleyince insanlar üzerine toprak atıyorlar ve istemiyorlardı. Süleyman (a.s.), evinde o puta tapıldığı gün sayısınca bu hal üzere oldu. Âsâf ve İsrailioğullarının ileri gelenleri, Süleyman (a.s.) kılığına girmiş olan şeytanın verdiği hükümler ve kararlar onlara garip geldi. Âsâf, Hz. Süleyman (a.s.)'ın hanımlarına bir takım sorular sormaya başladı. Onlar, “Bu, bizler hayızlı iken de bizlerle birleşiyor. Üstelik cünüplükten dolayı da yıkanmıyor dediler. Şeytanın hükmünün bu kadınlar hariç, diğer bütün konularda geçerli olduğu da ileri sürülmüştür. Derken uçup kaçtı ve o mührü denize attı. Mührü bir balık yuttu.”³⁰⁴

Râzî bu hikâyeleri asılsız (gerçeği yansıtmayan) olarak nitelemektedir. Ayrıca bu rivayetleri tefsirinde zikretmesinin sebebinde rivayetlerin uydurma olduğunun ispat edilmesi amacıdır. Bu rivayetleri Vehb bin Münebbih'in Yahudilerden öğrendiği muhtemeldir.³⁰⁵ Muhakkik âlimlerin bu rivayetleri akıldan uzak olduğunu söyledikten sonra er-Râzînin rivayetler hakkındaki eleştirileri şu şekildedir:

1) “Şeytan'ın Peygamber sûretine girmesi mümkün değildir. Eğer böyle bir şey olsaydı bütün hak dinler batıl olurdu. Ayrıca dine ve hükümlerine güven olmazdı.”

2) “Şeytan, Peygamber olan Süleyman (a.s.)'a bu işleri yaptırabilseydi o zaman tüm ilim adamlarına, salih insanlara yapması gücü yeterdi. Bu durumda da

³⁰⁴ Râzî, 1981, C. 26, s. 207-208.

³⁰⁵ Aydemir, 2014, s. 205.

şeytanın onları öldürmesi veya her kötülüğü yapması gerekirdi. Şeytanın bu işleri yapması hem âlimlere hem de peygamberlere imkânsızdır.”

3) “Allah’ın hikmeti şeytanı Süleyman (a.s.)’ın eşlerine bulaşması uygun olmaz ve imkânsızdır.”

4) “Cerâde adlı hükümdar’ın kızına bir peygamber heykele tapma hususunda serbest bırakamaz. Çünkü bu küfürdür. Allah inancına terstir. Dolayısıyla Allah Süleyman (a.s.)’dan kaynaklanmayan bir davranış nedeniyle niçin o peygambere ceza versin?”³⁰⁶

Daha sonra Müellif Razî ayetin kabul edilebilir tefsirini ihtimaller üzerinden şöyle sıralar:

a) Süleyman (a.s.)’ın bir oğlu oldu. Şeytanlar, Süleyman (a.s.)’ın oğlunu öldürmek istediler. Bunun üzerine Süleyman (a.s.) şeytanların tuzağının farkına varıp oğlunu bulutların üzerinde büyötmeye başladı. Fakat oğlu öldü ve Süleyman (a.s.)’ın tahtının üzerine oğlunun cesedi düştü. O (a.s.), imtihandan geçirdildiğini Allah’a tevekkül etmeyi unutup hata yaptığını anlayınca Rabbinden bağışlanma diledi.

b) Hz. Peygamber (s.a.v.)’den hadis olarak aktarılan “vücudunun yarısı düşük bir çocuk”³⁰⁷ rivayetini paylaşmakta “Süleyman (a.s.)’ın imtihanı” bu hadise olabilir. Onun istiğfar etmesi, inşallah sözünü unutmasından dolayıdır.

c) Süleyman (a.s.) hastalığa yakalanıp sınava tabi tutulması ve rahatsızlığından dolayı zayıf düşüp çelimsiz bir cesed gibi tahtın üzerine durmaktadır.

d) Süleyman (a.s.) bir imtihandan geçirilerek onda gelebilecek bir bela yüzünden bir korku içinde olup taht üzerine atılmış bir cesed oluvermiştir.³⁰⁸

³⁰⁶ Râzî, 1981, C. 26, s. 208.

³⁰⁷ “Ebu Hureyre (r.a.)’den rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Dâvûd (a.s.)’un oğlu Süleyman: ‘Ben bu gece yetmiş kadını dolaşacağım da onlardan her biri Allah yolunda cihad edecek birer süvari oğlana hamile kalacak’ diye konuştu. Arkadaşı olan melek, ona ‘İnşallah de’ dedi. O diliyle İnşallah demedi. Süleyman kadınları arasında dolaştı. Bunların arasında sadece biri vücudunun yarısı düşük bir çocuğa gebe kaldı. Peygamber (s.a.v.): ‘Eğer Süleyman (a.s.), ‘inşallah’ deseydi çocukların hepsi Allah yolunda cihad ederlerdi.’ (Buhârî, Cihad 23, Enbiyâ 40; Nesâî, Eymân 40).

³⁰⁸ Râzî, 1981, C. 26, s. 208-209.

Fahredden er-Râzî ayetle ilgili yukarıda ihtimalleri sıraladıktan sonra son ihtimali kendi görüşü olarak nakletmiştir. Kur'ân'da bahsedilen cesedin ne olduğu ve bundan ne kastedildiği belli olmayıp Hz. Peygamber (s.a.v.)'den de net bir açıklama gelmemiştir.³⁰⁹

3.1.7.2. Hz. Süleyman (a.s.)'ın Vefatı

Konu İle İlgili Âyet-i Kerîme

فَلَمَّا فَضَّيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَى مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَأَتَهُ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ
الْجِنُّ أَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِئُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ

“(Süleyman’ın) ölümüne hükmettiğimiz zaman, cinler onun öldüğünü ancak bastonunu kemiren bir ağaç kurdu sayesinde fark edebildiler. (Süleyman) cesedi yıkılınca anlaşıldı ki eğer cinler gaybı bilselerdi, bu alçaltıcı azap içinde kalmamış olacaktı.”³¹⁰

Fahredden er-Râzî’nin Konu İle İlgili Aktardığı Rivayet

“Süleyman (a.s.), tam bir gün ve gece Allah’ın ibadetinde bulunuyordu, bazı zamanlarda ise bunu artırıyordu. Onun, Rabbinin huzurunda iken üzerine yaslanacağı bir âsâsı bulunuyordu. Sonra vaktin birinde, âdeti üzere Rabbinin ibadetinde bulunuyorken, ölüverdi. (Cin) orduları sandı ki o ibadettedir. Süleyman (a.s.) bu hâl üzere günlerce hatta aylarca kaldı. Allah cinlere durumu göstermeye karar verdi de bir ağaç kurdunun Süleyman’ın âsâsını yemesine izin verdi. O yere düştü ve o zaman cinler onun öldüğünü anlamış oldular.”³¹¹

İmam Râzî, bu ayeti açıklarken: “Allah’ın, Süleyman (a.s.)’a hükümdar olma, rüzgârlara ve cinlere hükmetme nimeti vermiştir. Fakat onun yakasını ölüm gerçeği bırakmamıştır. Dünyada verilen nimetlerin geçici olduğunu bir gün mutlaka ölümün kapıyı çalacağını Süleyman (a.s.) üzerinden bize sunmuştur.” demektedir. Müfessirimiz aktardığı haberin doğruluğu ile ilgili bir yorum yapmamıştır.³¹² İbn Kesir yukarıdaki rivayete benzer bir rivayet aktarıp bu konudaki hadisin garip olduğunu sıhhati açısından da mesafeli yaklaşılması gerektiğini söylemiştir.³¹³

³⁰⁹ Aydemir, 2014, s. 203.

³¹⁰ Sebe, 34/14.

³¹¹ Râzî, 1981, C. 25, s. 251.

³¹² Râzî, 1981, C. 25, s. 251.

³¹³ İbn Kesîr, 1420/1999, C. 6, s. 501-503.

3.1.7.3. Hz.Süleyman (a.s.)'ın Hüdüh'ü Sorması

Konu İle İlgili Âyet-i Kerîme

وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهُدُودَ أَمْ كَانَتْ مِنَ الْغَائِبِينَ

“(Süleyman) kuşları teftiş etti, (içlerinden hüdüh'ü bulamadı), dedi ki: “hüdüh ortalık yok, yoksa kayıplara karışan kimselerden mi oldu?” dedi.”³¹⁴

Kur'ân'da zikredildiği kadarıyla Süleyman (a.s.) kuşları bir gün teftiş ederken Hüdüh isimli kuşun kuşların arasında olmadığını fark etmiş bir mazeret bulmayıp gelmediği takdirde hüdüh'e ceza vereceğini imâ etmiştir. Müfessirimiz er-Râzî, Süleyman (a.s.)'ı niçin aradığı veya araştırdığı durumla ilgili âlimlerin üç tane izah yaptığını söylemektedir:

a) Hüdüh'ün nöbetini ihlal ettiği için;

b) Hüdüh'ün suyun nerede olduğunu bilebiliyordu. Su bulma aletleri Hüdüh'de olduğu için;

c) Süleyman (a.s.)'a Hüdüh güneş vurmasın diye gölge olurdu. Onu göremeyince Süleyman (a.s.) Hüdüh'ü sorup aramıştır.³¹⁵

Râzî, bu izahları ve ihtimalleri sıraladıktan sonra hangi görüşü kabul ettiğini dile getirmemiştir. Aktarılan bu rivayetlerle ilgili zaten Kur'ân'da ve sahih hadislerde bir malumat görülmemektedir. Aktarılan bilgilerin genelinin Yahudi kaynaklardan alınan haberlerdir. Kur'ân-ı Kerim bize sadece Hüdüh'ün Süleyman (a.s.) vasıtasıyla arandığı ile ilgili bilgiye yer vermiştir. Rivayetlerde aktarılan bu bilgilerin kesinliğine dair imkân yoktur.³¹⁶

3.1.7.4. Hüdüh'ün Mektubu Belkıs'a Götürmesi

Konu ile İlgili Âyet-i Kerîmeler

إِذْ هَبَّ بِكِتَابِي هَذَا فَأَلْفَيْهِ إِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّى عَنْهُمْ فَانظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُوْا إِنِّي أُلْفِيَ إِلَيَّ كِتَابٌ كَرِيمٌ إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

³¹⁴ Naml, 27/20.

³¹⁵ Râzî, 1981, C. 24, s. 189.

³¹⁶ Aydemir, 2014, s. 212; Enes Büyük, *Tefsirde İsrâiliyat Mâverdi Örneği*, STS Yayınları, Rize, 2015, s. 291.

“Süleyman: “Bu mektubumu götür, onlara at, sonra onlardan biraz uzaklaş bak bakalım ne yapacaklar.” (Sebe Melikesi Belkıs mektubu alır almaz) danışmanlarına şöyle seslendi: “Ey ileri gelenler, bana çok önemli bir mektup bırakıldı. O mektup Süleyman’dandır ve rahman ve rahîm Allah’ın adıyla (başlamakta) dır.”³¹⁷

Yukarıdaki âyetlerde Süleyman (a.s.)’ın Belkıs’a mektup kaleme aldığı ve bu mektubu Hüdüh ile gönderdiğine dair bölümler anlatılır. Tefsir kitaplarının çoğunda ayrıntılı açıklamalara girilir. Hüdüh’ün mektubu Belkıs’a nasıl ilettiğine o anda Belkıs’ın ne yaptığına dair haberlere yer verilir. Fahreddin er-Râzî de Hüdüh’ün mektubu melikeye nasıl ulaştırdığına dair şu rivayete tefsirinde yer ayırmıştır:

“Belkıs uyumak istediği zaman odasının kapısını kitleyip kapının anahtarını yanında bırakırdı. Hüdüh Belkıs’ın odasına kapıkilidinin deliğinden girmişti. Orada yatağın üzerinde uyuyan melike Belkıs’ın göğsüne Süleyman (a.s.)’ın yazdığı mektubu Hüdüh bıraktı. Hüdüh, Belkıs’ı galadı ve onunda çığlık atarak uyandırdığı da rivayet edilmektedir.”³¹⁸

Râzî aktardığı bu rivayetin ardından ne olumlu ne de olumsuz bir yorum yapmamıştır. Bu rivayeti bilme veya bilmemenin bir faydası olmadığı gibi bizim imanımızı arttıracak bizi mutmain edecek bir durumu da yoktur.

3.1.7.5. Süleyman (a.s.)’ın Belkıs’ın Tahtını Getirtmesi

Konu İle İlgili Âyet-i Kerîmeler

قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُوا أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ قَالَ عِفْرِيْتُ مِنَ الْجِنِّ أَنَا
أَتَيْتُكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٌ قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ
قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَأَهُ مُسْتَقَرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي ءَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ
وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ

“(Elçi gittikten sonra Süleyman, danışmanlarını topladı), “Ey ileri gelenler!” dedi, “Onların bana teslim olarak gelmelerinden önce hanginiz onun tahtını bana getirebilir?” Cinlerden güçlü ve yetenekli biri olan ifrit, “Sen makamından kalkmadan önce ben sana onu getiririm.” dedi, “Bunu yapmaya gücüm yeter ve

³¹⁷ Naml, 27/28-30.

³¹⁸ Râzî, 1981, C. 24, s. 194.

ben güvenilir bir kimseyim.” Kitap ilmine sahip tek kişi olan kimse de, “Sen gözünü açıp yummadan ben onu sana getirebilirim.” dedi. O tahtı yanı başında duruyor gördüğü zaman: “Bu Rabbimin lütfundandır. (Kendisine) şükür mü edeceğim yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak istiyor.” dedi.³¹⁹

Râzî, tefsirinde yukarıdaki ayette de bahsedilen “kitap ilmine sahip bulunan bir kimse” den bahsetmiştir. Bu kimse konusunda âlimlerin insan mı melek mi diye ihtilafa düştüklerini belirten ihtimaller şöyle sıralamaktadır.

- a) “Cebrâil (a.s.)”
- b) “Allah’ın Süleyman (a.s.)’i desteklediği bir melek”
- c) “Hızır”
- d) “Süleyman (a.s.)’ın veziri Asaf İbn Berhiyâ”
- e) “İsm-i Âzam’ı bilen bir kişi”
- f) “Denizde ibadet edip yaşayan bir mü’min kişi”
- g) “Süleyman (a.s.)’ın kendisidir.”³²⁰

Müfessirler “İlim sahibi kimse” Süleyman (a.s.)’ın veziri olan Asaf İbn Berhiyâ olarak söylemişlerdir. İsraili olduğu ifade edilmiştir.³²¹

Râzî, ilim sahibi kimsenin Hızır olabileceğini İbn Mes’ûd’dan, Asaf olacağını İbn Abbas’tan, İsm-i Azam’ı bilen insan olduğunu Katâde’den, Denizde yaşayan bir adam olduğunu İbn Zeyd’den aktarmıştır. Müfessirimiz bu ihtimalleri sıraladıktan sonra kendi görüşünü gerekçeleri ile beyan ederek “İlim sahibi kimse” nin Hz. Süleyman (a.s.) olduğunu belirtmiştir.³²² Bu isim ne Kur’ân’da ne de sahih hadislerde bahsedilmemiştir. Kitap ilmine sahip kişiye “şudur” diyebilmemiz mümkün olmamaktadır.³²³

³¹⁹ Naml, 27/38-40.

³²⁰ Râzî, 1981, C. 24, s. 197-198; İbn Kesir, 1420/1999, C. 6, s. 192-193; Taberî, 1422/2001, C. 18, s. 68-71; Zemahşerî, ty, C. 3, s. 143.

³²¹ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiu’l Ahkâmi l-Kur’ân*, yy, Beyrut, 1988, C. 13, s. 136.

³²² Râzî, 1981, C. 24, s. 197-198.

³²³ Aydemir, 2014, s. 215-216.

3.1.7.6. Belkıs'ın Süleyman (a.s.)'in Sarayına Girişi

Konu İle İlgili Âyet-i Kerîme

قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقِيهَا قَالَتْ إِنَّهُ صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ
مِّنْ قَوَارِيرٍ قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

“Ona “köşke gir” denildi. Köşkü görünce onu(zeminini) derin bir su sandı ve eteğini topladı. Süleyman: “Bu, (zemini) billurdan döşenmiş bir köşktür” dedi. Belkıs: “Ey Rabbim! Şüphesiz ben nefsimi zulmetmişim. Şimdi ise Süleyman ile birlikte âlemlerin Rabbi olan Allah’a teslim oldum” demişti.”³²⁴

Bu âyette Süleyman (a.s.)’ın huzuruna gelen Belkıs saraya girdiği anda sarayın girişinde şeffaf bir zeminle karşılaşmakta bu zemini su zannedip eteklerini topladığı aktarılmaktadır. Müellifimiz er-Râzî bu hususla ilgili bir haber aktarır.

“Rivayet edildiğine göre Süleyman (a.s.) Belkıs gelmeden önce Belkıs’ın yolunun üzerine şeffaf, su gibi tertemiz görünen bir saray yapımı için emir verir. Sarayın altına su salınıp suya balık vb. şeyler koyulur. Süleyman (a.s.)’ın tahtı da sarayın başköşesine konulur. Süleyman (a.s.), cinler, kuşlar ve çevresindeki insanlar o tahta oturur.”³²⁵

Râzî yukarıda anlatılan haberi aktarır Süleyman (a.s.)’ın Belkıs’a Allah tarafından görevlendirilen bir elçi olduğunu ve mülkünün ve Allah’ın izniyle yapabilecek şeylerin çok olduğunu ispat etmek için bu sarayı kadının gözlerinin önüne sermiştir.³²⁶

3.1.7.7. Süleyman (a.s.) Belkıs ile Evlendi mi?

Tefsirler Süleyman (a.s.)’ın Belkıs ile evlenip evlenmediği ile ilgili de çokça bilgiler sunmuşlardır. Râzî ise tefsirinde Süleyman (a.s.)’ın Belkıs ile evlenmesi konusunda âlimlerin ihtilaf ettiğini söyledikten sonra büyük çoğunluğun Belkıs ile evlendiği görüşü olmakla birlikte bunun bilgisinin ne Kur’ân-ı Kerim’de ne de sahih hadiste bulunmamakta olduğunu ifade eder.³²⁷ Râzî bu söylemlerin ardından Belkıs’ın nasıl evlendiğine dair İbn Abbas’tan bir haber paylaşır.³²⁸ Bu rivayette

³²⁴ Naml, 27/44.

³²⁵ Râzî, 1981, C. 24, s. 200-201.

³²⁶ Râzî, 1981, C. 24, s. 200-201.

³²⁷ Râzî, 1981, C. 24, s. 201; Aydemir, 2014, s. 220.

³²⁸ İbn Abbas (r.a.)’dan rivayet olduğuna göre; “Belkıs Müslüman olunca, Hz. Süleyman (a.s.) ona, “Kavminden, seni evlendirebileceğim birisini seç” dedi. Bunun üzerine kadın,

Süleyman (a.s.) Belkıs'ı Hemdan hükümdarı Tübbâ ile evlendirir. Süleyman (a.s.)'la Belkıs'ın veya Belkıs'ın başka birisiyle evlendirildiğine dair rivayetler sahih bir kaynağa dayanmamaktadır.³²⁹ Râzî de İbn Abbas'tan gelen haberi eserinde aktardıktan sonra: "Allah en iyisini bilendir" demektedir.³³⁰

3.1.8. Hz. Yûnus (a.s.)

Yûnus (a.s.), Kur'ân'da altı yerde geçmektedir. Kur'ân'da vahiy gönderilen resuller içinde adı söylenmektedir.³³¹ Yûnus Peygamber, Kur'ân'da on yedi peygamber arasında ismi zikredilir.³³² Yûnus (a.s.)'un kavminin Enbiyâ sûresinde Allah'a isyan etmekten vazgeçip helaktan kurtulmaları anlatılmaktadır.³³³ Yûnus (a.s.) tebliğin başlarında kavminin inkârlarına dayanamayıp ülkeyi terketmesi ile birlikte Allah'ın onu (a.s.) imtihan etmesinden sonra yaptığının yanlış olduğunu anlayıp Allah'tan af dilemesi anlatılır.³³⁴ O (a.s.) sabırlı olmayıp öfkeli olması tenkit edilmekte; sonra Allah sayesinde sıkıntıdan kurtulduğu Kalem sûresinde bildirilir.³³⁵ Ayrıca Saffât sûresinde Yunûs (a.s.) memleketini terkettikten sonra başından geçen olaylar hakkında bilgi verilir.³³⁶

Yunus (a.s.) hakkında Kur'ân'da, Yûnus³³⁷, Zünnûn³³⁸ ve balık sahibi³³⁹ adıyla zikredilir.³⁴⁰

Kitab-ı Mukaddes'te Eski Ahit'te Yûnus kitabında Yûnus (a.s.) anlatılmaktadır.³⁴¹ Tevrat'ta geçen Yûnus kıssası Kur'ân'da bahsedilenlerle benzerlik göstermektedir.³⁴²

"Böylesi bir saltanatı olan benim gibi bir kadınla, (alelâde) adamlar evlenmez" dedi. Bunun üzerine Hz. Süleyman (a.s.) "Nikâh İslâm'dandır" deyince de kadın, "eğer durum böyleyse beni Hemdan hükümdarı Tübbâ ile evlendir" dedi. Bunun üzerine de Hz. Süleyman Belkıs'ı Tübbâ ile evlendirdi." (er-Râzî, 1981, C. 24, s. 201.)

³²⁹ Aydemir, 2014, s. 220.

³³⁰ Râzî, 1981, C. 24, s. 201.

³³¹ Nisâ, 4/163.

³³² En'âm, 6/86.

³³³ Yûnus, 10/98.

³³⁴ Enbiyâ, 21/87-88.

³³⁵ Kalem, 68/48-50.

³³⁶ Saffât, 37/139-148.

³³⁷ Nisâ, 4/163; En'âm, 6/86; Saffât, 37/139.

³³⁸ Enbiyâ, 21/87.

³³⁹ Kalem, 68/48.

³⁴⁰ Ömer Faruk Harman, "Yûnus", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2013, C. 43, s. 598.

³⁴¹ Kutsal Kitap, 2014, Yunus: 1-4.

³⁴² Kur'ân Yolu, 2012, C. IV, s. 553.

3.1.8.1. Hz. Yûnus (a.s.) ve Kavmi Ninova

Konu İle İlgili Âyet-i Kerîme

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ أَمَنَتْ فَنَنَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ

“Yûnus’un kavminden başka, iman eden ve bu imanı kendisine yarar sağlayan bir toplum var mı ki! (Yûnus’un kavmi) iman ettiler. Biz de dünya hayatındaki alçaltıcı azâbı üzerlerinden kaldırdık. O kavmi belli bir süreye kadar rahat bir şekilde yaşamalarına izin vermiştik.”³⁴³

Fahreddin er-Râzî, âyetin tefsirinde şu rivayeti paylaşmaktadır:

Konu İle İlgili Rivayetler

“Yûnus (a.s.) Ninova’ya Allah’ın elçisi olarak gönderildi. Ninova halkı peygamberleri Yunus (a.s.) inkâr ettiler. O (a.s.) da kızarak Ninova’dan ayrıldı. Ninova halkını kırk günlük azab endişesi sardı. Çünkü Yûnus kavmine: “Sizin müddetiniz kırk gecedir.” demiştir. Ninova halkı da helak edici sebepler olduğu müddetçe iman edeceklerini belirttiler. Otuzbeş gece olunca gökyüzünde siyah bir bulut geldi ve sonra büyük bir duman kitlesi belirip şehri komple kapladı. Ninova halkına bir korku peydah oldu. Onlar yaptıklarının hatalı olduğunun kanısına vardılar ve Allah’a imanlarını dile getirdiler ve tevbe ettiler. Allah da Ninova halkının tevbesini kabul etti ve bağısladı sonra Allah onların üzerindeki bu belayı kaldırdı. O gün Cuma günü ve Aşûra gününe denk geliyordu.”³⁴⁴

Râzî, bu rivayeti aktardıktan sonra hiçbir yorum getirmeyerek değerlendirme yapmamaktadır. Burada aktarılan rivayette anlatılanların azabın kırk gün içinde olacağı, Cuma ve aşure günü olduğu hakkında açıklamalar kesinlik arz etmemektedir. Bu rivayet dolaylı olarak Eski ahit’te geçmektedir.³⁴⁵

3.1.8.2. Hz. Yûnus (a.s.)’ın Gemi İle Yolculuğu ve Kur’a’nın Kendisine Çıkması

Konu İle İlgili Âyet-i Kerîmeler

³⁴³ Yûnus, 10/98.

³⁴⁴ Râzî, 1981, C. 17, s. 172; Taberî, 1422/2001, C. 12, s. 293-296; Zemahşerî, ty, C. 2, s. 204.

³⁴⁵ Kutsal Kitap, 2014, Yunus 3: 4-8, Luka 11:30,32.

وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ فَالْتَقَمَهُ
الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ لَلَّيْتُ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ
وَهُوَ سَقِيمٌ وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ وَارْسَلْنَاهُ إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ فَآمَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَى
حِينٍ

“Muhakkak ki Yûnus da peygamberlerdendi. Hani o vaktiyle yüklü bir gemiye binip kaçmıştı. Gemidekilerle kur’a çekmiş ve kaybedenlerden olmuştu. Böylece, Yûnus kendini kınayıp dururken balık onu yuttu. Eğer o, Allah’ı tesbih edenlerden olmasaydı, insanların diriltilecekleri güne kadar balığın karnında kalırdı. Derken biz Yûnus’u hasta ve bitkin halde ıssız bir sahile attık. Üstüne (gölge yapması için) kabak türünden bir bitki bitirdik. Biz onu yüzbin veya daha fazla kişiye peygamber olarak gönderdik. Onun kavmi en sonunda iman ettiler. Daha sonra onları belirli bir vakte kadar yaşattık.”³⁴⁶

Fahreddin er-Râzî bu ayetleri tefsirinde açıklarken İbn Abbas’dan gelen Yûnus (a.s.)’un kıssasına yer vermiştir. Kıssayı Râzî tefsirinde şöyle yer vermektedir:

Yûnus (a.s.) kavmiyle birlikte Filistin’de yaşıyordu. Bir kral Yûnus (a.s) ve kavmiyle savaşa girişti. Onlardan bir kısmını esir aldı. Allah İsrailoğullarına, “Eğer sizi düşman esir alır ya da başınıza bir bela gelirse bana dua edin ki duanızı kabul edeyim.” diye nida etmişti. Verdikleri sözleri onlar unuttu. Esir olduklarında, Allah İsrailoğullarından bir peygambere hükümdara gitmesini emretti. O, hükümdar İsrailoğullarına bir peygamber göndermesini söyle diye vahyetti. Hükümdar Yûnus (a.s.)’un emin ve vasıfları tam olan bir peygamber olduğunu anlayıp onu seçti. Fakat Yûnus (a.s.) istemedi. Kral, Yûnus (a.s.)’un olması konusunda ısrar etti. Yûnus (a.s.) kızdı ve oradan gitti. Rum denizine gelen Yûnus (a.s.) orada içi yüklü bir gemiye bindi. Gemi denizde ilerlerken batacak duruma gelince geminin içindekiler: “Geminin içinde bir günahkâr var.” dediler. Bunun üzerine orada bulunan tüccarlar: “Bu durumla karşılaştığımız zaman kur’a çeker fazlalık olan kişiyi denize atarız.” dediler. Kur’a çekmeye karar verdiler. Kur’a Yûnus (a.s.)’a çıktı. Derken tüccarlar: “Allah’ın peygamberi günah işlemez, günah işlemeye uygun olan bizleriz.” dediler ve tekrar iki ve üç kez kur’a’yı tekrarladılar. Fakat kur’a her defasında hep Yûnus peygamber’e denk geldi. Yûnus (a.s.) günahkâr

³⁴⁶ Saffât, 37/139-148.

kişinin kendisi olduğunu ifade ettikten sonra kendisini denize bıraktı. Denizin içerisinde onu balık yuttu. Onu denizler arasında gezdiren balık en sonunda Nusaybin topraklarında düz bir araziye bıraktı. Allah o arazi de “Yaktın” ağacı çıkardı. Yûnus (a.s.) o ağacın meyvesinden, gölgeliğinden yararlanıp rüzgârlardan korunuyordu. Derken o ağaç çürüdü ve devrildi. Ağacın devrilmesine çok üzülen Yûnus (a.s.), Allah’a üzüntüsünü belirten sözler söyleyince Allah ona şöyle cevap verdi: “Yûnus! Sen Bir anda biten ve devrilen şu ağaca üzüldün fakat yüzbine ve daha fazla insana üzülmeyip onları bırakıp gittin. Şimdi onlara git.” denildi.³⁴⁷

Fahreddin er-Râzî, Yûnus (a.s.)’un başından geçen gemi olayını, kura ve balığın karnındaki olayları anlatan rivayeti paylaştıktan sonra “Bunun mahiyetini, gerçeğini ancak Allah bilir.” demektedir.³⁴⁸

3.1.8.3. Hz. Yûnus (a.s.) Allah’tan Kaçtı mı?

Müfessirlerin çoğunda “gemi ile kaçtı” ifadesi hakkında ihtilaf olmuştur.³⁴⁹ Burada bazı müfessirlerin Yûnus (a.s.)’un Allah’tan kaçtığına dair bilgi vermektedir. Râzî Yûnus (a.s.)’un Allah’tan kaçtı ifadesinin doğru olmadığını söylemekte böyle bir şeyin peygamberler için düşünülemeyeceğini aktarmaktadır.³⁵⁰

Fahreddin er-Râzî tefsirinde Yûnus (a.s.)’un hata ettiğine dair âlimlerin ihtilaf ettiğine dair açıklamalar yapar.³⁵¹ Râzî, Yunus (a.s.) hatasına dair; “*kavmine tebliği bırakıp bu durumda sabretmeyişi*” görüşünü kabul etmeyip gerçeğe yakın iki görüş aktarır.³⁵²

3.1.8.4. Hz. Yûnus (a.s.)’un Balığın Karnında Kaldığı Süre

Râzî, âlimlerin Yûnus (a.s.)’un ne kadar müddet balığın içerisinde beklediği konusunda farklı düşündüklerini söyler. Ardından “*Kur’ân lafzının süre hakkında bilgi vermediğini*” tefsirinde aktarır. Râzî akabinde ne kadar kaldığı ile ilgili haberleri sıralar:

³⁴⁷ Râzî, 1981, C. 26, s. 164-165; Diğer rivayetler için bkz. Râzî, 1981, C. 22, s. 212-213.

³⁴⁸ Râzî, 1981, C. 26, s. 165.

³⁴⁹ Râzî, 1981, C. 26, s. 164.

³⁵⁰ Râzî, 1981, C. 26, s. 164.

³⁵¹ Râzî, 1981, C. 26, s. 163-164.

³⁵² Açıklama için Bkz. Râzî, 1981, C. 26, s. 164.

1. “*Hasan el-Basrî: Balığın karnında çok az süre beklediğini söyler.*”
2. “*Mukatil ve İbn Hayyâm: Üç gün kalmıştır.*”
3. “*Atâ: Yedi gün kalmıştır.*”
4. “*Dahhâk: Sürenin yirmi gün olduğu.*”
5. “*Ayrıca bu sürenin bir ay olduğu da ileri sürülmüştür.*”³⁵³
6. “*Cafer Sadık: bir hafta*”
7. “*Ebu Malik: Kırk gün demiştir.*”³⁵⁴

Fahreddin er-Râzî, rivayetleri tefsirinde paylaştıktan sonra Yûnus (a.s.)’un balığın karnında kaldığı süreleri ayrı ayrı aktaran ve belirleyen kişileri eleştirmekte ve hangi delillere dayanarak bu süreleri belirlediklerini bilmediğini söylemektedir. Bu rivayetleri bu sözleri ile kabul etmemektedir.³⁵⁵

İbn Kesir de Yûnus (a.s.)’un balığın karnında kaldığı müddet ile alakalı: “*Bu müddetin ne kadar olduğunu ancak Allah bilir.*” demektedir.³⁵⁶

3.1.8.5. Hz. Yûnus (a.s.)’un Peygamberliği Balık Tarafından Yutulmadan Önce mi Sonra mı?

Râzî, âlimlerin Hz. Yûnus (a.s.)’un balığın karnında iken peygamber miydi yoksa değil miydi sorusuna cevap konusunda ihtilaf ettiklerini tefsirinde söyler. Râzî birinci görüş olan Hz. Yûnus (a.s.)’a nübüvvet balık tarafından yutulduktan sonra verildiğine dair açıklamaları yaparken önce uzun bir rivayet eserinde paylaşır. Özet olarak rivayet şöyledir: “Hz. Yûnus (a.s.) ve kavmi Filistin’de yaşıyorlarken bir kral onlarla savaştı ve kral dokuz buçuk kabileyi esir aldı. Yûnus (a.s.), hükümdara esirleri bırakması için peygamber olarak gönderilmek istenir, fakat o kabul etmez. Kavmi tarafından kınanan Yûnus (a.s.) hükümdara ve kavmine kızarak oradan uzaklaşır. Yunus (a.s.), bir gemiye biner. Denizde gemi alabora olmak üzere iken gemidekiler aralarında kur’a çekmek zorunda kalırlar. Yûnus (a.s.)’a kur’a çıkınca gemiden atılır ve büyük bir balık onu yutar. Daha sonra o balığın karnından kurtulup deniz kıyısına atılır. Sonra tekrar gönderilir. “*Derken biz Yûnus’u hasta ve bitkin halde sahile çıkardık. Üzerine geniş yapraklı bir ağaç*

³⁵³ Râzî, 1981, C. 26, s. 165.

³⁵⁴ İbn Kesir, 1987, C. 3, s. 23.

³⁵⁵ Râzî, 1981, C. 26, s. 165.

³⁵⁶ İbn Kesir, 1987, C. 3, s. 23.

bitirdik. Biz onu, yüz bin veya daha çok insana elçi olarak gönderdik.”³⁵⁷ âyeti de Yûnus (a.s.)’un peygamber olarak görevlendirilmesi balığın onu dışarı attıktan sonra olduğunun kanıtıdır.³⁵⁸

Râzî diğer açıklamasında balığın Yûnus (a.s.)’u yutması Ninova halkına tebliğden sonra cereyan etmiştir.³⁵⁹

Yukarıda anlatılan rivayetin bir benzerinin ayrıntılı bir şekilde Eski Ahid’de geçmesi bu rivayetin İsrailiyât olmasını güçlendirmektedir.³⁶⁰

3.1.8.6. Hz. Yûnus (a.s.) ve Yaktîn Bitkisi

İlgili Âyet-i Kerîme

وَأَنْبَأْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ

“...Üzerine geniş yapraklı bir ağaç bitirdik.”³⁶¹

Râzî, Yûnus (a.s.)’un örtündüğü ağaçla alakalı şu rivayetleri tefsirinde aktarır:

1. “Ferrâ da: Bu bitki Kabak bitkisidir.”
2. Müberred ve Zeccâc: “Kabak, Ebu Cehil karpuzu ve karpuz” demiştir.³⁶²

Ayrıca başka kaynaklarda da bu bitki için “incir ve muz ağacı”³⁶³ şeklinde haberler paylaşılmıştır.

Râzî, “Yaktîn” bitkisi ile ilgili rivayetleri tefsirine alır. Açıklamalarını yapsa da “şu bitkidir” diye kesin bir yorum yapmamakta ayrıca Sâffât sûresinde Yûnus Peygamberle alakalı tefsiri yaparken paylaştığı rivayet’te bu bitkiden bahsederken rivayetin sonunda “gerçeği ancak Allah bilir” demektedir.³⁶⁴

³⁵⁷ Sâffât, 37/145-147.

³⁵⁸ Rivayetin Geniş Açıklaması İçin Ayrıca Bkz. Râzî, 1981, C. 22, s. 212-213.

³⁵⁹ Râzî, 1981, C. 22, s. 213

³⁶⁰ Kutsal Kitap, 2014, Yunus 1: 1-17, 2:1-10, 3:1-10, 4:1-11.

³⁶¹ Sâffât, 37/146.

³⁶² Râzî, 1981, C. 26, s. 166.

³⁶³ Beyzâvî, *Envârü ’t-Tenzil ve Esrârü ’t-Te ’vîl*, yy, Beyrût, 1988, C. 2, s. 302; Tâberî, 2001, C. 19, s. 633; Zemahşerî, ty, C. 3, s. 311.

³⁶⁴ Râzî, 1981, C. 26, s. 164-165.

SONUÇ

İslam, Âdem (a.s.)’den beri süregelen bir dindir. Allah Teala bozulan toplumların düzeltilmesi, yapılan sapkın davranışların terkedilmesi ve tek ilah inancı kavramını oluşturmak için peygamberler ve kutsal kitaplar göndermiştir. 14 yüzyıl önce gönderilen Kur’ân-ı Kerim hiçbir tahribata ve bozulmaya uğramamıştır. Fakat daha önce indirilen Kutsal Kitaplar insanlar tarafından bozulmuş veya değiştirilerek tekrar yazılmış ve ilâhi özelliğini kaybetmiştir.

Cahiliye Arapları, Arap yarımadasında Hz. Peygamber (s.a.v.)’den önce çeşitli dinlere mensup insanlar ile etkileşim içerisinde olmuşlardır. Bu etkileşim İslamî dönemin gelmesiyle de devam etmiş ve Ehl-i Kitap’tan bilgiler, kıssalar, efsaneler İslam kültürünün içerisine karışmıştır. Kur’an’ın tefsirinde de kullanılan bu bilgiler Ehl-i Kitap dışındaki din ve kültürden de alındığı görülmektedir.

Tefsirlerde Kurân’ın âyetlerini açıklarken genellikle peygamber kıssalarını ve Kur’ân’daki diğer konuları daha iyi açıklama gayesiyle Yahudi, Hristiyanlardan aktarılan haberler İslamî eserlerde yer bulmuştur. Bu haber ve rivayetler “İsrâiliyyat” denmektedir. İsrâiliyyat denildiği zaman sadece Yahudi ve Hristiyanlardan gelen rivayetler olarak anlaşılmalı tanımı daha geniş tutarak diğer dinlerden gelen efsane ve haberler de bu içeriğin içine dâhil edilmelidir.

İsrâilî rivayetlerde yanlış malumatın çokluğu ve tahrifatın bulunması, İsrâiliyyâtın Hz. Peygamber (s.a.v.)’e veya sahâbilere nisbet edilmesi dini açıdan şüpheler ortaya çıkarmıştır. Bu tür haberler Allah’ın sıfatları, ahiret hayatı, inanç ve akaid gibi konularda İslamla uyuşmayan açıklamalar getirmiştir. Bu yüzden bid’at ve hurafelerle dolu bir din olduğu kanaatini uyandırmıştır.

Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210) yaşadığı asırda İslamî ilimlerin çığır açmasına sebebiyet vermiştir. Birçok eseri bulunan er-Râzî “Mefâtîhu’l-gayb” eseri ile ön plana çıkmış birçok âlim tarafından da başvuru kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Modern asırda da eser hakkında tez ve makaleler yazılmıştır.

Bu çalışmamızda Râzî’nin tefsirinde bazı peygamber kıssalarını İsrâiliyyât rivayetleri açısından incelenmesini ele almasına gayret edilmiştir. Rivayetleri tahlil ederken şu değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Râzî, genellikle rivayetleri değerlendirirken haberlerin sağlamlığının yanı sıra Kur'ân'a uygun olup uygun olmadığına da dikkat etmiştir.

Râzî tefsirinde önceki tefsirler gibi İsrâiliyyât haberlerini aktardığı anlaşılmıştır. Râzî'nin bu türden rivayetleri genelde Kur'ân-ı Kerim'de peygamberlerin anlatıldığı bölümlerde zikrettiği görülür.

Râzî eserinde peygamberlere nisbet edilmesi imkânsız olan Kur'ân'a, sahih sünnete ve akla aykırı olan bazı İsrâilî rivayetleri çoğunlukla tenkide tabi tutarak reddetmek için nakletmiştir ve kendi düşüncesini aktarmıştır.

Müfessir Râzî tefsirinde bazı İsrâiliyyât rivayetlerini ise olduğu gibi nakletmek ile yetinmiş ve yorum getirmemiştir. Belki de yorumu okuyucuya bırakmıştır.

Râzî bazı İsrâiliyyâtı içeren rivayetleri paylaştıktan sonra reddetmemiş nadiren de olsa savunduğu da görülmüştür.

Netice olarak Fahreddin Râzî akaid ve ameli konularda ekseriyette İsrâiliyyat haberleri vermeyi tercih etmemiştir. Kur'ân'a uygunluk prensibini terk etmeyen er-Râzî genellikle ayetlerin asıl amaçlarına yer vermeye gayret edip araçları geri planda tutmuştur. Râzî bu tutumu sayesinde diğer müfessirlerden farklılığını ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

- el-Âlûsî, Şihâbüddin Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Âzîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, yy, Beyrut, 1987.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût-Âdil Mürşid, yy, Beyrût, ty.
- Akdeniz, Ahmet, *Fahreddin er-Râzî'nin Kaza ve Kader Anlayışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2013.
- Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrâiliyyât*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015.
- _____, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2014.
- el-Beyzâvî, el-Kâdî Nâsîrüddîn, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, yy, Beyrût, 1988.
- Birişik, Abdülhamit, “İsrâiliyyât”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, (C. 23, s. 199-202).
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. Muhibuddin el-Hatîb-Muhammed Fuâd Abdalbâkî, yy, Kahire, h. 1400.
- Büyük, Enes, *Tefsirde İsrâiliyyât Mâverdi Örneği*, STS Yayınları, Rize, 2015.
- Cebeci, Lütfullah, “Mefâtihu'l-Gayb”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, (C. 28, s. 348-350).
- Cerrahoğlu, İsmail, “Fahreddin er-Razi ve Tefsiri”, *Erzurum Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Ankara, S. 2, 1977 s. 7-57.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eşas es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût-Muhammed Kâmil Karabelli, yy, Beyrut, 1430/2009.
- Harman, Ömer Faruk, “İdris”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, (C. 21, s. 478-480).
- _____, “Nûh”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, (C. 33, s. 224-227).
- _____, “Eyyûb”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, (C. 12, s. 16-17).

- _____, “Dâvûd”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, (C. 9, s. 21-24).
- _____, “Süleyman”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, (C. 38, s. 56-60).
- _____, “Yûnus”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, (C. 43, s. 597-599).
- Hatipoğlu, İbrahim, “İsrâiliyyât”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Yayınları, İstanbul, 2001, (C. 23, s. 195-199)
- Hüseyin ez-Zehbî, Muhammed, *el-İsrâiliyat fi't-Tefsir ve'l-Hadis*, Mektebet-u-Vehbe, Kâhire, ty.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtul-A'yan ve Enbâü Ebnâi'z-Zemân*, thk. İhsan Abbas, Dâru sadır, Beyrut, 1997.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Mektebetü'l-Maârîf, Beyrut, 1966.
- _____, *Tefsîrü'l- Kur'âni'l-Azîm*, nşr. Dâru Tayyibe Lin-Neşri ve't-Tevzi'î, thk. Sâmi b. Muhammed Selam, 1420/1999.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki, yy, Mısır, ty.
- İbn Ebi Usaybia, Muvaffakuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. El-Kâsım, *Uyûnu'l-enba fi Tabakâti'l-etibba*, yy, Beyrut, 1965.
- İbnu'l-Cevzi, Ebü'l-Ferec, *Zadü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, yy, el-Mektebetü'l-İslamî, Beyrût, H. 1404.
- Kahveci, İhsan, *Fahreddin er-Râzî'nin “Mefâtihul-Ğayb” Adlı Tefsirinde Ulûmu'l-Kur'ân*, (Yayımlanmamış Doktora tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2014.
- Kaplan, Hayri, “Fahrüddin er-Râzî'nin Sadruddîn es-Serahsî'ye Gönderdiği Mektup”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2/S. 1 2002, s. 91-134.

- Karaman Hayreddin, Çağrıcı Mustafa, Dönmez İbrahim Kâfi, Gümüş Sadrettin, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012.
- Kılıç, Sadık, "Kadın Erkeğin Kaburga Kemiğine İndirgenecek İkincil Bir Fenomen Değildir!..", *EKEV Akademi Dergisi*, S. 27, Bahar 2006, s. 1-20.
- el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu'l Ahkâmi'l-Kur'ân*, yy, Beyrût, 1988.
- Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil), *Kutsal Kitap Şirketi*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2014.
- Müslim b. Haccâc Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisâburî, *el-Cami'u's-Sahih*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, yy, Mısır-Beyrut 1412/1991
- en-Neccâr, Abdülvehhâb, *Kısasü'l-Enbiya*, yy, Kâhire, 1966.
- Nedim, Abdulhay, *Kur'ân Yorumunda İsrâiliyyatın Arka Planı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2017.
- en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, *es-Sünen*, thk. Muhammed Nâsirüddîn Elbânî, yy, Riyâd, h. 1417.
- Öztürk, Mustafa, "Tefsirde Fahreddin er-Râzî", Ömer Türker-Osman Demir (Ed.), *İslam Düşünce çağında Fahreddin er-Râzî*, İsam Yayınları, 2013, s. 279-346
- er-Râzî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, (et-Tefsirü'l-Kebîr), Darul Fikr, Beyrut, H. 1401/1981.
- _____, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, Trc: Sadık Kılıç, Lütfullah Cebeci, Suat Yıldırım, C. Sadık Doğru, Huzur Yayınevi, İstanbul, 2008.
- _____, *Nihayetü'l-İcaz fî Dirâyeti'l-Î'câz*, nşr. Nasrullah Hacımüftüoğlu, Daru sâdır, Beyrut, 2004.
- es-Safedî, Selahaddin Halil b. Aybek, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, yy, Wiesbaden, 1974.
- es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman, *Tabakatu'l-müfessirîn*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebet-u Vehbe, Kahire 1976.
- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, yy, thk. Abdulmuhsin et-Türkî, Kahire, 1402/2001.

- et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *el-Cami'u's-Sahih*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, yy, Beyrut, 1996.
- Uludağ, Süleyman, *Fahrettin Râzî Hayatı/Fikirleri/Eserleri*, Harf Eğitim Yayıncılığı, Ankara, 2014
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Fahredden er-Râzî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, (C. 12, s. 89-95).
- Yıldırım, Zeki, *Râzî'nin et-Tefsîrû'l-Kebîr'inde Fıkıh Usulü Uygulamaları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1997.
- ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvîl fi Vücûhi't-Te'vîl*, yy, Beyrût ty.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	Muhammed Özyurt
Doğum Yeri-Tarihi	ORDU-27/11/1987
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi (Devam etmekte)
Bildiği Yabancı Diller (varsa)	Arapça
Bilimsel Faaliyetleri (varsa)	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	ozyurt_muhammed52@hotmail.com
Tarih	28/08/2019